

”Te ette tiedä, mistä minä tulen”

Identiteettityö, toimijuus ja vastapuhe romanialaisten ja
bulgarialaisten katutyöläisten kertomuksissa

Inka Söderström

Pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Sosiaalitieteiden laitos

Sosiaalityö

Helmikuu 2017

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

SÖDERSTRÖM, INKA: ”Te ette tiedä, mistä minä tulen”: Identiteettityö, toimijuus ja vastapuhe romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten kertomuksissa

Pro gradu -tutkielma, 105 s., 6 liites.
Sosiaalityö
Helmikuu 2017

Tutkielman kohderyhmänä ovat Romaniasta ja Bulgariasta Suomeen matkustavat EU-siirtolaiset, jotka elävät Suomessa rekisteröimättöminä ja elättävät itsensä katutyöllä, kuten pullojen keräämisellä, kerjäämisellä tai katulehden myymisellä. Kiinnostuksen kohteena ovat ne identiteetit, toimijuudet ja vastapuhe, joita katutyöläiset rakentavat omaa elämäänsä koskevissa kertomuksissa. Tarkoituksena on antaa painoarvoa itäeurooppalaisten katutyöläisten toiselle tiedolle ja välittää sitä ympäröivään yhteiskuntaan haastamaan ”romanikerjäläisten” kategoriaa koskevaa virallista tietoa.

Tutkielman aineistona on viisi romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten haastattelua, jotka olen toteuttanut narratiivisella haastattelumenetelmällä liikkuvan väestön päiväkeskus Hirundossa Helsingissä. Haastattelujen lisäksi vietin viikon Hirundossa vapaaehtoistoissa ja keskuksen arkea havainnoimassa, joten tutkielmassa on viitteitä myös etnografiasta. Narratiivisuus ja sosiaalinen konstruktionismi kulkevat teoreettisena, ontologisena ja metodologisena lähtökohtanani läpi koko tutkimusprosessin. En oleta haastateltavien kertomusten olevan portti objektiiviseen todellisuuteen vaan siihen todellisuuteen, joka rakentuu haastattelutilanteessa haastateltavan, tutkijan ja tulkin vuorovaikutuksessa.

Haastatteleman katutyöläiset rakensivat kertomuksissaan identiteettiään jatkuvassa dialogissa niiden identiteettien kanssa, joita yhteiskunnalliset makronarratiivit tarjoavat heille. He olivat tietoisia makronarratiiveissa elävistä rikollisen, työnvierokujan ja passiivisen autettavan identiteeteistä, ja vastustivat niitä rakentamalla itselleen päinvastaisia identiteettejä. Vaihtoehtoisten identiteettien lisäksi haastateltavat käyttivät aktiivisesti myös muita vastapuheen strategioita, kuten tavallisuusretoriikkaa ja leimatun identiteetin säilyttämistä toisten harteille. Heidän oma identiteettityönsä avasi heille monia uusia toimijuuden paikkoja. Toisaalta heidän kertomuksissaan tulivat esiin myös ne lukuisat esteet, joita arjen olosuhteet ja yhteiskunta asettavat heidän toimijuudelleen.

Haastateltavien kertomukset eivät noudattaneet perinteistä ison elämäkerrallisen narratiivin mallia, joka on jäsentynyt, juonellinen ja menneisyyteen sijoittuva. Sen sijaan ne olivat pieniä kertomuksia; sirpaleisia, poukkoilevia ja nykyhetkeen tai lähimenneisyyteen sijoittuvia. Pienten tarinoiden analyysi tarjosi hyvän lähtökohdan katutyöläisten kertomusten lukemiseen ja analysoimiseen, ja siitä on varmasti hyötyä myös muussa hiljennettyjä marginaaliryhmiä koskevassa tutkimuksessa. Pienten tarinoiden analyysi avaa lukijan silmät kertomusten välittämälle toiselle tiedolle, minkä tavoittaminen on sekä sosiaalityön tutkimuksessa että käytännössä tärkeää. Pyrin tällä tutkielmalla tuomaan ilmi paitsi itäeurooppalaisten katutyöläisten toista tietoa myös niitä reittejä, joilla sosiaalityöntekijä voi tavoittaa marginaaliryhmien toista tietoa ja siten haastaa vallitsevia totuuksia ja kategorisointeja.

Asiasanat: identiteetti, kategoriat, kerjäläiset, kerjääminen, marginaaliryhmät, narratiivinen tutkimus, siirtolaisuus, sosiaalinen konstruktivismi, sosiaalityö, toimijuus

SISÄLLYS

1. Johdanto	1
1.1. Sukkulointia termien välillä	2
1.2. Aikaisempi tutkimus ja selvitystyö	3
1.3. Tutkielman paikantuminen	5
1.4. Tutkielman rakenne	6
2. Keskeiset käsitteet	6
2.1. Kategorisaatio ja identiteetti	6
2.2. Toimijuus	9
2.3. Vastapuhe	13
3. Romanialaiset ja bulgarialaiset katutyöläiset ja kerjäläiskysymys	16
3.1. Katutyöläisten siirtolaisuuden taustat ja piirteet	16
3.2. Kerjäläiskysymyksen makronarratiivit ja tarjotut identiteetit	20
4. Tutkimuksen toteutus	22
4.1. Teorettis-metodologiset lähtökohdat	22
4.1.1. Suhteeni aineistoon ja todellisuuteen	22
4.1.2. Narratiivinen tutkimusote	23
4.1.3. Mikronarratiivien ja makronarratiivien välinen vuorovaikutus	25
4.1.4. Narratiivinen tutkimus yhteiskunnan marginaalissa	27
4.2. Tutkimusaineiston syntyminen	28
4.2.1. Haastateltavien etsiminen ja portinvartijat	28
4.2.2. Vapaaehtoistyöjakso Hirundossa	29
4.2.3. Haastatteluiden toteuttaminen	32
4.3. Tutkimusaineiston analyysi	35
4.4. Eettisiä kysymyksiä ja ratkaisuja	37
4.4.1. Tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus	38
4.4.2. Vahingoittamisen välttäminen ja hyödyn tuottaminen	40
4.4.3. Tutkittavien anonymiteetistä huolehtiminen	41
5. Narratiivien muoto	43
5.1. Kertomusten narratiivinen tyyli	43
5.2. Kertomusten narratiivinen kokonaiskuva	45
6. Narratiivien sisältö	50
6.1. Identiteetti	50
6.1.1. Samastumisia ja erontekoja merkittäviin toisiin	50
6.1.2. Leimattu identiteetti	52
6.1.3. Positointi suhteessa makronarratiiveihin	55
6.2. Toimijuus	59
6.2.1. Autonominen toimijuus: toisin toimiminen, valinta, reflektio	59
6.2.2. Subjektiposition vaikutus toimijuuteen	62
6.2.3. Toimijuuden ajalliset ulottuvuudet	63
6.2.4. Hauras toimijuus ja kerronnan vaikeus	67

6.3. Vastapuhe.....	69
6.3.1. Tavallisuusretoriikka.....	69
6.3.2. Eron politiikka	72
6.3.3. Leimatun identiteetin vastustaminen	74
6.3.4. Vastarinta haastattelutilanteessa	81
7. Pienet tarinat ja toinen tieto kodittomien EU-siirtolaisten marginaalissa	84
7.1. Pienten tarinoiden tutkimus.....	84
7.2. Pienet tarinat toisena tietona.....	86
7.3. Toisen tiedon kuuleminen sosiaalityössä.....	87
8. Johtopäätökset	90
9. Lähteet	96
Liitteet	105
Liite 1. Lausuntopyyntö Helsingin Diakonissalaitoksen eettiselle toimikunnalle	105
Liite 2. Haastattelukutsu	107
Liite 3. Haastattelukutsu romaniaksi	108
Liite 4. Tutkimukseen osallistuvilta pyydetty kirjallinen suostumus.....	109
Liite 5. Alustava haastattelurunko	110

1. JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmani kohderyhmänä ovat Itä-Euroopasta Suomeen matkustaneet EU-siirtolaiset, jotka elävät Suomessa rekisteröitymättä ja yleensä asunnottomina ja joiden pääasiallinen tavoite on ansaita elantoa Suomessa epävirallisella katutyöllä, kuten kerjäämällä, pulloja keräämällä, Iso Numero -katulehteä myymällä, musisoimalla tai kaupustelemalla. Käytännössä valtaosa Suomeen tulevista siirtolaisista on romaneja ja kotoisin Romaniasta tai Bulgariasta. (Bragă & Peltonen 2015, 7; Leinonen & Vesalainen 2009, 5.) Tutkimustehtäväni on analysoida narratiivisesti, millaista toimijuutta, vastapuhetta ja vaihtoehtoisia identiteettejä romanialaiset ja bulgarialaiset siirtolaiset omaa elämäänsä koskevissa kertomuksissaan rakentavat. Haluan tämän tutkielman avulla nostaa esiin sitä toista tietoa, jota siirtolaisille itsellään on, ja antaa sille painoarvoa. Saamastaan mediahuomiosta huolimatta kadulla työskentelevät EU-siirtolaiset ovat kenties Suomen hiljennetyin ryhmä, koska he elävät paitsi suomalaisen yhteiskunnan myös sen palvelujärjestelmän ulkopuolella. Toisista marginaaliryhmistä poiketen he ovat syrjässä jopa yhteiskunnan integraatiopyrkimyksiltä (ks. Juhila 2004, 14). Heidän kohdallaan voisi Törrösen (2005, 19) mukaisesti puhua marginaalin marginaalista, joka on hiljainen aukko jopa huono-osaisuuden akateemisessa tutkimuksessa.

Pro graduni teoreettinen lähtökohta on sosiaalinen konstruktionismi, jonka mukaan todellisuus ei ole objektiivista, vaan sitä rakennetaan jatkuvasti sosiaalisessa kanssakäymisessä, mediassa ja poliittisessa toiminnassa. Tällöin kiinnostuksen kohteena ei ole fyysinen todellisuus vaan se todellisuus, jota eri toimijat puheessaan rakentavat. (vrt. Granfelt 1998, 15–16; Huttunen 2002, 23.) Kun myös sosiaaliset ongelmat nähdään kulttuurisesti rakentuneina, keskiöön nousevat ne identiteetit, joita sosiaalisten ongelmien eri toimijoille rakennetaan. Usein toimijat nähdään Loseken (2003, 75) mukaan joko uhreina tai konnina, jotka molemmat ovat pelkistettyjä ja yksinkertaisia identiteettejä ja vaikuttavat siihen, millaista kohtelua näihin kategorioihin sijoitetut ihmiset saavat. Vaikka sosiaalisista ongelmista konstruoidaan samanaikaisesti useita eri tarinoita eri uhrin ja konnan figuureineen, aina joku tarina nousee muita hallitsevammaksi ja siitä tulee yleinen totuus. (Loseke 2003, 75, 93–93, 133.) Sosiaalisen identiteetin lisäksi myös käsitykseni ihmisen henkilökohtaisesta identiteetistä on konstruktionistinen, koska en näe sitä pysyvänä ominaisuutena vaan ihmisen omana konstruktiona siitä, mihin kategoriaan hän haluaa itse itsensä sijoittaa missäkin tilanteessa (ks. Kulmala 2006, 62; Loseke 2003, 130). Sosiaaliset kategoriat, diskurssit, kulttuuriset normit ja vuorovaikutustilanteet

rakentavat yksilöille myös erilaisia toimijuuden paikkoja, joista toiset tarjoavat enemmän toisin toimimisen ja valinnan mahdollisuuksia kuin toiset (Ronkainen 2006, 532). Tällöin saattaa avautua mahdollisuuksia myös ulkopuolelta tulevien kategorisointien ja virallisten totuuksien haastamiselle, vastapuheelle, joka on yksi toimijuuden keskeinen muoto (Juhila 2004, 29; Juvonen 2015, 92).

Kun kerroin ystävälleni tutkivani pro gradussani romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten omaa elämäänsä koskevien kertomusten kautta heidän toimijuuttaan ja vastapuhettaan, ystäväni huokaisi, että onko heillä edes olemassa sellaisia. Vlasen ja Voicun (2014, 2419, 2432) mukaan on tavallista, että romanit kuvataan passiivisina ihmisinä, joilla ei ole valtaa eikä kontrollia omaan elämäänsä. Ohikulkijan silmin maassa kerjäävän, katseen alas luoneen ja kiitoksen mutisevan romanikerjäläisen toimijuus saattaa näyttäytyä hyvin olemattomana, koska yleensä toimijuuteen liitetään ajatus autonomisesta, rationaalisesta ja aktiivisesta yksilöstä. Etenkin marginaalisessa ja alistetussa asemassa elävän ihmisen toimijuus saattaa näyttäytyä hyvin erilaisena – se voi olla sirpaleista, ristiriitaista, tilannesidonnaista, haurasta ja hiljaista. (Hoggett 2001, 37–38; Ojala, Palmu & Saarinen 2009, 14–15, 21–23.) Siitä huolimatta kaikissa meissä asuu Ronkaisen (1999, 11) ilmausta lainatakseni toimijuuden itu, ja sen kautta myös mahdollisuus vastapuheelle. Toivon tämän pro gradu -tutkielmani avulla lisääväni ymmärrystä siitä, millaisia toimijuuden ja vastapuheen paikkoja kodittomien EU-siirtolaisten kertomuksissa rakentuu.

1.1. Sukkulointia termien välillä

Tutkielmani kohderyhmä on hyvin monimuotoinen joukko ihmisiä, jotka ovat tulleet Suomeen eri maista ja eri syistä. Siksi on ollut vaikea löytää termiä, joka kuvaisi tätä ihmisryhmää sulkematta ketään pois mutta olematta toisaalta liian laava. Vaikka kiinnostukseni kohteena ovat ihmiset, jotka ohikulkija yleensä sijoittaa romanikerjäläisen kategoriaan, käytän sanaa ”romanikerjäläinen” vain viitatessani tähän sosiaalisesti tuotettuun identiteettikategoriaan. Läheskään kaikki siirtolaiset eivät ole taustaltaan romaneja eivätkä kerjää, ja lisäksi sanassa ”romanikerjäläinen” on negatiivinen, alentava kaiku. Suomessa julkaistuissa tutkimuksissa, artikkelikokoelmissa ja mediakirjoituksissa siirtolaisista on käytetty usein termejä romani, romanikerjäläinen, kerjäläinen tai kerjäävä henkilö (ks. Laakkonen 2012, 58; Lehtonen 2016, 14–15). Sanavalinta on usein liittynyt siihen, että tarkastelun kohteena on ollut juuri tulijoiden romanitausta (esim. Markkanen & Puurunen & Saarinen 2012) tai kerjääminen ansaintakeinona (esim. Mäkinen & Pessi

2009). Myös romanisiirtolainen-käsite on vakiintunut osan kansalaisyhteiskunnan toimijoista käyttöön. Muissa Pohjoismaissa siirtolaisista käytetyt nimitykset vaihtelevat. Ilmiötä Skandinavian pääkaupungeissa tutkineiden Djuven, Fribergin, Tyldumin ja Zhangin (2015, 10 - 11) mukaan Norjassa käytettäväksi termiksi on vakiintunut romaniväki tai romanikansa (*Romfolk*), Tanskassa romanialaiset ja Ruotsissa EU-siirtolaiset (*EU-migranter*).

Rekisteröimättömiä, kadulla työskenteleviä romanialaisia siirtolaisia Skandinavian pääkaupungeissa tutkineet Djuve ym. (2015) käyttävät ihmisistä nimityksiä katutyöläiset ja katutyöläissiirtolaiset (*street workers, migrant street workers*). Termi on osuva, koska kyseessä olevaa monimuotoista siirtolaisten joukkoa yhdistää viime kädessä se, että he hankkivat elantonsa kadulta usein kerjäämällä, keräämällä pulloja, myymällä katulehtiä tai muita asioita tai soittamalla musiikkia. Katutyöläinen-termin on ottanut Suomessa käyttöön käynnissä oleva Pysäytetyt-tutkimushanke ja sen osana julkaistu artikkeli itäeurooppalaisten katutyöläisten kohtaamisista poliisin ja vartijan kanssa (Pietarinen 2016). Tässä pro gradussa käytän ihmisistä asiayhteydestä riippuen nimityksiä koditon tai rekisteröimätön EU-siirtolainen, romanialainen tai bulgarialainen katutyöläinen tai romanisiirtolainen, jos haluan korostaa henkilön etnistä taustaa. Itäeurooppalaisten katutyöläisten tilanteesta sosiaalisena ongelmana käytän pääsääntöisesti Laakkosen (2012, 58) tapaan nimeä kerjäläiskysymys, koska tämä nimitys on vakiintunut aiheesta käydyssä suomalaisessa mediakeskustelussa. Tällöin katson sen koskevan kaikkia katutyöläissiirtolaisia riippumatta heidän etnisestä taustastaan tai tavasta, jolla he hankkivat elantonsa.

1.2. Aikaisempi tutkimus ja selvitystyö

Kodittomien romanialaisten ja bulgarialaisten siirtolaisten tulo katukuvaan vuodesta 2007 alkaen oli Suomessa uusi ilmiö, jonka selvittämisessä ja johon puuttumisessa Helsingin Diakonissalaitoksella on ollut aktiivinen rooli. Diakonissalaitos toteutti vuosina 2008–2010 yhdessä Helsingin kaupungin kanssa etsivän sosiaalityön projektin *Rom po drom*, jossa he selvittivät ilmiön taustoja haastattelemalla Helsingissä oleskelevia EU-siirtolaisia ja koostivat selvityksestä loppuraportin. Projektin tarkoituksena oli myös tarjota hätäapua kodittomille siirtolaisille, ja sen seurauksena Helsingin Diakonissalaitos, Helsingin kaupunki ja Helsingin seurakuntayhtymä perustivat Helsinkiin päiväkeskus Hirundon vuonna 2011. (Bragä & Peltonen 2015, 8; Leinonen & Vesalainen 2009). Hirundo on suunnattu EU-kansalaisille, jotka elävät kaupungissa ilman vakituista asuntoa

ja toimeentuloa. Hirundossa kävijöillä on mahdollista peseytyä, pestä pyykkiä, lämmittää ruokaa ja oleskella sisätiloissa keskuksen aukioloaikoina. Hirundo on ainoa Itä-Euroopan rekisteröimättömille EU-siirtolaisille suunnattu päiväkeskus Suomessa. (Puurunen, Enache & Markkanen 2016, 231 – 232 .) Vuonna 2014 Helsingin Diakonissalaitos käynnisti uuden projektin, jonka tarkoitus oli selvittää sekä laadullisin että määrällisin metodein romaniväestön elinolosuhteita romanialaisessa Valea Seacăn kunnassa ja edistää etenkin naisten ja muiden haavoittuvien ryhmien tasa-arvoa ja voimaantumista yhdessä paikallisten ruohonjuuritason toimijoiden kanssa (Bragă & Peltonen 2015, 4–6).

Helsingin Diakonissalaitoksen selvitystyön lisäksi laajaa, akateemista kvantitatiivista tutkimusta ilmiön laajuudesta ja ominaispiirteistä ei ole Suomessa tehty. Norjalainen tutkimusprojekti *When poverty meets affluence* on ensimmäinen aiheesta tehty suurimittainen ja kvantitatiivinen tutkimus, jossa on laajan ja monipuolisen kysely- ja haastatteluaineiston perusteella pyritty luomaan kuva ilmiön ominaispiirteistä Osllossa, Kööpenhaminassa ja Tukholmassa (Djuve, Friberg, Tyldum & Zhang 2015, 7–8). Tutkimus ei yllä Suomeen, mutta se auttaa epäilemättä myös Suomeen kohdistuvan siirtolaisuuden ymmärtämisessä. Myös kvalitatiivista tutkimusta rekisteröimättömistä EU-siirtolaisista ja kerjäläiskysymyksestä on tehty Suomessa melko vähän. Tutkimus on painottunut mediatutkimukseen, jolloin keskiössä on ollut aiheesta mediassa käytettävät diskurssit ja EU-siirtolaisille tarjotut identiteetit (mm. Hirvonen 2009; Reunanen & Harju 2012). Aiheesta on tehty jonkin verran diskurssi- ja sisällönanalyttisiä pro gradu -tutkielmia, joissa aineistona on yleensä ollut sanomalehtiaineisto (esim. Airaksinen 2012), verkkokeskusteluaineisto (esim. Hirvonen 2009; Pitkänen 2010), viranomaishaastattelut (esim. Hirvonen 2009) tai Diakonissalaitoksen Rom po drom -projektia varten keräämä romanisiirtolaisten haastatteluaineisto (Saarela 2009). Lisäksi aiheesta on tehty ainakin yksi sosiaalityön lisensiaatintutkimus, jossa tarkastellaan kerjäläiskysymyksen etenemistä ja siihen liitettyjä tarvetulkintoja Helsingin kaupungin kerjäläistyöryhmän pöytäkirjojen perusteella (Lehtonen 2016).

Eriyisen vähän akateemista tutkimusta on tehty kadulta elantonsa saavien EU-siirtolaisten omasta puheesta ja kertomuksista. Helsingin Diakonissalaitoksen selvitysraporttien lisäksi Puurunen, Enache ja Markkanen (2016) ovat toteuttaneet pienimittaisen etnografisen tutkimuksen liikkuvalla väestöllä tarkoitettussa päiväkeskus Hirundossa osana RAGE-tutkimushanketta, jolloin analyysin kohteena oli Hirundossa tehtävä auttamistyö ja sen merkitykset keskuksen kävijöille. Toimittaja Kati Pietarinen (2016) puolestaan haastatteli hiljattain Romanian ja Bulgarian kansalaisia heidän

kokemuksistaan poliisin ja järjestyksenvalvojen kanssa osana etnistä profilointia koskevaa, Turun yliopiston alaista Pysäytetyt-tutkimushanketta. Tutkimusartikkeli julkaistiin katukulttuurilehti Isossa Numerossa. (Pietarinen 2016.) Narratiivista tutkimusta siirtolaisten omista kertomuksista ei tietääkseni ole aikaisemmin tehty. Koska merkittävä osa sosiaalityön tutkimuskenttää on sosiaalisten ongelmien ja marginaaliryhmien toisen tiedon tutkiminen, mielestäni on tärkeää nostaa myös romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten kertoma todellisuus entistä vahvemmin osaksi sosiaalityöntutkimusta ja tällä tavalla myös osaksi yhteiskunnallista keskustelua. Näin voidaan haastaa yleisiä uskomuksia ilmiöstä ja siitä, millaisia nämä romanisiirtolaisten kategoriaan määritellyt ihmiset ovat. (Ks. Granfelt 1998, 18–19; Kulmala 2006, 77.)

1.3. Tutkielman paikantuminen

Pro gradussani painopiste on paitsi romanialaisten ja bulgarialaisten siirtolaisten toisen tiedon välittämisessä myös tutkielman metodologisessa annissa. Olen kiinnostunut siitä, millä tavalla ja minkälaista narratiivista tulokulmaa voi käyttää tutkittaessa hiljennettyä, marginaalista ryhmää. Metodologisen tutkimusretkeni myötä tutustuin pienten tarinoiden traditioon (ks. Bamberg 2006, Georgakopoulou 2006), joka on antoisuudestaan huolimatta suomalaisessa narratiivisessa tutkimuksessa hyvin vähän käytetty lähestymistapa. Uskon tutkielmani metodologisista pohdintoista olevan hyötyä myös muulle narratiiviselle marginaalityöntutkimukselle. Oma tutkimukseni paikantuukin selvästi osaksi yhteiskunnallista marginaalityöntutkimuksen ja siirtolaistutkimuksen kenttää.

Hiljennetyin marginaaliryhmän pienet kertomukset ovat porttina marginaalissa elävien ihmisten toisen tiedon tutkimiseen, mikä sitoo tutkielmani vahvasti myös osaksi sosiaalityöntutkimusta. Sosiaalityöntutkimuksen kentällä pro graduni asettuu osaksi narratiivista ja konstruktionistista marginaalisten kategorioiden, identiteettien, toimijuuksien ja vastapuheen tutkimusta. Tutkielmani voi katsoa edustavan postmodernia kriittistä sosiaalityöntutkimusta. Siinä painopiste on tilanteittain rakentuvissa tiedoissa, asiantuntijuuksissa ja valtasuhteissa, jotka kietoutuvat yhteen sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten makrorakenteiden kanssa (Fook 2002, 16, sit. Juhila 2006, 144). Merkittävänä innoittajinani sosiaalityöntutkimuksen saralla ovat toimineet Kirsi Juhilan (2004) artikkeli leimatusta identiteetistä ja vastapuheesta sekä Juhilan (2006) julkaisu sosiaalityöntutkimuksen yhteiskunnallisista paikoista, Anna Kulmalan (2006) narratiivinen väitöskirja marginaalissa elävien toiseudesta ja identiteetin rakentamisesta, Maija Jäppisen (2015) etnografinen väitöskirja väkivaltaa kokeneiden naisten toimijuudesta ja

auttamistyöstä Venäjällä sekä Tarja Juvosen (2015) narratiivinen väitöskirja syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien nuorten toimijuuden rakentumisesta.

1.4. Tutkielman rakenne

Johdannon jälkeen seuraavassa luvussa käyn läpi tutkielman ja analyysin kannalta tärkeimpiä käsitteitä, eli identiteettiä, toimijuutta ja vastapuhetta, sekä niihin liittyvää teoretisointia ja tutkimusta. Kolmannessa luvussa annan lyhyen katsauksen tutkimuksen kohderyhmänä olevien kodittomien EU-siirtolaisten tilanteeseen lähtömaissaan ja kohdemaassaan Suomessa sekä aihetta koskevaan suomalaiseen mediakeskusteluun ja siinä eläviin diskursseihin. Neljännessä luvussa käyn läpi tutkimuksen toteuttamista aloittaen teoreettis-metodologisista lähtökohdistani ja siirtyen aineiston syntymisen ja analyysin kautta tutkimuksen eettisten kysymysten pohdintaan. Tämän luvun tarkoitus on antaa kokonaiskuva tutkielmani puitteista ja lisätä sen johdonmukaisuutta ja luotettavuutta (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 140–141). Viides luku on ensimmäinen tuloslukuni, ja siinä keskityn haastateltavien rakentamien narratiivien muodon ja tyylin analysoimiseen. Kuudennessa luvussa pääpaino on narratiivien sisällössä: identiteettien, toimijuuksien ja vastapuheen rakentumisen analyysissä. Seitsemäs luku tarkastelee siirtolaisten kertomuksia pienten tarinoiden tutkimuksen viitekehyksen kautta ja sitoo näin narratiivien muodon ja sisällön yhteen. Samassa luvussa käyn läpi pienten tarinoiden tutkimuksessa avautuvaa toista tietoa ja sen merkitystä sosiaalityön käytännöille ja tutkimukselle. Kahdeksannessa luvussa kirjoitan analyysini johtopäätöksiä ja yhteenvetoa, mitä seuraavat luettelo tutkielmassa käyttämistäni lähteistä ja liitteistä.

2. KESKEISET KÄSITTEET

2.1. Kategorisaatio ja identiteetti

Kategorisointi eli asioiden luokittelu on hyvin oleellinen osa ihmisten elämää ja sosiaalista järjestystä. Se auttaa meitä ymmärtämään eri tapahtumien merkitystä ja toimimaan sosiaalisessa tilassa. Ihmisellä on tarve luokitella toisia ihmisiä heidän ominaisuuksiensa mukaan ja muodostaa opiskelijoiden, työttömien ja maahanmuuttajien kaltaisia kategorioita, joihin ihminen sijoittaa myös itsensä omien ominaisuuksiensa mukaisesti. (Juhila 2004, 21; Loseke 2003, 14–17.) Mary Douglasin (2000, 47–50) mukaan kategorisointi perustuu siihen, että ihmisellä on tarve poistaa sosiaalisen

maailman luonnollista sotkua antamalla asioille merkityksiä ja luokittelemalla niitä ymmärrettävään muotoon. Niinpä kategoriat muuttuvat, kun yhteiskunta muuttuu – uuden sotkun syntyessä täytyy synnyttää myös uusia kategorioita (Loseke 2003, 131). Romanikerjäläisen kategoria on tästä hyvä esimerkki, koska se syntyi vasta, kun poliittisten muutosten seurauksena kerjääviä romaneita alkoi näkyä katukuvassamme ja aiheuttaa ohikulkijoissa epätietoutta ja hämmennystä. Monesti kategoriat ovat kulttuurisesti jaettu ja pitävät sisällään kulttuurisia mallitarinoita, jotka kertovat, kuinka tiettyyn kategoriaan kuuluvan ihmisen odotetaan käyttäytyvän. Kulttuurinen figuuri taas on visuaalinen työväline, jonka avulla uskomme tietävämme, mihin kategoriaan tapaamamme hahmo kuuluu ja miten hänen siis tulee käyttäytyä. (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 16.) Nähdessämme kadulla paperimukin kanssa istuvan ihmisen, sijoitamme hänet heti romanikerjäläisten kategoriaan, koska hän täyttää romanikerjäläisen figuurin tunnusmerkit. Tämä kategorisointi auttaa meitä olettamaan, millainen ihminen maassa istuva hahmo on, kuinka hän käyttäytyy ja kuinka meidän tulee käyttäytyä.

Stuart Hallin (1999, 190–192) mukaan stereotypisointi, jonka voi määritellä yksinkertaistavaksi ja olemuksellistavaksi kategorisoinniksi, on yleinen vallankäytön muoto. Sillä pyritään sulkemaan pois heidät, jotka eivät kuulu meihin. Tämän vuoksi kategoriat ovat usein polarisoituja; maailma halkaistaan meihin ja toisiin, jotka ovat usein ominaisuuksiltaan meidän peilikuvia. Harmaa alue meidän ja toisten välillä sekä etenkin toisten kategorian sisällä yksinkertaistetaan selkeiksi eroiksi, vastakohtiksi ja olemuksiksi. (Hall 1999, 122–123, 191–192; Juhila 2004, 25.) Gilmanin (1985, 27) mukaan tämä polarisointi heijastelee vallalla olevia yhteiskunnallisia ja poliittisia ideologioita. Jos työntekoa ja ahkeruutta pidetään suuressa arvossa, nähdään se meihin kuuluvana ominaisuutena, kun taas toisista, kuten kadulta elantonsa saavista siirtolaisista, rakennetaan työtä vieroksuvia ja laiskoja.

Ihmisten luokittelu eri kategorioihin synnyttää sosiaalisia identiteettejä, joihin kuuluvat tietyt ominaisuudet ja toimintaodotukset. Jos ihminen käyttäytyy sosiaalisen identiteettinsä vastaisesti, se herättää muissa hämmennystä tai paheksuntaa ja vaatii vähintäänkin selityksen. (Juhila 2004, 23–24.) Hyvä esimerkki tästä on kohu, joka syntyi Suomen mediassa pakolaiskriisikeskustelun myötä turvapaikanhakijoiden älypuhelimien käytön vuoksi (mm. Grunn 2015). Koska turvapaikanhakijan sosiaaliseen identiteettiin kuuluvat hädänalaisuus ja köyhyys, moderniuden ja hyväosaisuuden symbolina nähtävä älypuhelin turvapaikanhakijan kädessä herättää suomalaisissa epäluuloa ja

selontekovaatimuksia siitä, onko kyseinen ihminen oikeutettu kuulumaan apua tarvitsevan turvapaikanhakijan kategoriaan. Joskus kategorisoinnin synnyttämät sosiaaliset identiteetit pitävät sisällään vain kielteisiä ominaisuuksia ja käyttäytymisodotuksia, jolloin voidaan puhua leimatusta identiteetistä (ks. Goffman 1963). Leimatut identiteetit kohdistuvat usein meistä erottuviin toisiin ja ylläpitävät yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja arjessa näkyvää konkreettista syrjintää (Juhila 2004, 24–28).

Ihmisen henkilökohtainen identiteetti voidaan nähdä sisäisenä ja suhteellisen pysyvänä kuvana itsestä, mutta tässä tutkielmassa hahmotan identiteetin monien muiden tutkijoiden tavoin sosiaalisissa tilanteissa ja kertomuksissa rakentuvana ja vaihtelevana. Henkilökohtainen identiteetti tarkoittaa siis sitä kuvaa itsestä, jonka ihminen haluaa kussakin tilanteessa tuoda kertomuksellaan esille. (Kulmala 2006, 62; Loseke 2003, 130.) Henkilökohtainen identiteetti eroaa ulkopuolelta tarjotusta, sosiaalisesta identiteetistä ja on usein jopa ristiriidassa tämän kanssa (Juhila 2004, 28). Sosiaalisen identiteetin voi kuitenkin nähdä myös yhtenä rakennuspalikkana ihmisen henkilökohtaisessa identiteetissä (Kulmala 2006, 61; Loseke 2003, 131). Suvi Ronkainen (1999, 34–35) käyttää identiteetin synonyyminä sanaa subjektipositio, jonka hän näkee sekä ulkopuolelta tulevan kategorisoinnin että ihmisen oman narratiivisen itsemäärittelyn yhteisvaikutuksen tuloksena. Subjektipositio on tilanteittain vaihteleva puhujanpaikka, josta käsin ihminen toimii ja hahmottaa sen maailman, joka on ulottuvilla juuri hänelle ja juuri siinä tilanteessa. Ronkainen (1999, 73–74) tekee selvän eron tietoisesta ja artikuloitusta identiteetistä/subjektiposition sekä tiedostamattoman ja artikuloimattoman subjektiviteetin välille. Subjektiviteetti on samalla ihmisen diskursiivisten subjektipositioiden historia, eli se muodostuu elettyjen, tilanteisten subjektipositioiden ja identiteettien kautta. Se, miten tulemme elämässämme asemoiduiksi ja miten asemoimme itsemme, rakentaa jatkuvasti sitä, mitä olemme. Ronkainen (1999, 37, 76–77) näkee, että vaikka subjektiviteetti on identiteettiä jatkuvampi konstruktio, sekin rakentuu jatkuvasti vuorovaikutuksessa identiteetin kanssa. Tämän takia subjektiviteeteista ja identiteeteistä pitäisikin puhua monikossa. (Ronkainen 1999, 21, 30–37, 53–54, 69, 73–77.)

Stuart Hallin (1999, 227) mukaan kerrotut identiteetit eli tavat, joilla ihmiset luonnehtivat itseään, ovat keino asemoida itsensä suhteessa toisiin ihmisiin ja tapahtumiin. Yhteiskunnassa vallalla olevat puhutavat ja merkittävät toiset vaikuttavat identiteettien rakentumiseen. Anna Kulmala (2004, 232) on asunnottomien ja päihdeongelmaisten

miesten haastattelupuhetta analysoidessaan jaotellut identiteettien kannalta merkittävät toiset Erilaisiin Toisiin ja Samanlaisiin Toisiin, joihin ihminen suhteuttaa itseään eri tavoin. Erilaiset Toiset elävät päinvastaista elämää kuin haastatellut ja heidän elämänsä kulkee ”normaaleja” polkuja pitkin, kun taas Samanlaiset Toiset ovat samankaltaisessa elämäntilanteessa ja jakavat saman leimatun identiteetin kuin haastatellut. Haastatellut miehet rakensivat identiteettejään jatkuvassa dialogissa merkittävien toisten kanssa: paikoin he korostivat eroa Erilaisiin Toisiin ja yhteisyyttä Samanlaisten Toisten kanssa, ja välillä he taas kokivat tarvetta rakentaa eroa Samanlaisiin Toisiin ja korostaa yhteisiä tekijöitä Erilaisten Toisten kanssa. (Kulmala 2004, 232, 239–240.) Tämän Erilaisten ja Samanlaisten Toisten rajanvedon rikkomisen voi nähdä myös yhtenä vastapuheen muotona eli itsensä puhumisena ulkopuolelta tarjotusta, leimatusta identiteetistä (ks. Juhila 2004, 29–30).

2.2. Toimijuus

Ihmisen mahdollisuudet oman toiminnan ohjaamiseen ovat pitkään olleet sosiaalityeilijöiden kiinnostuksen kohteena, ja toimijuuden käsite vilahtelee usein niin tutkimuksessa kuin sosiaalityöntekijöiden puheessakin (Jäppinen 2015, 53). Toimijuus nivoutuu yhteen identiteetin, subjektiviteetin ja subjektiposition käsitteiden kautta. Koska näen Ronkaisen (1999) tapaan identiteetin fragmentaarisen ja vuorovaikutuksessa rakentuvana, myös toimijuus vaihtelee sen mukaan, millaisessa ajassa, paikassa ja vuorovaikutustilanteessa sitä toteutetaan (Emirbayer & Mische 1998, 973–974; Jäppinen 2015, 53; Ronkainen 1999, 68-69; Ronkainen 2006, 532). Monesti kuulee puhuttavan jostakusta aktiivisena tai heikkona toimijana, mikä antaa henkilön identiteetistä kovin staattisen kuvan. Todellisuudessa meillä kaikilla on vahvaa ja heikkoa toimijuutta riippuen tilanteesta, jossa toimimme (Juvonen 2015, 41, 184).

Jäppinen (2015, 53) määrittelee toimijuuden ihmisen kyvyiksi ja voimavaroiksi toteuttaa aikomuksensa toimintana ja muuttaa tapahtumia ja elämäntilannetta toimimalla toisin. Myös Ronkaisen (2006, 531–532) mukaan toimijuutta on olemassa aina, kun on mahdollisuus toisin toimimiseen, valintaan ja reflektioon. Se ei kuitenkaan ole vain henkilökohtainen ominaisuus vaan vahvasti sidoksissa siihen, millaiseen subjektiposition ihminen missäkin tilanteessa asemoidaan. Ronkaisen (1999; 2006, 531–532) mukaan toimijuus tarkoittaa suhdetta henkilölle mahdollisen ja häneltä odotetun sekä toteutuneen toiminnan välillä. Hyvä esimerkki subjektiposition ja toimijuuden yhteenkietoutumisesta on kadulla kerjäämässä istuva itäeurooppalainen

siirtolainen, jonka ohikulkijat sijoittavat romanikerjäläisen identiteettikategoriaan. Tämän kategorian jäsenen odotetaan istuvan passiivisesti paikoillaan, katsovan alaspäin, olevan kiitollinen saamistaan kolikoista ja näyttävän kaikin puolin avun tarpeessa olevalta. Jos romanikerjäläisen kategoriaan positioitu ihminen valitsisikin toimia toisin puhumalla esimerkiksi kalliiseen älypuhelimeen, nauramalla iloisesti tai kieltäytymällä kiittämättömästi hänelle tarjotusta avusta, hänen subjektipositioonsa sopimaton käytös saattaisi herättää muissa ihmisissä paheksuntaa ja haluttomuutta auttaa. Tällainen toisin toimiminen ja toiminnan seurausten kantaminen vaativat ihmiseltä paljon voimavaroja. Toisaalta toisin toimiminen voi olla myös hienovaraista. Pelkän katsekontaktin ottamalla maassa istuva EU-siirtolainen osoittaa, että hän on ajatteleva, tunteva ja toimiva yksilö siinä missä ohikulkijakin. Pelkästään oman subjektiposition toimintaodotusten toteuttaminen, tässä tapauksessa maassa hiljaa istuminen, ei vielä tarkoita, että ihminen itsessään olisi passiivinen ja heikko toimija (ks. Ojala ym. 2009, 22).

Sosiaalitieteissä on pitkään keskusteltu siitä, missä määrin ihmisellä on vapaa tahto ja kyky valita toisin ja missä määrin hän on rakenteiden sanelemien pakkojen alistama (Emirbayer & Mische 1998, 964; Jäppinen 2015, 54). Jäppinen (2015, 207) pitää itsestään selvänä sitä, että yksilön toimintavapaus on harvoin täysin autonomista ja sosiaalisista rakenteista riippumatonta. Toimijuus on riippuvaista identiteettikategoriasta, johon ihminen on positioitu, ja valta ja mahdollisuus neuvotella näistä kategorisoinneista puolestaan ei ole jakautunut tasaisesti yhteiskunnassa (Ronkainen 1999, 34–35; 2006, 532). Eri identiteettikategorioiden materiaaliset toiminnan mahdollisuudet vaihtelevat myös suuresti. Ronkainen (2006, 532) tiivistää hyvin vallan, sosiaalisten kategorioiden ja toimijuuden välisen suhteen: ”Se, mistä eri ihmisryhmiä vastuullistetaan, millaisia valinnan tai toisin toimimisen mahdollisuuksia on olemassa, liittyy materiaalisiin mahdollisuuksiin, yhteiskunnalliseen asemaan, normatiivisiin odotuksiin ja arvottamiseen.” Vaikka itse uskon, että ihmisellä on aina mahdollisuus valita ja toimia toisin, uskon myös, että eri subjektipositioissa toimivien ihmisten valinnan mahdollisuuksien määrä ja laatu vaihtelevat valtavan paljon. Yhteiskunnan moninaisissa marginaaleissa elävät ihmiset ovat usein tässä heikoimmilla. Kun toisin toimimisen mahdollisuuksia on vain vähän, ihminen tulee helpommin valinneeaksi myös moraalisesti kyseenalaisia selviytymisen keinoja, mihin törmäsin silloin tällöin myös itse tarkkaillessani romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten arkea päiväkeskuksessa. Hoggett (2001, 43) muistuttaakin, että toimijuus ei välttämättä ole aina hyvää ja konstruktiiivista, mutta toimijuutta se on yhtä kaikki.

Emirbayer ja Mische (1998) ovat hahmotelleet toimijuudelle kolme elementtiä, jotka ovat aina läsnä, mutta tilanteesta, ajasta, paikasta ja kulttuurista riippuen joku saattaa korostua enemmän kuin toinen. Nämä elementit ovat toisteinen, projektiivinen ja käytännöllis-arvioiva toimijuus (Emirbayer & Mische 1998, 971; ks. Jäppinen 2015, 53; Juvonen 2015, 36–38). Toisteisessa toimijuudessa (*iterational agency*) orientoidutaan menneisyyteen, jonka kokemuksista omaksuttuja ajatus- ja toimintarakenteita sovelletaan nykyhetken toimintaan. Vaikka osa tästä soveltamistyöstä on tiedostamatonta ja rutiininomaista, se vaatii myös aktiivista huomion fokuointia ja kategorisointia. Toisteinen toimiminen auttaa luomaan pysyvyyttä ja ylläpitämään identiteettejä ja sosiaalista vuorovaikutusta ajan kuluessa. Lisäksi se lisää luottamusta tulevaisuuden ja ihmisten toiminnan ennustettavuuteen. (Emirbayer & Mische 1998, 971, 975–981.) Toimijuuden projektiivinen elementti (*projective agency*) viittaa yksilön tapaan nähdä tulevaisuus. Siinä neuvotellaan tulevaisuuden mahdollisista poluista omien odotuksien, toiveiden, halujen ja pelkojen mukaisesti. Keskeisiä kysymyksiä projektiivisen toimijuuden kannalta ovat mihin ihminen uskoo olevansa menossa, mihin hän haluaa mennä ja miten hän uskoo pääsevänsä sinne. Myös mielikuvitus, kyky sijoittaa itseään leikkimielisesti erilaisiin tulevaisuuden polkuihin on osa projektiivista toimijuutta. (Emirbayer & Mische 1998, 971, 983–989.) Käytännöllis-arvioiva toimijuus (*practical-evaluative agency*) taas tarkoittaa kykyä sopeuttaa omat valinnat ja toiminta nykyhetken muuttuviin tilanteisiin niiden vaatimuksista, ristiriidoista ja epävarmuustekijöistä huolimatta. Tämä viimeisin elementti yhdistelee kahta edellistä: siinä menneisyydestä opittuja rutiineita mukautetaan nykytilanteen konkreettisiin vaatimuksiin ja toisaalta tulevaisuuden mahdollisia näkymiä arvioidaan niiden konkreettisten, tilannesidonnaisten seurausten perusteella. Voimakas käytännöllis-arvioiva toimijuus mahdollistaa olosuhteiden haastamisen ja muuttamisen, minkä vuoksi sitä onkin sovellettu eri vastapuheen ja vastarinnan taktiikoiden tutkimiseen. (Emirbayer & Mische 1998, 971, 994–1001.)

Vaikka Emirbayer & Mische (1998, 974) tuovat esiin toimijuuden vuorovaikutuksessa rakentuvan luonteen, he keskittyvät pitkälti yksilön ominaisuuksiin ja korostavat yksilön rationaalisuutta ja autonomisuutta. Nykytutkimus on esittänyt paljon kritiikkiä tällaista rationaalisen toimijuuden ihannetta kohtaan, ja etenkin feministinen tutkimus on korostanut, että toimijuus voi olla myös pientä, haurasta, arkista ja sammutettua (Juvonen 2015, 164; Ojala ym. 2009, 15, 26–27). Myös Hoggettin (2001, 37–38, 43, 52) mukaan rationaalisen ja reflektiivisen subjektin ongelma on se, että se ei anna tilaa ihmisen

ristiriitaiselle, impulsiiviselle, destruktiiviselle, traagiselle tai passiiviselle toimijuudelle, jollaista etenkin yhteiskunnan alistavat ja marginalisoivat rakenteet ruokkivat.

Marginaalissa elävien ihmisten monimuotoisten ja hiljaisten toimijuuden elementtien tunnistaminen vaatii tutkijalta erityistä herkkyyttä. Lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten toimijuutta tutkineen Maija Jäppisen (2015) mukaan on epäoikeudenmukaista keskittyä vain aktiiviseen ja onnistuneeseen toimijuuteen, jos ihminen elää olosuhteissa, joissa lukuisat rajat ja rajoitukset pienentävät toiminnan mahdollisuuksia. Tällöin on tärkeää nähdä myös vaikean elämäntilanteen kestäminen ja sietäminen aktiivisena tekona, ratkaisuna ja toimijuutena. (Jäppinen 2015, 207.) Jäppisen (2015, 207, 213–214, 240–241) tutkimiin naisiin kohdistui turvakodissa aktiivisuuden ja muutoshakuisuuden vaatimus, jolloin toiminnan rakenteelliset esteet ja naisten pelko, voimattomuus ja toisaalta olemassa oleva mutta hauras toimijuus tulivat sivuutetuiksi. Myös etsivän työn asiakkaina olevien nuorten aikuisten erilaisia toimijuuksia tutkinut Tarja Juvonen (2015) on kiinnittänyt huomion aktiivisen toimijuuden ohella väistelevään ja ohipuhuttuun toimijuuteen, jolloin nuoren ääni ei joko päässyt esiin tai se sivuutettiin keskustelussa niin, ettei sillä ollut vaikutusta lopputulokseen. Juvonen (2015, 93) tuo esiin myös sen, että väistely ja passiivisuus voivat olla yksi vastapuheen ja toisin toimimisen muoto. Ne voivat olla tietoisia valintoja silloin, kun olemassa olevat rajalliset vaihtoehdot eivät ole mieluisia. (Juvonen 2015, 91–93, 182.)

Honkatukia (2011) pohtii tutkimuksessaan rikosten uhrien kohtelusta rikosprosessissa uhrin ja tekijyyden välistä suhdetta. Hän esittelee ideaaliuhrin käsitteen, jolla tarkoitetaan tapaa, jolla uskottavan uhrin oletetaan käyttäytyvän ja millaisia ominaisuuksia hänellä oletetaan olevan, jotta hän on oikeutettu apuun ja sympatiaan. Ideaaliuhrin tulee olla viaton ja syytön hänen elämässään tapahtuneisiin ikäviin tapahtumiin, hänen tulee mieltää itsensä oikeutetuksi apuun ja pystyä vakuuttamaan muut tästä ja lisäksi hänen pitää olla vastaanottavainen ja kiitollinen saamastaan avusta. (Christie 1986; Jeffner 1997; sit. Honkatukia 2011, 7, 161–164.) Ideaaliuhrin muistuttaa yhteiskunnassa sinnikkäästi elävää käsitystä ansaitsevista avun pyytäjistä, jotka ovat oikeasti ja ilman omaa syytään avun tarpeessa, erotuksena ansaitsemattomista avunpyytäjistä, joiden nähdään olevan itse syyllisiä omaan tilanteeseensa ja hakevan apua väärin perustein. Se, kumpaan luokkaan avun tarvitsija luokitellaan, vaikuttaa hänen konkreettisiin mahdollisuuksiinsa päästä avun piiriin. (Juhila 2006, 21, 81–82.) Myös väkivaltaa kokeneiden naisten toimijuutta tutkinut Jäppinen (2015) tunnisti turvakotien työntekijöiden puheesta eronteon hyviin ja huonoihin asiakkaisiin sen mukaan, kuinka muutoshakuinen asiakas oli. Paikalleen

jääminen, väkivallan sietäminen ja toiminnan tavoitteellisuuden puute ymmärrettiin epäonnistumisena, ja tämän vaihtoehdon valinneiden naisten oikeus asiakkuuteen turvakodissa asetettiin kyseenalaiseksi. (Jäppinen 2015, 210, 215, 240–241.) He eivät selvästikään vastanneet ideaaliuhrin vaatimuksia, koska he omalla passiivisuudellaan aiheuttivat uhriutumisen jatkumisen. Ideaaliuhrille asetettu vaatimus viattomuudesta ja syyttömyydestä omaan tilanteeseensa johtaa Honkatukian (2011, 7, 163) mukaan asiantuntijoiden oletukseen siitä, että uhri ja tekijä ovat aina eri henkilöitä. Todellisuudessa uhrius ja tekijyys, ansaitsevuus ja ansaitsemattomuus, risteävät usein eri marginaaliryhmissä, joiden yhteiskunnallisesti ahdas asema altistaa heitä sekä uhrikokemuksille että moraalisesti kyseenalaisille teoille. Jos vain viattomien ja kiitollisten ideaaliuhrin katsotaan ansaitsevan apua, tulee monien marginaaliryhmien, kuten romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten, uhrikokemukset sivuutetuiksi, koska heidän katsotaan itse olevan vastuussa ongelmistaan. (Honkatukia 2011, 163–164.)

Liikkuvalla väestöllä suunnatun, Helsingin Diakonissalaitoksen ylläpitämän päiväkeskus Hirundon toimintaperiaatteena on, että asiakkaita ei nähdä vain passiivisina uhreina, avunsaajina ja voimaannuttamisen kohteina vaan aktiivisina toimijoina. Romanisiirtolaisia tutkineiden Puurunen, Enachen ja Markkasen (2016, 242) mukaan jo se, että Hirundon asiakkaat ovat löytäneet tiensä Suomeen ja etsivät täällä itselleen sopivia ansaintatapoja, kieliä heidän aktiivisesta toimijuudestaan. Toisaalta tutkijat toteavat, että Hirundon voimaantumisen ja osallistumisen periaatteet jäävät asiakkaiden näkökulmasta toissijaisiksi silloin, kun arkisten, välttämättömien tarpeiden tyydyttäminen vie kaiken energian. Asiakkaiden mielessä päällimmäisenä on se, mistä saada rahaa, ruokaa ja yösijan seuraavaksi yöksi, ja näihin asioihin Hirundosta ei voida tarjota apua. (Puurunen & Enache & Markkanen 2016, 236–237, 239, 242.) Kodittomien ja kadulta elantonsa saavien EU-siirtolaisten aktiivisen toimijuuden korostamisessa on samat vaarat, joihin Jäppinen (2015) törmäsi tutkiessaan lähisuuhdeväkivaltaa kokeneita naisia. Jos kiinnitetään huomiota vain onnistuneeseen toimijuuteen, marginaalisessa asemassa elävän ihmisen lukuisat toiminnan rajoitukset saattavat jäädä huomiotta. On tärkeää muistaa se, että kaikille itsenäinen toimijuus ei ole vain mahdollisuus vaan myös olosuhteiden asettama pakko. (Jäppinen 2015, 207.)

2.3. Vastapuhe

Kulttuuriset käsitykset, media, valtiollinen tiedon tuotanto ja viranomaiskäytännöt perustuvat useimmiten vakiintuneeseen tietoon, ”virallisiin totuuksiin”, jotka ovat

yleiskatsauksellisia ja korostavat määrällisyyttä. Nämä totuudet säilyttävät hegemonisen asemansa, koska ne oikeuttavat ja ylläpitävät valtarakenteita. Sitä tietoa, joka syntyy ihmisten kokemuksissa mutta jää hiljaiseksi julkisessa keskustelussa, voi kutsua toiseksi tiedoksi. Toinen tieto on luonteeltaan yksityiskohtaista ja pitkittäistä, minkä vuoksi siihen pääsee paremmin käsiksi laadullisella kuin määrällisellä tutkimuksella. (Karjalainen 2005, 321–323.) Yksi huono-osaisuutta koskevan toisen tiedon tuottamisen keskeinen tehtävä on haastaa ja kyseenalaistaa niitä dominoivia käsityksiä, joita huono-osaisiin liittyy. Tutkija voi pyrkiä tuottamaan toista tietoa joko analysoimalla diskursiivisesti niitä puhetapoja, joita huono-osaisuutta koskeva virallinen tieto pitää sisällään, tai analysoimalla marginaalissa elävien omia kokemuksia ja näkemyksiä ottaen heidät osallisiksi tiedontuotannosta. (Törrönen 2005, 15–16.) Ensimmäistä strategiaa on toteutettu suomalaisessa romanialaisia ja bulgarialaisia katutyöläisiä koskevassa tutkimuksessa, mutta toinen strategia on jäänyt vähäiseksi.

Yksi osa etenkin marginaalissa elävien omista kokemuksista rakentuvaa toista tietoa on vastapuhe, jolla kommentoidaan ja kyseenalaistetaan kulttuurisesti vakiintuneita kategorisointeja ja avataan mahdollisuuksia vaihtoehtoisille identiteeteille. Koska vakiintuneet identiteettikategoriat, sosiaaliset identiteetit, eivät ole pysyviä vaan rakentuvat dialogissa, niille on aina mahdollista neuvotella uusia merkityksiä. Leimattua identiteettiä ei tarvitse omaksua sellaisenaan osaksi minäkuvaa, vaan siitä on mahdollista käydä neuvotteluja eri vastapuheen strategioiden keinoin. (Juhila 2004, 29; Kulmala 2006, 66–68.) Juhila (2004, 29) on nimennyt vastapuheen strategiat tavallisuusretoriikaksi ja eron politiikaksi. Tavallisuusretoriikassa ihminen pyrkii korostamaan omaa tavallisuuttaan ja kuulumistaan ”meihin” eikä ”toisiin”: vaikka minut nähdään leimatun identiteetin kautta, oikeasti olen samanlainen kuin tekin. Hän saattaa pyrkiä rakentamaan eroa heihin, joiden kanssa hän jakaa leimatun identiteetin. Toinen vastapuheen strategia, eron politiikka, pyrkii purkamaan keskukselta käsin määriteltyjä kategorioita ja niiden yhtenäisen identiteetin logiikkaa. Tavalliseksi tekemisen ja ”meihin” sulautumisen sijaan eron politiikassa pyritään korostamaan ja antamaan arvoa niille eroille, joita leimatun identiteetin sisällä on. Siinä ei suostuta alistumaan stereotyyppiseen leimattuun identiteettiin vaan tuodaan oma minä esille vaihtoehtoisella, positiivisilla eroja korostavalla tavalla. (Juhila 2004, 30–31.) Asunnottomien miesten kertomuksia analysoinut Kulmala (2004, 234, 237–238) tunnisti puheesta sekä tavallisuusretoriikan että eron politiikan kaltaisia vastapuheen strategioita, joissa toisaalta pyrittiin puhumaan itseä ulos Samanlaisten Toisten kanssa jaetusta leimatusta

identiteetistä ja toisaalta taas kyseenalaistamaan Erilaisten Toisten arvostamaa elämäntapaa.

Vastapuhe on yksi keskeinen toimijuuden muoto. Se on itsessään aktiivinen, toimijuutta vaativa teko, mutta sen avulla on myös mahdollista kamppailla marginaalissa eläville ihmisille uusia toiminnan mahdollisuuksia ja paikkoja (Hänninen 1999, 104; Juvonen 2015, 92). Filosofin ja feministiteoreetikko Judith Butler (1990) on pohtinut paljon yhteiskunnallisten valtarakenteiden ja yksilön toimijuuden välistä suhdetta. Hän on sitä mieltä, että vaikka vastustava toimijuus on poliittisesti tärkeää, se ei pysty horjuttamaan valtarakenteita. Siksi hän korostaa performatiivisen toimijuuden tärkeyttä, jolloin itselle luotujen toimintaodotusten vastustamisen sijaan tai rinnalla etsii keinon toimia toisin. Butler kutsuu tätä toisin tai väärin toistamiseksi. (Butler 1990, 144–145, sit. Ronkainen 1999, 86–87.) Itse ymmärrän toisin toistamisen romanialaisten ja bulgariaalaisten katutyöläisten kohdalla esimerkiksi aktiivisena ohikulkijoiden kohtaamisena ja heidän kanssaan jutusteluna. Tällöin he tulevat toistaneeksi toisin sitä passiivisuuden ja epäinhimillisyyden toimintaodotusta, joka heille on valtarakenteiden sisällä luotu. Tämän voi nähdä myös yhtenä vastapuheen muotona.

Vastapuhe uusia toimijuuden paikkoja luovana toimintana on lähellä myös valtautumisen käsitettä. Englanninkielinen käsite *empowerment* voidaan suomentaa monella eri tavalla, mutta valtautuminen tuo muita versioita paremmin esiin sen rakenteellisen valtautuvuuden ja korostaa ihmisen omaa roolia prosessin subjektina (Juhila 2006, 120). Robert Adamsin (1996, 5; suom. Juhila 2006, 121) mukaan ”valtautuminen voidaan määritellä keinoksi, jonka kautta yksilöt, ryhmät ja/tai yhteisöt tulevat kykeneviksi kontrolloimaan omia olosuhteitaan ja saavuttamaan omia päämääriään - - ”. Näen, että valtautumisessa on pitkälti kyse juuri toimijuuden sekä oman toimijuuden kokemuksen vahvistumisesta. Vastapuheella ihminen käy neuvotteluja hänelle tarjotuista identiteeteistä ja rakentaa itselleen vaihtoehtoisia identiteettejä, joten sitä voi pitää yhtenä valtautumisen keinona.

3. ROMANIALAISET JA BULGARIALAISET KATUTYÖLÄISET JA KERJÄLÄISKYSYMYKSET

3.1. Katutyöläisten siirtolaisuuden taustat ja piirteet

Romanikerjäläisen kategoriaan positioitavien ihmisten joukko on hyvin monimuotoinen: mukana on niin romaneja kuin ei-romaneja monesta eri Itä-Euroopan maasta. Selvä enemmistö kodittomista katutyöläissiirtolaisista on kuitenkin kotoisin Romaniasta ja Bulgariasta, ja suurin osa, joskaan eivät kaikki, kuuluu kotimaassaan romanivähemmistöön. (Bragă & Peltonen 2015, 7; Leinonen & Vesalainen 2009, 5; vrt. Djuve ym. 2015, 7.) Romania ja Bulgaria ovat Euroopan Unionin köyhimpiä maita, ja romanit kuuluvat näiden maiden köyhimpiin ja haavoittuvaisimpiin ihmisryhmiin (Doyle ym. 2015, 33). Vielä 2000-luvulla romanien heikko sosioekonominen tilanne etenkin Itä- ja Keski-Euroopassa on monisyinen ongelmien kimppu, jossa köyhyys, vähäinen koulutus, työttömyys, rikollisuus ja syrjintä ruokkivat toinen toisiaan. Itä-Euroopan maissa romanit elävät kehitysmaiden kaltaisissa köyhyystaskuissa kehittyneiden maiden sisällä: yli 80 % Romanian ja Bulgarian romaneista elää köyhyysriskissä, kun vastaava luku ei-romaneilla on noin 40 % Romaniassa ja noin 50 % Bulgariassa. Niin koulutustaso, työllisyys, terveydentila kuin elintaso ovat heikompia romaneilla kuin muulla väestöllä. Suurin osa peruskouluikäisistä romanilapsista on ilmoitettu kouluun, mutta peruskoulun jälkeinen tutkinto on 20–24-vuotiaista romanialaisista romaninuorista vain 10 prosentilla, kun muilla kuin romaniväestöön kuuluvilla nuorilla vastaava osuus on 65 %. Kolmasosa Romanian työikäisistä romaneista on virallisessa työssä, ja lähes toinen kolmasosa saa elantonsa epävirallisesta työstä. (FRA & UNDP 2012, 14–17, 24).

Stewartin (2008) mukaan etenkin Itä-Euroopan yhteiskunnissa on vahvasti esillä ”romanikysymykseksi” tai ”romaniongelmaksi” kutsuttu rasistinen diskurssi, jossa romanikulttuurista vedetään suoria johtopäätöksiä romanien alttiudesta rikollisuuteen ja kouluttamattomuuteen. Kuva kasvattamattomasta, villistä romanilapsesta elää edelleen vahvana maiden kulttuurissa. (Stewart 2008, VIII–X.) Mikkola (2009) on käyttänyt Itä-Euroopan romanien tukalan tilanteen kuvaamiseen kehitysmaatutkimuksesta tuttua termiä ”köyhyysloukku”. Romaneita koskevat stereotypit ja heidän kohtaamansa syrjintä vaikeuttaa työllistymistä ja ajaa romaneita riippuvaiseksi sosiaaliturvasta ja rikoksista, mikä puolestaan ruokkii entisestään ennakkoluuloja työtä vieroksuista ja rikoksiin taipuvaisista romaneista. Köyhyysloukku on systemaattinen ja itseään ruokkiva tasapainotila, jota ei voi voittaa yksilön ponnisteluilla tai yhden osatekijän parantamisella

vaan ainoastaan laajemmalla yhteiskunnallisella ja kulttuurisella muutoksella. (Mikkola 2009, 271.)

Umpikujamainen tilanne kotimaassa on saanut monet Itä-Euroopan romanit lähtemään etsimään parempia ansioita muista EU-maista (Mäkinen & Pessi 2009, 10). Etnografista tutkimusta Romanian romaneiden parissa tehneiden Vlasen ja Voicun (2014, 2428) mukaan Euroopan Unioni merkitsee monelle romanille toivetta paremmasta elämästä ja instituutiota, joka voi korvata valtion suojan antajana. Kadulta elantonsa saavia EU-siirtolaisia Romaniasta ja Bulgariasta alkoi ilmestyä myös Suomen isojen kaupunkien katukuvaan kesällä 2007 (Sisäasiainministeriö 2008, 4). Haastateltujen siirtolaisten mukaan Suomeen heitä on houkuttellut Suomessa käyneiden usein silotellut kertomukset maasta, jossa on hyvä sosiaaliturva, hyvät työllistymismahdollisuudet ja jossa korkean elintason ja ihmisten ystävällisyyden ansiosta myös kerjäämällä ansaitsee hyvin (Enache 2012, 54–55; Leinonen & Vesalainen 2009, 42–43). Syyksi Suomessa oleskeluun useimmat ovat ilmoittaneet rahan ansaitsemisen ja lähettämisen kotiin perheelle. Suomeen ei ole tarkoitus jäädä pysyvästi, vaan oleskelu on usein lyhytaikaista vaikkakin toistuvaa. (Enache 2012, 56, 61–62.)

EU-siirtolaisten oikeuksia Suomessa sitoo vahvasti lainsäädäntö, josta tärkeimpiä ovat EU:n vapaan liikkuvuuden direktiivi, Suomen ulkomaalaislaki, järjestyslaki, perustuslaki, lastensuojelulaki ja laki toimeentulotuesta (Sisäasiainministeriö 2008, 25–41). Euroopan parlamentin ja neuvoston vuonna 2004 asettama vapaan liikkuvuuden direktiivi mahdollistaa Euroopan unionin kansalaiselle kolmen kuukauden oleskelun toisessa EU-maassa, mikäli hänellä on voimassaoleva passi tai henkilötodistus ja ”mikäli hän ei oleskelullaan muodosta kohtuutonta rasitetta vastaanottavan jäsenvaltion sosiaalihuoltojärjestelmälle” (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2004/38/EY, 6 artikla). Suomen ulkomaalaislaissa direktiivin tarkoittama ”kohtuuton rasite” on tulkittu muun muassa toistuvana turvautumisena toimeentulotukeen. Kolmen kuukauden oleskelun jälkeen unionin kansalaisen on rekisteröitävä oleskelunsa poliisille ja esitettävä tälle todistus oleskelun edellytysten täyttymisestä, eli todistus työpaikasta, opiskelupaikasta tai siitä, että hänellä on hallussaan riittävät varat kattamaan oleskelunsa Suomessa. (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2004/38/EY, 7 artikla; Ulkomaalaislaki 301/2004, 158 a §, 159 §, 159 a §, 161 f §.) Yleensä Pohjoismaissa oleskelevat katutyöläissiirtolaiset eivät rekisteröidy poliisille kolmen kuukauden maassaolon jälkeen, mutta käytännössä poliisi harvoin puuttuu heidän oleskeluunsa niin kauan, kun he pystyvät itse elättämään itsensä (Djuve ym. 2015, 9).

Kerjääminen ei ole Suomessa lailla kiellettyä, mutta järjestyslain nojalla aggressiivista ja pelkoa herättävää kerjäämistä voidaan pitää rangaistavana. Lapsen käyttäminen kerjäämiseen on kiellettyä. (Järjestyslaki 612/2003, 3 §; Sisäasiainministeriö 2008, 32.) Lastensuojelulain mukaan lapsen oleskelukunnan lastensuojeluviranomaisilla on velvoite huolehtia kiireellisestä lastensuojelun tarpeesta, ja muutamassa tapauksessa romaniperheille on sisäasiainministeriön ohjeistuksen mukaisesti tarjottu hätämajoitusta ja maksettu heidän kotimatkinsa lastensuojelullisin perustein (Lastensuojelulaki 417/2007, 17 §; Mäkinen & Pessi 2009, 18). Suomessa romanialaisille ja bulgarialaisille katutyöläisille tarjotut julkisen sektorin palvelut ovatkin käytännössä keskittyneet lapsiperheiden tukemiseen, vaikka Suomen perustuslain mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään turvaan ja huolenpitoon kansalaisuudesta riippumatta (Mäkinen & Pessi 2009, 18; Suomen perustuslaki 731/1999, 19 §). Talvella 2015 Helsingin kaupunki sai syytteitä siitä, että se sulki perustuslain vastaisesti hätämajoitusyksiköiden ovet muilta kuin helsinkiläisiltä. Marraskuussa 2016 Helsingin kaupunginhallitus linjasi, että hätämajoitusta tarjotaan kaikille taustasta, kotipaikasta ja oleskelulupastatuksesta riippumatta. (Teittinen 2016.)

Rekisteröimättömät EU-siirtolaiset ovat oikeutettuja myös kiireelliseen sairaanhoitoon. Kiireetöntä sairaanhoitoa siirtolaiset eivät useimmiten saa julkiselta sektorilta, koska etenkin moni Itä-Euroopan romani elää kotimaassaan sairausvakuutuksen ulkopuolella. Silloin heiltä puuttuu eurooppalainen sairaanhoitokortti, minkä vuoksi he joutuisivat maksamaan Suomessa saamastaan hoidosta aiheutuneet kustannukset itse. (Sisäasiainministeriö 2008, 30.) Kiireettömän sairaanhoidon tarpeeseen Helsinkiin, Turkuun, Tampereelle, Ouluun ja Joensuuhun on perustettu vapaaehtoisvoimin toimiva Global Clinic, joka hoitaa ilmaiseksi kaikkia oleskelulupastatuksesta riippumatta. Lisäksi ainakin Helsingin ja Turun kaupungit ovat linjanneet, että myös paperittomilla tai muuten sairausvakuutuksen ulkopuolella elävillä raskaana olevilla naisilla ja alle 18-vuotiailla lapsilla on oikeus laajoihin terveydenhuollon palveluihin. Valtakunnallista lakia paperittomien lasten ja raskaana olevien naisten oikeudesta terveydenhuollon palveluihin ei ole vielä säädetty. (Paperittomat-hanke 2017).

Djuve ym. (2015) ovat selvittäneet laajamittaisella kyselytutkimuksella, millaisia ominaispiirteitä romanialaisten katutyöläisten siirtolaisuudella on Tukholmassa, Oslossa ja Kööpenhaminassa. Tukholmassa noin 85 % siirtolaisista on romaneja, ja heillä on keskimäärin heikko koulutustausta, vahva romani-identiteetti ja tiiviit sukulaisverkostot.

Kööpenhaminassa taas vain puolet romanialaisista katutyöläisistä on romaneja, ja siirtolaiset liikkuvat joko yksin tai pienissä ryhmissä. Romaniväestöön kuuluvista siirtolaisista naisia on noin puolet, kun taas ei-romaneista lähes kaikki ovat miehiä. Niinpä Kööpenhaminassa elävistä romanialaisista katutyöläisistä valtaosa on miehiä, kun taas Tukholmassa sukupuolijakauma on tasaisempi. Tutkijat selittävät vaihtelua sillä, että Kööpenhaminassa kontrolli ja poliisin otteet kodittomia siirtolaisia kohtaan ovat Pohjoismaista kovimpia ja esimerkiksi kerjääminen on lailla kielletty. Tukholmassa puolestaan lainsäädäntö ja viranomaistoimet ovat löysempiä ja auttavia tahoja on enemmän, jolloin myös haavoittuvaiseen ryhmään kuuluvalla on paremmat mahdollisuudet pärjätä. Oslo sijoittuu viranomaiskontrollin ja siirtolaisten etnisen ja sukupuolijakauman osalta Kööpenhaminan ja Tukholman välimaastoon. (Djuve ym. 2015, 10, 20–26.) Tutkimus ei yllä Suomeen, mutta on todennäköistä, että myös Suomi sijoittuisi Tukholman ja Kööpenhaminan välimaastoon. Lainsäädännön puolesta Suomi on lähimpänä Ruotsia, mutta auttavia tahoja ja toisaalta myös siirtolaisia on vähemmän kuin Ruotsissa.

Asia, joka nousee usein esiin puhuttaessa romanialaisista ja bulgarialaisista katutyöläissiirtolaisista, on kysymys ihmiskaupasta ja muusta rikollisuudesta. Skandinavian pääkaupunkeja tutkineet Djuve ym. (2015, 79–80) eivät laajasta aineistostaan huolimatta löytäneet merkkejä laajamittaisesta ihmiskaupasta tai rikollisringeistä. Siirtolaisuuteen liittyvä riisto voi sen sijaan olla pienimuotoisempaa. Etenkin romaniväestöön kuuluvat siirtolaiset matkustavat usein jopa kymmenen hengen sukulaisyhmissä, joiden sisällä voi esiintyä epätasaisia valtasuhteita esimerkiksi naisten ja miesten välillä. Matkaliput kohdemaahan on myös usein jouduttu ostamaan lainatulla rahalla tai luotolla bussin kuljettajalta, jolloin osa katutyön tuotoista menee velkojen takaisinmaksuun. Tutkijoiden mukaan suurin osa katutyöntekijöiden tuloista kuluu silti välttämättömiin arjen ostoksiin tai rahalähetyksiin perheelle kotimaahan. Muu rikollisuus, kuten varkaudet ja huumausainerikokset, oli tutkijoiden mukaan vähäisintä Tukholman kerjäävien romanien keskuudessa ja suurinta Kööpenhaminassa. Vaikka varkauksia ja muuta rikollisuutta tapahtuu, ehdottomasti suurin osa siirtolaisista ei ole syyllistynyt rikoksiin ja rikosten tekijät ovat yleensä eri ihmisiä kuin kadulla kerjäävät. Tutkijat päättelivät, että vaikka kerjäyskieltoa usein perustellaan rikollisuuden ehkäisyllä, todellisuudessa se ei vähennä rikollisuutta vaan saattaa jopa lisätä sitä, kun elanto pitää hankkia muulla tavalla kuin kerjäämällä. (Djuve ym. 2015, 64–66, 73–80.)

3.2. Kerjäläiskysymyksen makronarratiivit ja tarjotut identiteetit

Media on aina ollut ratkaisevassa roolissa sosiaalisten ongelmien nimeämisessä ja rakentamisessa, etenkin jos on kyse itäeurooppalaisten katutyöläisten kaltaisesta uudesta ilmiöstä. Yhdessä valtion viranomaisten kanssa media muokkaa kuvaamme sosiaalisten ongelmien syistä, ratkaisumuodoista ja kohteena olevien ihmisten identiteeteistä. (Hakkarainen ym. 1993, 292; Horsti 2008, 131). Kerjäläiskysymys sosiaalisena ongelmana on rakentunut Suomessa erityisesti 2010-luvun taitteen aikana mediassa käydyn vilkkaan keskustelun kautta, ja keskustelun sisältöä ja diskursseja on tutkittu mediatutkimuksen piirissä sekä useissa yhteiskuntatieteiden pro gradu -tutkielmissa (Lehtonen 2016, 36). Tällöin kaikista katutyöläisten ansaintatavoista juuri kerjääminen ja sen kieltämisen mahdollisuus ovat olleet keskustelun kohteena. Kiertävistä EU-kansalaisista on yleensä käytetty termiä ”kerjäläiset” ja ilmiö on legitimoitu ”kerjäläiskysymykseksi”. (Laakkonen 2012, 58.)

Mediatutkijat Reunanen ja Harju (2012) erottivat Helsingin sanomien vuoden 2010 kerjäämiskieltoa käsittelevästä keskustelusta kaksi melko tasapuolisesti esiin päässyttä kertomuksellista kehystä. Toinen, lähinnä poliitikkojen sekä poliisin ja sisäasiainministeriön edustajien käyttämä kehys nosti pääasiallisena ongelmana esiin kerjäläisilmiöön linkittyvän rikollisuuden ja näki kerjäämiskiellon ratkaisuna ongelmaan. Tutkijat nimesivät tämän kehyksen uhkakertomukseksi. Toinen, köyhyyskertomukseksi nimetty kehys sen sijaan korosti suurimpana ongelmana romanien kohtaamaa köyhyyttä ja rasismia ja näki kerjäämiskiellon vain pahentavan romanien tilannetta. Jälkimmäistä kehystä edustivat lehtijutuissa lähinnä kansalaisaktivistit, EU-siirtolaiset itse ja osa tutkijoista. (Reunanen & Harju 2012, 209–224.) Myös Helsingin sanomien artikkeleita vuosina 2008–2010 analysoineen Laakkosen (2012, 58–59) mukaan kerjäläiskysymystä koskevassa keskustelussa nousi esiin kaksi eri näkemystä, joissa toisessa korostettiin kerjäämiseen liittyviä, järjestäytyneen rikollisuuden ja ihmiskaupan kaltaisia laajamittaisia ongelmia ja vaadittiin kontrollin koventamista, kun taas toisessa korostettiin romanien kohtaamaa syrjintää, köyhyyttä ja inhimillistä kärsimystä ja vaadittiin heidän olojensa parantamista sekä kotimaissa että kohdemaissa.

Sosiaalisten ongelmien rakentumisessa ongelmien syiden ja ratkaisuehdotusten kanssa käsi kädessä kulkevat identiteetit, joita keskiössä oleville ihmisille tarjotaan. Paperittomien siirtolaisten representoimista mediassa tutkineen Horstin (2008) mukaan siirtolaiset, jotka eivät ole haluttuja maahan, positioidaan mediassa yleensä kolmeen

toistuvaan identiteetikategoriaan: heidät kuvataan ”laittomina”, kontrollin kohteina tai autettavina uhreina. Kaikissa kategorioissa heidät esitetään objekteina, joilla ei ole omaa historiaa eikä elämää. (Horsti 2008, 131–132.) Sosiaalityössä nimenomaan kysymys asiakkaan toimijuudesta on tärkeä. Juhilan (2006) mukaan sekä kontrolloivassa että huolenpitoa korostavassa sosiaalityössä on vaarana asiakkaan toimijuuden kapeneminen olemattomiin, kun asiakkaalle tarjotaan roolia joko kontrollitoimenpiteiden kohteena tai autettavana ja avuttomana uhrina. (Juhila 2006, 49, 172–173, 212–213.) Samaa voidaan soveltaa myös Reunasan ja Harjun (2012, 211–224) sekä Laakkosen (2012, 58–59) median kerjäläiskeskustelusta löytämiin narratiiveihin: uhkakertomuksessa itäeurooppalaisesta katutyöläisestä tuli helposti kontrollin kohde ja köyhyyskertomuksessa taas humanitääristä apua tarvitseva rakenteiden uhri. Uhka- ja köyhyyskertomusten hallitsemassa mediakeskustelussa itäeurooppalaisten katutyöläisten oman toimijuuden ja voimavarojen esiin tuominen on sivuutettu lähes täysin (Reunanen ja Harju 2012, 216–217).

Myös kerjäläiskysymystä koskevaa lehtikirjoittelua Norjassa tutkinut Simonsen (2011, 98–99) havaitsi, että lehtijutuissa ulkomaalaisten kerjäävien romanien omaa toimijuutta korostanut puhe jäi heitä passivoivan puheen varjoon. Hän erotti lehtikirjoittelusta neljä ulkomaalaisille romaneille tarjottua identiteettiä: rikollisen, kontrollin kohteen, uhrin ja työntekijän identiteetin. Simonsenin mukaan työntekijän identiteetti oli ainoa, jossa romanisiirtolaisen oma ääni pääsi kuuluviin ja hänen toimintansa näyttäytyi aktiivisena köyhyyttä vastaan kamppailemisena ja paremman elämän tavoitteluna. Uhrin identiteettiin aktiivinen paremman elämän puolesta kamppailu ei sovi, koska kirjoittamattoman säännön mukaan uhriuteen ja köyhyyteen kuuluu passiivinen asemaansa alistuminen. Tämä dilemma johti kiinnostavaan kahtiajakoon Norjan mediassa: kun ulkomaanuutisten kuvauksissa Itä-Euroopan romanialueiden köyhyydestä ja kurjuudesta romanit esitettiin viattomina uhreina, kotimaanuutisissa samat romanit, jotka olivat lähteneet Norjaan tavoittelemaan parempaa elämää ja nousua köyhyydestä, nähtiin ongelmallisina rikollisina. (Simonsen 2011, 90, 98, 100–102.) Honkatukian (2011, 7) käsitettä käyttäkseni Itä-Euroopan köyhyydestä Norjaan matkustanut EU-siirtolainen ei enää mahtunut ideaaliuhrin kategoriaan, koska hän oli itse aktiivisella toiminnallaan aiheuttanut sen tukalan tilanteen, jossa joutui tulomaassaan Norjassa elämään – huolimatta niistä kotimaansa olosuhteista, joista hän oli lähtenyt. Itsenäisen toimijuuden osoittaminen kääntyi siis EU-siirtolaiselle haitaksi, koska häntä ei enää nähty oikeutettuna apuun ja sympatiaan.

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1. Teoreettis-metodologiset lähtökohdat

4.1.1. Suhteeni aineistoon ja todellisuuteen

Tutkielmani teoreettinen ja ontologinen lähtökohta on sosiaalinen konstruktionismi, joka lävistää tutkimusprosessini niin esioletusten, haastattelujen toteuttamisen kuin aineiston analyysin osalta. Sosiaalisessa konstruktionismissa todellisuuden uskotaan rakentuvan sosiaalisissa käytännöissä, ja kiinnostuksen kohteena on fyysisen todellisuuden sijaan se, miten ihmiset todellisuuden ymmärtävät ja millaisia merkityksiä asiat saavat. Todellisuuden ajatellaan koostuvan niistä kategorisoinneista ja tyypittelyistä, joita ihmiset rakentavat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. (Loseke 2003, 13–19.) Tutkimuksellisenä lähtökohtana sosiaalinen konstruktionismi tarkoittaa sitä, että analyysillä ei oleteta pääsevän käsiksi objektiiviseen todellisuuteen vaan siihen todellisuuden tulkintaan, joka syntyy kyseisessä ajassa ja paikassa vuorovaikutuksessa muiden kanssa (Juvonen 2015, 53–54).

Omassa tutkimuksessani korostuu kielenkäytön todellisuutta rakentava luonne. Haastateltavien kertomuksissa minua kiinnostaa vain se, mitä he kertovat tapahtuneen tai miten he kuvaavat eri asioita. Tutkijana minulla ei olisi edes mahdollista päästä käsiksi perimmäisen todellisuuden kuvaukseen (ks. Granfelt 1998, 16). En ota kantaa siihen, onko haastateltava objektiivisessa todellisuudessa palelluttanut sormensa, tullut heitetyksi ulos ostoskeskuksesta tai syyllistynyt rikokseen. Toisaalta minulla ei myöskään ole syytä kyseenalaistaa, etteivätkö haastateltavien kertomat asiat olisi tapahtuneet reaalityodellisuudessa. Sillä ei ole analyysini kannalta merkitystä, koska tärkeintä on se, mitä on tapahtunut tai millaisena asiat näyttävät siinä todellisuudessa, jota haastateltava kertomuksissaan rakentaa. Kysyn aineistoltani, mitä kerrotaan, miten kerrotaan ja miksi kerrotaan. Tällöin nousee keskiöön myös kielen käytön ja kerronnan tarkoituksellisuus. Ihminen rakentaa kertomuksissaan maailmasta, itsestään ja muista toimijoista sellaista kuvaa, jonka haluaa kuulijalle välittää. (Bamberg & Georgakopoulou 2008, 378–379; vrt. Huttunen 2002, 23.) Kerronta ja siihen vaikuttavat pyrkimykset eivät myöskään tapahdu irrallaan sosiaalisesta maailmasta, vaan kerronnan vuorovaikutuksellinen, kulttuurinen, yhteiskunnallinen ja diskursiivinen konteksti vaikuttavat kertomuksen muotoutumiseen (Jäppinen 2015, 57–58.)

Kerronnan todellisuutta rakentava luonne ja kontekstuaalisuus liittyvät Donna Harawayn (1991) käsitteeseen paikantunut tieto, joka tarkoittaa sitä tietoa, jota kukin yksilö maailmasta omaksuu ja tuottaa omasta paikastaan käsin. Paikalla tarkoitetaan tässä sitä, miten ihminen positioituu suhteessa erilaisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin järjestyksiin. (Haraway 1991, 188–196; Huttunen 2002, 24; Ronkainen 1999.) Jos haastateltavana on esimerkiksi romaniväestöön kuuluva romanialainen nainen, joka elää Suomessa rekisteröitymättömänä ja kodittomana siirtolaisena sosiaaliturvan ulkopuolella, hänen paikkansa luultavasti vaikuttavat siihen, miten hän kokee maailman ja miten hän siitä kertoo.

Tutkimuksen teossa olennaista on tietenkin paitsi haastateltavien paikantunut tieto myös tutkijan oma paikka. Maahanmuuttajien elämäntarinoita tutkinut Huttunen (2002, 26–27) kirjoittaa pohtineensa, miten hänen oma paikkansa valkoisena, keskiluokkaisena, syntyperältään suomalaisena, akateemisesti koulutettuna naisena vaikuttaa hänen kykyynsä ja tapaansa nähdä ja ymmärtää maahanmuuttajien kertomuksia. Itse olen koko tutkimusprosessin ajan miettinyt tismalleen samaa asiaa ja jopa pohtinut, olenko ylipäänsä oikeutettu tulkitsemaan kertomuksia, joiden kertojat elävät niin erilaisessa yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa paikassa minun kanssani. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole puhua kenenkään puolesta, ei vetää johtopäätöksiä ihmisryhmistä eikä edes yrittää täysin ymmärtää haastateltavien yksilöllistä todellisuutta. Sen sijaan pyrin kuulemaan, tekemään näkyväksi ja käsitteellistämään heidän kertomuksensa omasta paikastani käsin. (vrt. Huttunen 2002, 27; Granfelt 1998, 16.) Toisaalta luulen, että jos kukaan ei uskaltaisi tutkia itäeurooppalaisia katutyöläissiirtolaisia siinä pelossa, että ulkopuolisena sortuisi puhumaan ylemmyudentuntoisesti alistetun ryhmän puolesta, heidän kertomansa todellisuus jäisi kokonaan huomiotta akateemisella tutkimuskentällä (vrt. Granfelt 1998, 18–19). Ihminen on myös enemmän kuin paikkojensa tai edustamiensa kategorioiden summa. Vaikka haastattelemieni siirtolaisten kertomukset ovat kaukana omasta arjestani, olen silti pystynyt eläytymään ja samastumaan niihin. Niissä on Granfeltin (1998, 24) sanoin sen verran tuttua, että jostain päästä saa aina kiinni.

4.1.2. Narratiivinen tutkimusote

Sosiaalisen konstruktionismin rinnalla narratiivisuus kulkee tutkielmassani toisena tärkeänä teoreettisena ja metodologisena lähestymistapana. Narratiivista teoriaa voi käyttää tutkimuksen analyysimenetelmänä monella tavalla. Kertomuksia voi tulkita ikkunoina todellisuuteen, ihmisen sisäiseen kokemukseen tai psykodynaamiseen

rakenteeseen. Nykytutkimuksessa korostetaan useimmiten narratiivien konstruktionistisuutta, jolloin ne ymmärretään vuorovaikutuksessa rakentuvina ja paikkaan ja aikaan sidottuina. Narratiivien heijastamia identiteettejä ei nähdä absoluuttisina vaan vuorovaikutuksen tuotteina. (Benwell & Stokoe 2006, 143.) Myös omassa tutkielmassani näen haastateltavien kertomusten olevan ikkuna vain siihen todellisuuteen, jonka he päättävät sillä hetkellä ja siinä paikassa kertoa minulle vuorovaikutuksessa minun ja tulkin kanssa. Tämä lähtökohta korostaa kertojan aktiivista roolia identiteettinsä ja sosiaalisen maailmansa rakentajana. (Bamberg & Georgakopoulou 2008, 381; Benwell & Stokoe 2006, 138.) Murray (2003, 115–116) painottaa sitä, että oman elämän ja kokemusten jäsentäminen kertomukseksi on itsessään aktiivinen, toimijuutta vaativa teko.

Narratiivisen teorian ja analyysin juuret ovat Benwellin ja Stokoen (2006, 130 - 131) mukaan narratologiassa, jossa kiinnostuksen kohteena on useimmiten kaunokirjallisen tarinan rakenne, elementit ja tyypit. Varhaisimpia tiedesuuntauksen edustajia on Vladimir Propp (1958), joka tutki venäläisiä kansansatuja. Hän pilkkoi sadut pieniin yksiköihin ja analysoi muun muassa sitä, millaisia toimintoja, toimijoita ja rakenteita tarinoista löytyi. Proppin teos ilmestyi Venäjällä jo vuonna 1928, mutta se käännettiin englanniksi vasta 1958, kun länsimaisen kirjallisuustieteen kiinnostus narratologiaan alkoi kasvaa. (Benwell ja Stokoe 2006, 130–131.) Narratiivisen teorian keskeisin käsite on narratiivi eli kertomus, jolle on olemassa monta eri määritelmää. Sosiologi Catherine Kohler Riessman (1993, 3) määrittelee sen puheeksi, joka on järjestetty merkittävien tapahtumien ympärille. Oleellista on, että tapahtumat linkittyvät toisiinsa ja perustelevat niitä seuraavaa toimintaa välittäen näin kuulijalle toivottuja merkityksiä (Riessman 2008, 3). Vaikka suomalaisessa tutkimuksessa ajatellaan usein kertomuksen ja tarinan tarkoittavan samaa, narratologeille tarina tarkoittaa tapahtumien tosiasiallista kulkua ja kertomus tämän tarinan ilmaisua esimerkiksi suullisen kerronnan keinoin (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189). Oman tutkielmani kohdalla eronteko kertomuksen ja tarinan välillä ei ole merkittävä, ja käytän niitä jonkin verran ristiin.

Narratiivisen teorian mukaan kertomukset hallitsevat koko sosiaalista todellisuutta, koska niiden avulla ihmiset rakentavat itselleen ja toisilleen identiteettejä ja hahmottavat mennyttä ja tulevaa. Suullisesti, kirjallisesti ja sanattomasti mielen sisällä kerrotut kertomukset heijastavat sekä yksilön henkilökohtaista että sosiaalista maailmaa. (Benwell & Stokoe 2006, 130; Gubrium & Holstein 2009, 15). Riessmanin (1993, 8–9) mukaan ihmisen ainoa tapa päästä kosketukseen kokemuksensa kanssa on sanoittaa se, jolloin

kertomus toimii myös tapana analysoida omaa kokemusta. Hän painottaa sitä, että narratiivit tutkimuksen kohteina eivät avaa pääsyä todellisuuteen vaan todellisuuden moninkertaisiin representaatioihin. Kertoja representoi kokemustaan jo palauttaessaan sen mieleen ja uudestaan kertoessaan sen ääneen, minkä jälkeen tutkija jatkaa representaatiota litteroidessaan haastattelun ja analysoidessaan sitä. Viimeinen representaatio tapahtuu lukijan lukiessa tutkimusraporttia omista lähtökohdistaan käsin. Joka kohdassa jotain jää alkuperäisestä kokemuksesta pois ja jotain lisätään siihen. (Riessman 1993, 8–15.) Käytettäessä tulkkia haastattelutilanteessa tulkin käännös muodostaa ehdottomasti yhden tärkeän representaatiokerroksen lisää, koska tulkki tekee tulkintoja narratiivista kuullessaan sen ja sanottaessaan sen toiselle kielelle.

4.1.3. Mikronarratiivien ja makronarratiivien välinen vuorovaikutus

Elämäänsä koskevissa narratiiveissa kertoja tuottaa muokattuja versioita itsestään ja muista sen mukaisesti, millaisena hän haluaa näyttäytyä juuri sillä kerronnan hetkellä. Kertomalla erilaisia narratiiveja hän voi samalla rakentaa erilaisia versioita itsestään. (Benwell & Stokoe 2006, 138; Riessman 2008.) Vaikka identiteetin rakentaminen kertomuksessa on aktiivinen prosessi, myös yhteiskunnassa vallalla olevat puhettavat, identiteettikategoriat ja mallitarinat vaikuttavat siihen. Identiteetin kertominen on jatkuvaa vuoropuhelua henkilökohtaisen identiteetin ja kulttuuristen mallitarinoiden tarjoaman, sosiaalisen identiteetin välillä. (Benwell & Stokoe 2006, 43; Mykkänen 2010, 41.) Narratiivisessa analyysissä voidaan keskittyä kertomuksiin eri tasoisissa konteksteissa. Henkilökohtaisesta kontekstista toimii hyvänä esimerkkinä Vilma Hännisen (1999, 13) käsite sisäinen tarina, joka viittaa siihen, miten ihminen merkityksellistää itseään ja omaa elämäänsä kertomusten keinoin. Narratiivisessa analyysissä voidaan suunnata katse myös kertomusten vuorovaikutus- ja ryhmäkontekstiin tai yhteiskunnalliseen kontekstiin, jolloin kiinnostuksen kohteena on laajojen kulttuuristen narratiivien rooli yksilöiden elämässä. (Murray 2003, 122.) Oman analyysini painopiste on haastateltavien tuottamien kertomusten suhteessa yhteiskunnallisiin makronarratiiveihin, mikä vahvistaa tutkimuksen konstruktionistista luonnetta.

Henkilökohtaisten mikronarratiivien ja sosiaalisesti jaettujen makronarratiivien tai mallitarinoiden välistä vuorovaikutusta tutkii positiointiteoria, joka on yksi narratiivisen teorian muoto. (Bamberg 2006, 144–145; Benwell & Stokoe 2006, 43, 150–152.) Mikro- ja makronarratiivien välinen vuorovaikutus on lähellä vastapuheen käsitettä, ja siksi

positiointiteoria antaa eväitä myös vastapuheen analyysille. Positiointiteoriassa lähtökohtana on ajatus, että rakentamalla identiteettiä kertoja positioi itsensä aina suhteessa sosiaalisiin ja kulttuurisiin odotuksiin (Bamberg 2006, 144–145). Analyysin kohteena ovat ne prosessit, joissa omaksutaan, vastustetaan tai muokataan mallitarinoiden tarjoamia subjektipositioita, neuvotellaan niistä tai tarjotaan tilalle vaihtoehtoisia positioita. Keskeistä on ajatus, jonka mukaan identiteetti on sekä passiivinen että aktiivinen prosessi: makronarratiivit muokkaavat yksilön identiteettiä (*being positioned*) samaan aikaan kuin yksilö rakentaa itse itselleen vaihtoehtoisia identiteettejä (*positioning itself*). Näin nousee esiin myös yhteys identiteetin ja yhteiskunnan sosiaalisten valtasuhteiden välillä. (Bamberg 2004, 136–137, 153; Benwell & Stokoe 2006, 43, 150–152, 157.) Myös Judith Butler (1997) korostaa sitä, että identiteetti on sekä performatiivinen että diskursiivinen prosessi. Liika performatiivisuuden ja aktiivisen toimijuuden korostaminen voi johtaa individualismiin ja yhteiskunnan valtarakenteiden sivuuttamiseen, mutta toisaalta liiallinen diskursiivisen vallan korostaminen vähättelee yksilön aktiivista toimijuutta ja tekee tästä vain ulkopuolisen kategorisoinnin kohteen. (Butler 1997, 2.)

Vilma Hänninen (1999) on tutkinut sitä, millaisia työttömyystarinoita rakentuu työttömäksi joutuneiden kertomuksissa ja miten kulttuuriset mallitarinat työttömyydestä vaikuttavat niihin. Hännisen (1999, 97) mukaan työttömyyttä leimaa suomalaisessa yhteiskunnassa kaksi vaihtoehtoista mallitarinaa, tragedia ja rikostarina. Tragediassa työtön nähdään masentuneena uhrina, jolta tarinan konna, työnantaja tai yhteiskunta, on riistänyt työpaikan. Rikostarinassa sen sijaan työttömäksi jäänyt näyttäytyy työtä vieroksuvana rikollisena, joka on laiskuutensa vuoksi itse aiheuttanut sosiaaliturvan varaan jäämisen. Tämän tarinan uhreja ovat kunnan työssäkäyvät kansalaiset, jotka joutuvat kustantamaan laiskan työttömän elämisen. Hännisen (1999, 103) mukaan työttömäksi joutuneiden kertomukset muodostavat todellisuudessa myös paljon muunlaisia työttömyystarinoita. Siitä huolimatta myös kulttuuriset työttömyystarinat vaikuttavat työttömien identiteettiin ja minäkertomukseen, koska he joutuvat jatkuvasti osoittamaan, kuuluvatko he traagisiin työttömyyden uhreihin vai rikollisiin. Jos työtön kertoo olevansa onnellinen, hänen identiteettinsä tragediatulkinnan onnettomana uhrina saattaa joutua kyseenalaistetuksi, jolloin toiseksi identiteettivaihtoehdoksi jää vain rikoskertomuksen työtä vieroksuva konna. (Hänninen 1999, 97–98, 103.)

Narratiivien tutkiminen niin yksilö-, yhteisö- kuin yhteiskunnallisella tasolla tarjoaa mahdollisuuksia myös eri toimijuuden paikkojen analyysiin, koska toimijuus rakentuu

sosiaalisesti ja tilanteisesti osana vuorovaikutusta ja kulttuurisia käsityksiä (Ronkainen 2006, 532). Myös toimijuudelle on Ojalan, Palmun ja Saarisen (2009, 15–16) mukaan mahdollista määrittää kolme eri tasoa. Makrotasolla ja mesotasolla keskeistä on, millaisia toiminnan paikkoja diskursiiviset tai institutionaaliset rakenteet mahdollistavat yksilöille, kun taas mikrotasolla keskitytään yksilön kokemukseen omasta toimijuudestaan. Esimerkiksi Hännisen (1999) analysoimien työttömyystarinoiden pohjalta näyttää siltä, että työttömyyden mallitarinat rajoittavat huomattavasti työttömien mahdollisuuksia itsenäiseen, yksilölliseen toimijuuteen. Samaa voi todeta Simonsenin (2011) analyysistä koskien romanisiirtolaisille tarjottuja passiivisen uhrin tai aktiivisen rikollisen identiteettejä. Molemmissa tapauksissa sellaiset työttömän tai romanikerjäläisen subjektipositiossa toimivan ihmisen teot, jotka kielivät autonomisesta toimijuudesta ja itsenäisistä valinnoista, saattavat riskeerata heidän saamansa tuen ja sympatian. Toisaalta, kuten Ojala, Palmu ja Saarinen (2009, 22) muistuttavat, pelkkä sosiaaliseen kategoriaan asettuminen ja sen toiminnallisen odotuksen toteuttaminen kyseisessä tilanteessa ei tee ihmisestä heikkoa toimijaa kaikissa tilanteissa. Romanikerjäläinen ei ole romanikerjäläinen pelatessaan jalkapalloa lastensa kanssa, eikä työtöntä kategorisoida ensisijaisesti työttömäksi hänen soittaessaan kitaraa rockbändissä. Identiteettiään voi Judith Butlerin (1997) sanoin performoida myös sosiaalisten kategorioiden ulkopuolella, jolloin avautuu uusia toisin toistamisen mahdollisuuksia.

4.1.4. Narratiivinen tutkimus yhteiskunnan marginaalissa

Tutkimukseni kohderyhmä, kadulta elantonsa saavat EU-siirtolaiset, on yksi Suomen hiljennetyimmistä ja marginaalisimmista ryhmistä. He ovat harvoin päässeet itse kertomaan omaa tarinaansa kerjäläiskysymystä käsittelevässä lehtikirjoittelussa, kuten käy ilmi aihetta koskevassa tutkimuksessa (mm. Reunanen & Harju 2012). Heillä on heikko asema suomalaisessa yhteiskunnassa, koska he ovat virallisen palvelujärjestelmän ulkopuolella ja riippuvaisia järjestöistä, kirkoista ja ihmisten hyväntahtoisuudesta. Ulkopuolisen silmin nähtynä kadulla istuvan romanisiirtolaisen toimijuus jää heikoksi, minkä vuoksi on mielenkiintoista kuulla, missä määrin haastateltavani ovat omaksuneet yhteiskunnalliset diskurssit ja niiden tarjoamat identiteetit osaksi omaa kertomustaan ja kuinka paljon vastapuhetta he tuottavat. Kuten Kulmala (2006, 43) ja Granfelt (1998, 18) toteavat, narratiivisessa tutkimuksessa ei ole tavoitteena puhua alistettujen ryhmien puolesta tai antaa heille ääntä, koska molemmat vahvistaisivat epätasa-arvoista asetelmaa haastattelijan ja haastateltavan välillä ja sivuuttaisivat tutkijan omien taustaoletusten ja

läsnäolon vaikutuksen kertomuksen rakentumiseen. Sen sijaan tavoitteena on kuulla, raportoida ja tulkita heidän äänensä, oli se kuinka heikko tahansa (Riessman 1993, 8). Yhteiskunnan marginaaleissa elävien ihmisten tutkimisessa tavoitteena on usein paikantaa muuten hiljaiseksi jäävää toista tietoa. Ahtaassa ja marginaalisessa asemassa elävän ihmisen toinen tieto voi olla hyvinkin heikkoa ja hiljaista, minkä vuoksi sen tunnistaminen vaatii tutkijalta erityistä herkän kuuntelemisen taitoa. (Hänninen, Karjalainen & Lahti 2005, 4.) Tähän tavoitteeseen hienovaraiseen kuuntelemiseen pyrkivä narratiivinen tutkimusote sopii hyvin.

4.2. Tutkimusaineiston syntyminen

4.2.1. Haastateltavien etsiminen ja portinvartijat

Ihmisten kertomuksia voi kuulla monella tavalla, mutta itse valitsin aineistonkeruumenetelmäksi haastattelun, koska siinä kertomus syntyy vuorovaikutuksessa, tutkimukseen osallistuva tulee aidosti kohdatuksi ja sanaton viestintä pääsee esiin. Gubrium ja Holsteinin (2009, 37–38) mukaan haastattelu on hyvä tapa kerätä narratiivista aineistoa, vaikka luonnollinen puhe olisi vielä parempi portti narratiiviseen todellisuuteen. Olen viettänyt liikkuvalla väestölle tarkoitetussa päiväkeskus Hirundossa viikon vapaaehtoistoissa, ja tämä viikko tarjosi minulle myös otteita heidän luonnollisesta puheestaan ja auttoi minua tutustumaan hieman paremmin tähän ihmisryhmään, josta olen muuten täysin ulkopuolinen.

Aloitin haastateltavien etsimisen syksyn 2015 alussa. Se oli työläs prosessi, ja työskentelyäni leimasi epävarmuus koko syksyn ajan. Ajattelin, että koska kyseessä on niin marginaalinen ryhmä, siihen voisi olla vaikea rakentaa kontaktia ilman välittävää tahoja. Otin ensimmäisenä yhteyttä Helsingin Diakonissalaitoksen ylläpitämään päiväkeskus Hirundoon. Se on kodittomille EU-siirtolaisille turvallinen paikka, jossa he ovat tottuneet asioimaan ja tuntevat henkilökunnan. Hirundosta minua ohjattiin hakemaan Helsingin Diakonissalaitoksen eettiseltä toimikunnalta tutkimustani puoltavaa lausuntoa. Lähestyin myös muita asunnottomien palveluita tarjoavia tai muuten itäeurooppalaisten katutyöläisten kanssa työskenteleviä kolmannen sektorin toimijoita, mutta kaikista paikoista vastattiin, että heillä ei ollut sillä hetkellä kontaktia kyseiseen ryhmään. Erästä järjestöstä minut ohjattiin ottamaan yhteyttä siirtolaisten parissa tiiviisti työskennelleeseen taiteilijaan, jonka tapasin henkilökohtaisesti. Keskustelu hänen kanssaan sai minut ymmärtämään, kuinka vaikeaa luottamuksellisen keskustelusuhteen

luominen haastateltavien kanssa tulee minulle ulkopuolisena olemaan ja kuinka epäilevästi ja vastahakoisesti tutkimukseeni tullaan luultavasti suhtautumaan etenkin, jos en anna haastateltaville konkreettista palkintoa osallistumisesta. Hän myös ehdotti, että tekisin vapaaehtoistoita Hirundossa ennen haastattelujen tekemistä, jotta tulisin kohderyhmälle tutuksi. Hain marraskuun 2015 alussa lausuntopyyntöä Helsingin Diakonissalaitoksen eettiseltä toimikunnalta ja sain sieltä tutkimustani puoltavan lausunnon saman kuun lopussa (ks. Liite 1).

Kokemukseni mukaan sekä Hirundon että Helsingin Diakonissalaitoksen työntekijät ja muut henkilöt, joiden kanssa tutkimuksestani keskustelin, suhtautuivat aluksi epäilevästi tutkimukseni onnistumiseen ja haastateltavien löytymiseen. Jouduin moneen kertaan käymään läpi, mikä on tutkimukseni tarkoitus, kuinka katutyöläiset itse tulevat hyötymään siitä ja kuinka ajattelen saavani heihin keskusteluyhteyden ulkopuolisena tutkijana. Alkuvaikeudet saivat myös minut moneen kertaan epäilemään suunnitelmani onnistumista ja miettimään vaihtoehtoisia aiheita tutkielmalleni. Hirundon työntekijät ja muut siirtolaisten ryhmän hyvin tuntevat henkilöt olivat tyypillisiä esimerkkejä tutkimuksen portinvartijoista, jotka jouduin vakuuttamaan päästäkseni tutkimuksen muurien sisäpuolelle. Portinvartijat ovat yleinen ilmiö etenkin lapsia, nuoria tai muita haavoittuvia ryhmiä koskevassa tutkimuksessa, ja syynä on usein inhimillinen pyrkimys ryhmän suojelemiseen. (Juvonen 2015, 56; Pekkarinen 2015, 291, 294). Uskoakseni minunkin kohtaamien portinvartijoiden kielteisyyden taustalla oli paitsi epäusko siihen, että löytäisin motivoituneita haastateltavia, myös halu suojella ryhmää lukuisilta Hirundoon tunkeutuvilta toimittajilta ja opiskelijoilta, jotka uteliaisuudellaan kuormittavat keskuksen kävijöitä. Kun tutkimusprosessilleni oli myönnetty puoltava lausunto ja minut hyväksyttiin tutkijana sisälle Hirundon kentälle, koin suhtautumisen muuttuvan paljon myönteisemmäksi. Tunsin itseni Hirundossa aina tervetulleeksi ja työntekijöistä oli korvaamaton apu tulkkien ja haastateltavien löytymisessä sekä käytännön asioiden, kuten haastattelutilan, järjestymisessä.

4.2.2. Vapaaehtoistyöjakso Hirundossa

Aloitin haastateltavien etsimisen tekemällä viisi päivää vapaaehtoistyötä päiväkeskus Hirundossa tammikuussa 2016, joten tutkimusprosessissani on vaikutteita myös etnografiasta. Kaikille avoin Hirundo oli auki päiväsaikaan maanantaista perjantaihin. Kävijöillä oli mahdollisuus juoda kahvia ja teetä, lämmittää ja syödä omia eväitä, peseytyä, pestä pyykkiä, hakea lahjoitusvaatteita ilmaiseksi, käyttää internetiä,

tietokonetta ja televisiota tai ottaa päivätorkut. Vapaaehtoistyöviikkoni aikana keskuksessa kävi vain noin 30 kävijää päivässä, kun ruuhkakuukausien aikaan siellä voi henkilökunnan mukaan käydä päivittäin jopa 200 ihmistä. Sain Hirundon henkilökunnalta jonkin verran tehtäviä, joihin kuului lahjoitusvaatteiden lajittelua, sopivien vaatteiden etsimistä kävijöille ja yleisten tilojen siistimistä ja järjestelyä. Päiväkeskus oli vasta hiljattain muuttanut uusiin tiloihin, joten työtä riitti huonejärjestyksen miettimisessä, huonekalujen siirtelyssä ja sisustamisessa. Kirjoitin viikon aikana kenttäpäiväkirjaa, johon purin vapaaehtoistyön, havainnoinnin ja haastattelujen tekemisen aiheuttamia ristiriitaisia tunteita. Vaikka viikon havainnointijaksoni ei ole riittävä varsinaiseen etnografiseen analyysiin, etnografisista havainnoista ja oivalluksista on ollut minulle hyötyä ilmiön ja aineiston taustoittamisessa ja kuvaamisessa.

Koska aineistonkeruuni oli lähtenyt hitaasti käyntiin ja tutkimusasetelmani oli kyseenalaistettu monella taholla, vapaaehtoistyöjakson aloittaminen stressasi minua. Pelkäsin, että joudun puolustelemaan tutkimukseni tärkeyttä ihmisille, jotka ehkä pitävät sitä naiivina. Olin myös etukäteen peloissani, kuinka uskallan ulkopuolisena ja kielitaidottomana lähestyä minulle vierasta, keskenään aikaa viettävää ryhmää. Eniten stressasivat vielä auki olevat käytännön asiat, kuten käy ilmi kenttäpäiväkirjastani: ”*Jos löydänkin haastateltavia, mille ajalle konkreettisesti sovin haastattelun? Mihin tilaan sovin sen? Mistä saan tulkin? Miten saan sovitettua yhteen tulkin ja haastateltavan ajat? Kuinka lyhyellä varoitusajalla saan tulkin paikalle? Pystyykö kohderyhmän kanssa sopimaan jotain täsmällistä aikaa esim. ensi viikolle ja pystyvätkö he pitämään siitä kiinni? Miten itse haastattelu menee? Tuottaako haastateltava puhetta ja tarinoita? Minulla on kuitenkin melko hyvä luottamus siihen, että jos saan tulkin ja haastateltavan kanssani samaan huoneeseen, haastattelu sujuu omalla painollaan.*”

Vapaaehtoistehtävistäni huolimatta vietin suurimman osan ajastani oleskelutilassa tarkkaillen ja havainnoiden näkemääni. Asunnottomien naisten asumiskeskuksessa etnografista tutkimusta tehnyt Haahtela (2015, 37) tiivistää etnografian tutkimus- ja havainnointiotteen kysymykseen ”mitä täällä tapahtuu?”. Se oli päällimmäisenä myös minun mielessäni koko Hirundossa viettämäni viikon ajan. Olin käynyt syksyn ajan romanian kielen alkeiskurssilla, mikä helpotti hiukan muuten niukkaa kommunikaatiotani romaniankielisten kävijöiden kanssa. Silti ensimmäisenä päivänä koin stressiä siitä, että en osannut paremmin hakeutua juttusille ihmisten kanssa. Pikku hiljaa opin hyväksymään paikkani ja ottamaan hyödyn irti tarkkailuasemastani. Kirjoitin ensimmäisen päivän jälkeen kenttäpäiväkirjaani: ” - - aika arasti vielä verkostoiduin kävijöiden kanssa. He

olivat puheliaita ja vitsailivat paljon keskenään, söivät omia eväitään, katsoivat nyrkkeilyottelua kännykstä, olivat internetissä tai nukkuivat. He olivat aktiivisia, tavallisia ihmisiä; erilaisia kuin kerjätessään ja väistellessään katsekontaktia. He eivät olleet uhreja, vaan olivat tilanteessa jopa valta-asemaltaan niskan päällä. He puhuivat kieltä, jota en ymmärtänyt, ja jopa vitsailivat vähän kustannuksellani, sanoivat minulle asioita ja nauroivat, kun en ymmärtänyt. Minulla oli ulkopuolinen, ujo ja haavoittuvainen olo. Kadulla asetelma on päinvastoin. Viimeisinä tunteina rentouduin; hyväksyin sen, että istun vain heidän kanssaan puhumatta mitään ja silloin tällöin vaihdan pari sanaa, naurahduksen kun suolaa lirahtaa liikaa lihan päälle, yksittäisen ”hein” ja ystävällisiä katseita ja hymyjä.”

Kenttäpäiväkirjastani käy ilmi, miten paljon ajatuksia päässäni oli pyörinyt viikon aikana. Olin päivien päätteeksi usein väsynyt, koska tilanteet Hirundossa vaihtuivat tiuhaan ja herättivät paljon ajatuksia ja tunteita. Kävijöiden toiminnan tarkkailu ja heidän kanssaan juttelu sai minut nopeasti tuntemaan itseni läheiseksi heidän kanssaan, ja tulin entistä tietoisemmaksi heidän tukalasta asemastaan Suomessa. Ajauduin viikon aikana tekemisiin myös kaupungin päivystävien sosiaalityöntekijöiden kanssa, ja siinä yksittäisessä tapaamisessa viranomaisten byrokraattinen ja epäkunnioittava suhtautuminen siirtolaisasiakkaisiin hätkähdytti. Aloin arvostaa Hirundon joustavaa työtettä ja kunnioittavaa ilmapiiriä yhä enemmän. Siinä missä kävijät Hirundossa ollessaan olivat puheliaita ja avoimia, kaupungin viranomaisten kanssa tekemisissä ollessaan heidän olemuksensa muuttui jopa nöyryväksi. Kokemus sai minut toivomaan, että kyse oli vain yksittäistapauksesta eikä viranomaisten yleisestä tavasta suhtautua romanialaisiin ja bulgarialaisiin katutyöläisiin.

Viikon loppupuolella aloin olla jo melko tottunut rooliini Hirundossa. Vaikka minun oli edelleen vaikeaa ryhtyä juttusille vieraskielisten pöytäseurueiden kanssa, myös hiljaa ollessani tunsin oloni vähemmän ulkopuoliseksi kuin alun perin olin luullut. Osa ihmisistä ei reagoanut minuun mitenkään, osa hakeutui aktiivisesti juttusille ja osaan koin saaneeni yhteyden ystävällisten katseiden ja hymyn avulla. Kaiken kaikkiaan keskuksessa oli positiivinen ja rauhallinen tunnelma. Vaikka ihmiset viettivät aikaa lähinnä omankielisten ihmisten kanssa, en törmännyt selkeään erotteluun eri kansallisryhmien kesken, vaan kaikki seurustelivat myös kielirajojen yli ja yrittävät keksiä keinon kommunikoida. Ihmiset viihtyivät myös omissa oloissaan; torkkuivat, söivät eväitä, katsoivat elokuvia tai olivat Facebookissa. He auttoivat toisiaan työhaussa ja paperiasioissa. Toiminta keskuksessa oli spontaania, eikä koskaan aamulla tiennyt, mitä oli edessä. Monista

kävijöistä huomasi, että he pyrkivät elämään päivän kerrallaan. Toisaalta toiminnan spontaanisuus lisäsi luottamusta siihen, että asiat järjestyvät omalla painollaan. Toisaalta se myös aiheutti minussa stressiä etenkin yrittäessäni sovittaa yhteen haastatteluaiakatauluja, kuten käy ilmi kenttäpäiväkirjastani: *“Olisi myös hyvä saada pari haastattelua sovittua ensi viikolle, esim. torstaille. En vielä tiedä, miten kaikki menee. Stressaa. Hirundossa kaikki menee omalla painollaan, ikinä ei tiedä, keitä on paikalla minäkin päivänä. Suunnittelu on mahdotonta, ja sellainen ahdistaa minua.”*

Haahtelan (2015, 38, 53) mukaan marginaalisia ryhmiä tutkiva tutkija on usein niin ulkopuolinen ihmisten arkitodellisuudesta, että intensiivinen osallistuva havainnointi on ainoa keino ymmärtää edes vähän ja hahmottaa tutkittavien elämää kokonaisuutena. Myös minulle vapaaehtoistyöjakso oli erittäin antoisa kokemus, ja opin valtavasti kohderyhmän sisäisestä monimuotoisuudesta. Olin ajatellut tutkimukseni keskittyvän romanisiirtolaisiin, mutta itse paikalla huomasin, että vain osa heistä, jotka ulkopuoliset huolimattomasti sijoittavat ”romanikerjäläisen” kategoriaan, ovat todella romaneja. Mukana on myös muita Romanian ja Bulgarian kansalaisia sekä ihmisiä muista EU-maista, jotka ovat rekisteröimättöminä ja usein asunnottomina monin paikoin samassa asemassa suomalaisessa yhteiskunnassa kuin romanisiirtolaisetkin. Jokaisella ihmisellä on myös oma syynsä olla Suomessa ja omat toiveet tulevaisuuden varalle. Mediassa ja suomalaisten arkipuheessa rakentuva romanikerjäläisten yhtenäinen kategoria rikkoutui palasiksi heti ensimmäisen Hirundossa viettämäni päivän jälkeen. Oli myös kiinnostavaa huomata, että Hirundossa valta-asetelmat olivat täysin erilaiset kuin kulkiessani kadulla maassa kerjäävän ihmisen ohi. Kaikki istuivat tuoleilla, kaikki joivat kahvia ja söivät keksejä, ja kaikki juttelivat keskenään. Hirundon kävijät puhuivat kieltä, jota minä en ymmärtänyt, mikä antoi heille hetkellisesti enemmän valtaa kuin minulle ja mahdollistivat heidän asettumisensa aktiiviseen opettajan positioon.

4.2.3. Haastatteluiden toteuttaminen

Hirundossa viettämäni viikon aikana sain tehtyä kaksi haastattelua. Sen lisäksi vietin keskuksessa yhden päivän tammikuun lopussa, yhden maaliskuussa ja yhden huhtikuussa, ja tänä aikana sain toteutettua loput haastatteluni. Turun Suomalaisen Yliopistoseuran tutkielmalleni myöntämän apurahan ansiosta pystyin palkkaamaan haastatteluihin tulkit ja kattamaan muita haastatteluista aiheutuneita kuluja. Haastatteluissa käytössäni oli romanian tulkki, joka tulkkasi minulle englanniksi, tai bulgarian tulkki, joka tulkkasi suomeksi. Molemmat tulkit olivat Hirundon kävijöille

tuttuja ja heidän keskuudessaan pidettyjä, minkä uskon madaltaneen muuten korkeaa kynnystä osallistua haastatteluun. Monet Hirundon kävijät kieltäytyivät haastattelusta vedoten esimerkiksi siihen, että heillä oli kiire kaupungille myymään lehtiä tai kerjäämään. Useimmat haastattelusta kieltäytyneet eivät perustelleet kieltäytymistään. Jätin Hirundon seinälle myös romaniankielisen haastattelukutsun, jossa kerroin tutkimuksestani, mutta kukaan ei ilmoittautunut haastateltavaksi kutsun perusteella.

Aineistoni koostuu neljästä noin tunnin pituisesta sekä yhdestä kesken jääneestä, 11 minuuttia kestävästä haastattelusta. Litteroitua ja tulkin tulkkaukstyöstä siistittyä haastattelupuhetta kertyi yhteensä 50 sivua. Haastateltavat ovat iältään arviolta 20–60-vuotiaita, ja he ovat haastatteluhetkellä oleskelleet Suomessa muutamasta kuukaudesta yli kolmeen vuoteen. Kaikki ovat kotoisin Romaniasta tai Bulgariasta. Osa on etniseltä taustaltaan romaneja, osa kuuluu kotimaansa valtaväestöön. He ovat rekisteröimättömiä EU-siirtolaisia ja elävät Suomessa asunnottomina ja suomalaisen sosiaaliturvan ulkopuolella. He kaikki elättävät itsensä katutyöllä: keräämällä pulloja, myymällä Iso Numero -lehteä tai kerjäämällä. Kaupungilla heidät positioidaan oletettavasti romanikerjäläisen kategoriaan heidän todellisesta etnisestä taustastaan riippumatta.

Narratiivisen haastattelun tavoitteena on houkuttaa haastateltavaa kertomaan tarinoita omasta elämästään esittämällä sellaisia kysymyksiä, joihin odottaa vastaukseksi kertomusta, sekä antamalla tilaa kertomiselle (Hyvärinen ja Löyttyniemi 2005, 191). Narratiivisessa haastattelussa tavoitellaan yksityiskohtaisia vastauksia lyhyiden tai yleistävien sijaan, jolloin aineiston kerronnallisuus lisääntyy (Riessman 2008, 23–26). Pyrin omissa haastatteluissani houkuttelemaan esiin mahdollisimman runsasta kerrontaa pyytämällä haastateltavia esimerkiksi muistelemaan yksittäisiä tapahtumia, joissa heidän mainitsemansa asia olisi tullut esiin. Riessman (2008) neuvoo haastattelijaa luopumaan kontrollista ja valmiista kysymyspatteristosta ja käyttämään avoimia kysymyksiä, jolloin valta haastattelijan ja haastateltavan välillä tasoittuu. Tarinoiden esiin houkuttelemiseksi hän neuvoo haastattelijaa näyttämään kärsivällisellä hiljaisuudella, että haastateltavan odotetaan vastaavan kysymyksiin pitkästi, jolloin nämä oppivat haastattelun kuluessa pidentämään vastauksiaan. (Riessman 2008, 23–26.) Näin haastattelijan ääni jää pieneksi ja haastateltava saa itse päättää, mistä aloittaa kertomaan, mitä asioita pitää kertomisen arvoisina ja mitä asioita jättää kertomatta (Benwell & Stokoe 2006, 141). Pyrin haastatteluissani käyttämään hiljaisuutta keinona houkuttaa lisää kerrontaa, vaikka huomasin, että sekä haastateltava että tulkki kiusaantuivat pitkistä hiljaisuuksista. Jotkut haastateltavat alkoivatkin täyttää hiljaisuutta kerronnalla, kun taas eräs haastateltava

pyysi suoraan, että kysyisin häneltä lisää kysymyksiä. Tilan luomista haastateltavan kerronnalle vaikeutti myös tulkin aktiivinen läsnäolo haastattelutilanteissa. Tulkki kyseli haastateltavalta kysymyksiä, joita minä en esittänyt, ja esimerkiksi neuvoi haastateltavaa aloittamaan elämäntarinansa lapsuudesta, vaikka minun tarkoitukseni oli antaa hänen itse päättää mistä aloittaa kertomaan. On hyvä, että ymmärrän sen verran romaniaa, että osaan analyysissä ottaa huomioon romaniankielisen tulkin sanomisten vaikutuksen haastattelun kulkuun.

Narratiivisen haastattelun metodeja on useita, enkä ole seurannut mitään niistä orjallisesti. Haastattelurunkoa suunnitelllessani otin vaikutteita McAdamsin (1993) kehittelemästä haastattelumetodista ja Rosenthalin (2005; sit. Paananen 2008, 23–26) elämänkerrallis-narratiivisesta haastattelusta. McAdamsin metodissa haastateltavaa pyydetään ensin ajattelemaan kuluneita elämänvaiheitaan kirjan lukuina, antamaan niille nimet ja halutessaan kirjoittamaan rakenne paperille. Sen jälkeen heitä pyydetään kertomaan tarinoita näihin lukuihin liittyvistä avaintapahtumista, kuten huippukohdista, käänkökohdista ja tärkeimmistä muistoista lapsuudesta, nuoruudesta ja aikuisuudesta. (McAdams 1993.) Yritin aloittaa kaksi ensimmäistä haastattelua McAdamsin metodin mukaan ja pyysin haastateltavia ajattelemaan elämäänsä kirjan lukuina, mutta se ei toiminut, vaan haastateltavat kaipasivat selkeämpää ohjeistusta siitä, mistä alkavat kertoa. Lopuissa haastatteluissa päätin hylätä metodin kokonaan ja ohjasin sen sijaan aluksi haastateltavia kertomaan avoimesti, kuinka he ovat päätyneet siihen hetkeen.

Rosenthalin (2005) elämänkerrallis-narratiivinen haastattelumetodi toimi paremmin haastattelujeni karkeana runkona. Menetelmä on suunniteltu tilanteisiin, jossa pyritään tuottamaan pitkän ajanjakson kattava kertomus. Se koostuu kolmesta vaiheesta, joista ensimmäisessä haastateltavaa pyydetään kertomaan elämänsä pääkertomus avoimella ja ei-johdattelevalla kysymyksellä. Kysymys voi koskea koko elämää tai yhtä elämän vaihetta. Toisessa vaiheessa haastattelija kysyy sisäisiä narratiivisia kysymyksiä, joiden tarkoitus on rikastuttaa ja selventää haastateltavan jo kertomaa tarinaa. Puheenaiheena ovat vain asiat, jotka haastateltava on itse aikaisemmin maininnut. Kolmannessa vaiheessa haastattelija voi kysyä ulkoisia narratiivisia kysymyksiä, jotka ovat jääneet puuttumaan haastateltavan kertomuksesta mutta joita haastattelija pitää tutkimustehtävän kannalta tärkeinä. Tavoitteena on, että tutkijan taustaoletukset ja pyrkimykset ohjaavat haastateltavan rakentamaa kertomusta ensimmäisessä ja toisessa vaiheessa mahdollisimman vähän, ja että niiden rooli viimeisessä vaiheessa tiedostetaan. (Rosenthal 2005; sit. Paananen 2008, 23–26.) Yritin kaikissa haastatteluissa noudattaa Rosenthalin

periaatetta olla ohjailematta haastattelua varsinkaan alussa ja antaa hiljaisuudella haastateltavalle tilaa puhua, mutta monen haastateltavan vähäpuheisuus ja itsepintaisen lyhyet vastaukset saivat minut kysymään enemmän kysymyksiä kuin mitä olin suunnitellut. Toisaalta en näe kerronnan niukkuutta ja sekavuutta aineiston puutteena vaan kiinnostavana ominaispiirteenä, joka antaa lisää aineista analyysiin. Tähän palaan tarkemmin kerronnan tyyliä koskevassa luvussa 5.

4.3. Tutkimusaineiston analyysi

Narratiiviseen analyysiin ei ole olemassa yhtä yksittäistä metodologiaa. Tyypillistä on jakaa narratiivinen analyysi temaattiseen ja strukturaaliseen analyysiin, joista ensimmäinen keskittyy siihen, mitä sanotaan, ja jälkimmäinen siihen, miten sanotaan (Riessman 2008, 19). Monesti analyysi ottaa huomioon sekä kertomuksen sisällön että rakenteen. Murrayn (2003) kehittämä analyysi, jota myös itse pyrin noudattamaan, sisältää sekä kuvailevan että tulkitsevan vaiheen. Kuvailevassa vaiheessa analysoidaan kertomusten rakennetta alkuineen, keskikohtineen ja loppuineen, ja tulkitsevassa vaiheessa analysoidaan kertomusten sisältöä teoreettisen viitekehyksen valossa. Tulkitsevassa vaiheessa kiinnitetään huomiota niin kertomusten henkilökohtaiseen, vuorovaikutukselliseen kuin yhteiskunnalliseenkin tasoon. (Murray 2003, 120–121.) Omassa analyysissäni pääpaino on haastateltavien kertomuksissaan rakentamissa identiteeteissä sekä toimijuuden ja vastapuheen muodoissa. Lukemani identiteettejä, toimijuutta ja vastapuhetta koskeva kirjallisuus ohjaa sitä, mihin asioihin katseeni kiinnitän, joten analyysiäni voi pitää teoriaohjaavana.

Lähdin analyysissäni liikkeelle haastattelujen litteroimisesta. Kaksi haastatteluista tehtiin englanniksi tulkin kielitaidon vuoksi, ja litteroin ne myös englanniksi. Sisällytin litterointiin tulkin ja haastateltavan romanian- tai bulgariakielisen puheen ja sen keston sekunteina, jotta pystyin arvioimaan, kuinka ison osan minun tai haastateltavan puheesta tulkki oli kääntänyt ja oliko hän tuonut haastatteluun myös omaa puhettaan. Litteroinnin jälkeen siistin haastattelut niin, että käänsin englanninkielisen tekstin suomeksi ja häivytyin tulkin roolin haastattelusta siinä määrin, kun se oli mahdollista. Numeroin haastattelutekstit temaattisesti, mikä helpotti eri asioiden välillä hyppivän puheen jäsentämistä ja kokonaisuuksien hahmottamista. Tutkimusraportin aineisto-otteista olen poistanut numeroinnin lukemisen helpottamiseksi. Aineisto-otteisiin olen merkinnyt kahden sulkeen sisälle (( )) puheen ulkopuolisen toiminnan tai puheen päälle sanotut lyhyet kommentit tai äännähdykset. Hakasulkeisiin ([ ]) olen merkinnyt sanat, joiden

muotoa olen muuttanut tai jotka olen lisännyt tekstiin luettavuuden helpottamiseksi esimerkiksi tilanteissa, joissa sanan kieliäsu oli väärä tai jossa lauseesta puuttui verbi. *Kursiivilla* olen kirjoittanut haastateltavan puheen osat, joita tulkki ei kääntänyt vaan jotka lausuttiin englanniksi, suomeksi tai niin helpolla romaniolla, että ymmärsin sen ilman tulkkausta. Joihinkin kohtiin olen merkinnyt sulkeisiin puheen tai tauon keston sekunteina, jos katsoin sen oleelliseksi.

Narratiivien muodon ja tyylin selvittämiseksi poimin tekstistä kertomuksia, joita haastateltavat kertoivat eletystä elämästään ja arkipäivän sattumuksista. Rosenthalin (2005, 45) mukaan narratiivisen analyysin tärkeimmät kysymykset koskevat sitä, mitä asioita kertoja ottaa esille ja miksi, miksi hän kertoo ne juuri siinä järjestyksessä, miten kertomuksen teemat ovat määrällisesti painottuneita ja mitä asioita kertoja ei kerro. Nämä kysymykset mielessäni rakensin karkean kokonaiskuvan kunkin haastateltavan kerronnan tyylistä ja liikkeestä, mikä auttoi minua hahmottamaan aineistoa kokonaisuutena (ks. luku 5).

Tärkeä osa analyysiäni oli kategorisoida värikyniä apuna käyttäen haastattelupuheessa esiintyvien narratiivien kohtia sen mukaan, välittävätkö ne viestejä toimijuudesta, vastapuheesta tai identiteetistä, esimerkiksi identiteetikategorioista. Riessman (2003) neuvoa identiteeteistä kiinnostunutta tutkijaa kysymään aineistoltaan seuraavat kysymykset: Miksi kertoja kehittää narratiivin tällä tavalla ja tässä järjestyksessä? Millaisiin tarinoin kertoja sijoittaa itsensä? Miten hän strategisesti muotoilee identiteettiään? Mitä muita identiteettejä esitetään tai ehdotetaan? Millaista vastakaikua kertoja saa kuuntelijalta/yleisöltä, ja kuinka se vaikuttaa narratiivin kehitykseen ja tulkintaan? (Riessman 2003, 8.) Benwell ja Stokoe (2006, 216) korostavat myös paikoille annettujen merkitysten roolia identiteetin rakentamisessa ja sitä, että sekä paikka että sen ihmiset tuotetaan aina diskursiivisesti. Identiteetin kannalta on merkittävää, mihin paikkaan kertoja itse määrittelee kuuluvansa ja mihin paikkaan muut ajattelevat hänen kuuluvan. Identiteetin ja vastapuheen tutkimisen kannalta analyysissä on otettava huomioon se, millaisiin identiteetikategorioihin kertoja asettaa itsensä, millaisia sisäryhmiä ja ulkoryhmiä syntyy ja mitä erontekoa kertoja tekee näiden ryhmien välillä. Ihmisellä on taipumus rakentaa itselleen positiivisempaa identiteettiä tekemällä hänelle suosiollisia vertailuja muiden ihmisten kanssa. (Benwell & Stokoe 2006, 25.) Analysoidessaan asunnottomien miesten kerrottua identiteettiä Kulmala (2004, 232) kutsuu näitä sisä- ja ulkoryhmiä Samanlaisiksi Toisiksi ja Erilaisiksi Toisiksi, ja hänen mukaansa haastateltavat sijoittivat itsensä paikoitellen molempiin ryhmiin

tarkoituseristään riippuen. Tämä eri identiteetikategorioiden välillä käytävä neuvottelu on Juhilan (2004, 29–30) mukaan yksi vastapuheen muoto. Myös muunlaisen vastapuheen ja toimijuuden analyysissä käytän hyväksi aihetta koskevaa teoreettista kirjallisuutta ja aikaisempaa tutkimusta. Murrayn (2003, 115–116) mukaan oman elämän jäsentäminen kertomukseksi vaatii kertojalta vahvaa toimijuutta, ja niinpä tutkin myös sitä, antavatko kertomisen vaikeus, sirpaleisuus ja epä johdonmukaisuus aineksia toimijuuden analyysiin.

4.4. Eettisiä kysymyksiä ja ratkaisuja

Tutkimusasetelmani pitää sisällään paljon eettisiä kysymyksiä, joita minun on pitänyt käsitellä koko tutkimusprosessin ajan. Pohjolan (2003) mukaan jokainen tutkijan tekemä valinta vaatii eettistä punnintaa, koska kaikki valinnat rajaavat tutkimuksessa avautuvia näkymiä ja vaikuttavat siten siihen todellisuuteen, joka tutkimuksessa määrittyy. Jo tutkimusaiheen ja lähestymistavan valinta voidaan nähdä kannanottoina tutkittavaan aiheeseen. (Pohjola 2003, 54, 59.) Itselleni päätös tutkia itäeurooppalaisten katutyöläisten omaa kerrontaa liittyy haluuni tehdä näkyväksi marginaalisessa asemassa elävien ihmisten toista tietoa ja tarjota näin toinen tulokulma heitä koskevaan, ulkokohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Narratiivinen tutkimusote lähestymistapana tukee pyrkimystäni antaa tilaa haastateltavien omalle äänelle. Pohjola (2003, 61–65) korostaa myös sitä, miten tärkeää tutkijan on punnita eettisesti tekemiään käsitevalintoja ja tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden kategorisointeja, koska ne saattavat itsessään toiseuttaa ja leimata tiettyjä ihmisryhmiä. Olen pyrkinyt tiedostamaan määrittelyvaltani läpi tutkimusprosessin ja avaamaan johdannossa tekemiäni käsitevalintoja.

Pidän tutkimusaiheeni sensitiivisenä, koska vaikka haastattelujen tarkoitus ei ole ollut houkutella esiin traumaattisia kokemuksia tai tabuaiheita, tutkimuksen kohteena on erityisen haavoittuvassa asemassa oleva ryhmä, rekisteröimättömät ja kodittomat EU-siirtolaiset (ks. Laitinen & Uusitalo 2007, 317). Hyvin toimeentulevana, koulutettuna ja yhteiskunnan turvaverkon kannattelemana suomalaisena elän melko päinvastaista elämää kuin tutkimukseni kohderyhmä. Tämä on varmasti paitsi hidastanut luottamuksen syntymistä haastattelutilanteessa myös asettanut esteitä analyysille ja johtopäätösten tekemiselle. Tutkimusta tehdessä tutkijan ja tutkittavan välillä on lähtökohtaisesti epätasainen valtasuhde, ja kodittomien EU-siirtolaisten kohdalla erot yhteiskunnallisessa asemassa suurensivat valtakuilua entisestään. Erityisesti romaniväestöllä on paljon ennakkoluuloja tutkijoita kohtaan, mikä varmasti johtuu sekä akateemisen maailman

vieraudesta että syrjinnästä, mitä väestö on vuosisatoja joutunut viranomaisten taholta kohtaamaan. (Puurunen, Enache & Markkanen 2016, 239–240.) Tasoittaakseni hieman valtasuhdetta ja lisätakseni luottamusta pyrin alusta asti selvittämään Hirundon kävijöille minua sitovat yleiset tutkimuseettiset periaatteet sekä sen, kuinka roolini tutkijana eroaa viranomaisista. Hirundossa tekemäni vapaaehtoistyöjakson myötä kasvoni ja olemukseni tuli kävijöille tutuksi. Haastattelutilanteessa pyrin kunnioittavaan ja avoimeen vuorovaikutukseen luottamuksen lisäämiseksi. Tärkeää oli myös tuoda haastateltaville ilmi, etten ole kiinnostunut konkreettisista yksityiskohdista, jotka liittyvät heidän elämäänsä. Heidän ei tarvitse kertoa minulle mitään, mitä he eivät halua kertoa.

4.4.1. Tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009, 4) mukaan ihmistieteiden tärkeimmät eettiset periaatteet ovat tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen ja heidän yksityisyydestään ja tietosuojastaan huolehtiminen. Itsemääräämisoikeuden kannalta tärkeintä on huolehtia siitä, että tutkimukseen osallistuvilta saadaan tietoinen ja vapaaehtoinen suostumus osallistumisesta. Aluksi tarkoitukseni oli, että saatuaan tiedon tutkimuksestani joko kuulemalla esittäytymispuheenvuoroni tulkin kanssa vapaaehtoistyöjakson alussa tai lukemalla seinältä romaniankielisen haastattelukutsun (ks. Liite 2 ja 3) halukkaat haastateltavat voisivat itse ilmoittautua minulle tai Hirundon henkilökunnalle. Kukaan ei kuitenkaan oma-aloitteisesti ilmoittautunut, joten kävimme lopulta yhdessä tulkin kanssa kyselemässä suoraan kävijöiltä, haluaisivatko he osallistua tutkimukseen. Vapaaehtoisten haastateltavien kanssa kävin vielä haastattelun alussa tulkin kanssa läpi tutkimukseni tarkoituksen ja tutkimuseettiset periaatteet, jonka jälkeen he allekirjoittivat heille tulkatun suostumuslomakkeen (ks. Liite 4). Korostin sitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista, sen voi keskeyttää milloin vain ja se ei vaikuta Hirundosta saataviin palveluihin. Moni haastateltava suhtautui humoristisesti ja kärsimättömästi alun pitkään puheenvuorooni ja olisi halunnut suoraan aloittaa haastattelun:

Inka: Ja tota, mun pitää kertoa tämmösiä jotain periaatteita mitä sinun pitää tietää ennen kuin sä, suostut tähän, haastatteluun. Eli tota tää on tota vap-

Borislav: Ei ongelmaa, ymmärrän.

Inka: Okei.

Borislav: Aloita kysymään vain.

Inka: No mä sanon nää tärkeimmät. Eli tää on täysin vapaaehtoista. - -

Haastateltavan suhtautumisesta huolimatta on tietenkin tärkeää käydä selvästi läpi, mistä tutkimuksessa on kyse, jotta suostumusta voi pitää tietoisena. Siitä huolimatta on syytä epäillä, ymmärsivätkö osallistujat varmasti, mihin suostuivat (ks. Laitinen & Uusitalo 2007, 318). Etsiessämme vapaaehtoisia haastateltavia Hirundon kävijöiden joukosta tulkit kertoivat vain hyvin suurpiirteisesti, mistä tutkimuksessa on kysymys. He myös välttivät sanan ”tutkija” käyttöä, koska heidän mukaansa se herättää kävijöissä kielteisiä mielle yhtymiä. Kenties tämän vuoksi etenkin yhden haastateltavan kanssa kävimme pitkän neuvottelun ennen kerronnan aloittamista siitä, mistä haastattelussa on tarkoitus kertoa. Haastateltava ei ollut halukas puhumaan menneestä elämästään, ja yritin vakuuttaa hänelle, että hänen ei tarvitse puhua mistään, mistä hän ei halua puhua:

Inka: Jos tehdään niin, että aloitetaan puhumaan ja jos susta tuntuu että olet väsynyt, että sulla ei ole motivaatiota, voit vain jättää väliin.

Andrei: Okei.

[- -]

Inka: Ja sun ei, sun ei tarvitse ajatella yhtään sitä, mitä mä haluan kuulla, koska voit kertoa mulle mitä tahansa mitä haluat kertoa, ei ole mitään tiettyjä asioita joita haluan kuulla.

Andrei: Joo. Okei, mä olin Saksassa, mutta [en] oikeastaan halua puhua siitä, [luulin] että tämä koskee jotain muuta. En halua puhua siitä, missä olen ollut ja mitä olen tehnyt siellä. ((IS: mm)) Niin.

Inka: Mites sitten, nyt sä olet Suomessa, kuinka kauan olet ollut Suomessa?

Haastateltavan haluttomuudesta ja käymästämme neuvottelusta jäi minulle hieman epä mukava olo ja epävarmuus siitä, olinko valta-asemaani hyväksikäyttäen suostutellut haastateltavan mukaan johonkin sellaiseen, mihin hän ei halunnut. Korostin silti useaan kertaan, että haastateltava voi myös keskeyttää haastattelun halutessaan. Tarvetta tälle ei tullut, koska haastattelun edetessä haastateltavan oma-aloitteinen kerronta lisääntyi ja haastattelun lopuksi hän sanoi, että haastattelu oli tuntunut ihan hyvältä. Toisaalta hänen alun vastustuksensa oli merkki siitä, että hän ei vain hiljaa suostunut vaatimuksiini tutkijana vaan hänellä oli voimavaroja ja uskallusta puhua vastaan, mitä olen analysoinut enemmän vastapuhetta käsittelevässä luvussa. Yhden haastateltavan kanssa mahdollisuus keskeyttää haastattelu konkretisoitui, kun haastateltavan aviomies käski tämän lähtemään kesken haastattelun myymään kaupunkilehti Iso Numeroa. Tässä tapauksessa keskeyttäminen ei tosin välttämättä liittynyt haastateltavan omaan haluun keskeyttää haastattelu.

Osallistumisen vapaaehtoisuuden kannalta tärkeä kysymys on myös rahan tarjoaminen haastatteluun osallistumisesta. Rahapalkkion tarjoaminen on tutkimuseettisesti kyseenalaista, koska riskinä on, että ihminen ei suostu tällöin haastateltavaksi vapaasta

tahdostaan vaan saadakseen rahaa. Erityisen suuri riski tähän on vähävaraisten katutyöläissiirtolaisten kohdalla. Toisaalta haastatteluun osallistuvat menettivät aikaa, jonka he olisivat voineet käyttää rahan ansaitsemiseen pulloja keräämällä tai kerjäämällä, ja sen vuoksi päätin ensin tarjota heille korvauksena haastattelusta kohtuullista 20 euron rahapalkkiota. Esteeksi tuli kuitenkin se, että Hirundon toiminnassa on kielletty rahan tarjoaminen kävijöille. Koska aloitin aineistonkeruuni vapaaehtoistyöjaksolla Hirundossa ja toimin muutenkin tiiviisti yhteistyössä heidän kanssaan, Hirundon henkilökunta ei pitänyt rahan tarjoamista hyvänä ajatuksena. Näin ollen päädyin tarjoamaan haastateltaville palkkioksi ruokakassia. Kaikki eivät kuitenkaan halunneet ottaa palkkiota lainkaan vastaan ja moni otti vain osan ruokatarvikkeista, joten kenellekään ruokapalkkio ei ollut ainakaan pääasiallinen syy osallistua tutkimukseen.

4.4.2. Vahingoittamisen välttäminen ja hyödyn tuottaminen

Etenkin sensitiivisten aiheiden kohdalla myös vahingoittamisen välttäminen ja hyödyn tuottaminen ovat tärkeitä tutkimuseettisiä periaatteita (Kiuru 2015, 86; Laitinen & Uusitalo 2007, 320–321). Vahingoittamisen välttäminen tarkoittaa yleensä sen varmistamista, ettei tutkimukseen osallistuminen aiheuta tutkittaville kärsimystä. Tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus on yksi tärkeä osa vahingoittamisen välttämässä. Tärkeää on myös haastattelun aikana ja sen jälkeen kohdella haastateltavia kunnioittavasti ja antaa heille kokemus kuulluksi tulemisesta. Etenkin marginalisoidussa asemassa eläviä ihmisiä haastateltaessa tutkijan on tärkeä etäännyä omista arvoistaan ja arvostuksistaan ja suhtautua haastatteluun nöyrän uteliaasti. Vain tällä tavalla tutkija voi erkaantua paremmin tietäjän roolista ja haastateltavan toiselle tiedolle jää tilaa. (Laitinen & Uusitalo 2007, 320, 324.) Nöyrän utelias asennoituminen oli omakin lähtökohtani koko vapaaehtoistyöjakson ja aineistonkeruun ajan. Arvelen oman aiemman käytännön kokemukseni sosiaalityöstä marginaaliryhmien parissa auttaneen löytämään oikean suhtautumisen haastateltaviin. Kunnioittavasta ja avoimesta haastatteluotteesta huolimatta en voi kuitenkaan täysin tietää, millainen psyykkinen tai emotionaalinen kokemus haastatteluun osallistuminen haastateltaville oli. Useimmat sanoivat haastattelun olleen ihan hyvä kokemus, mutta yksi haastateltava kuvasi haastattelua emotionaalisesti hyvin raskaaksi:

Inka: Tota, voidaan pikkuhiljaa alkaa lopetella, nyt on tässä vähän yli tunti mennyt. Mut onks sulla jotain semmosta mitä sä itse haluaisit sanoa tai kysyä, kertoa?

Borislav: Minun pää on tyhjä ja mun, ei tee hyvää, [järki] ei toimi. Eli ei ole mitään sanottavaa tällä hetkellä. ((Inka: joo)) [Tunnen,] että [räjähdän] kohta, henkisesti.

Inka: Mm. ((tauko)) Miltä on tuntunut nyt, tota, tehdä tätä haastattelua?

Borislav: [Minun] pääni pyörii tällä hetkellä, koska [olen] ajatellut niin montaa asiaa ja taaksepäin, mitä on tapahtunut. [Minun mielestäni] vettä et voi laittaa taaksepäin, kun on jo kaadettu.

Se, että haastattelu on ollut emotionaalisesti raskas, ei vielä tarkoita, että kokemus olisi ollut huono ja vahingoittava. Kunnioittavalla otteella toteutettu haastattelu voi myös olla yksi harvoista hetkistä, kun haastateltavat ovat voineet ajan ja tulkin kanssa kertoa elämästään, ajatuksistaan ja kokemuksistaan. Näin siitä voi olla haastateltavalle myös terapeutista hyötyä, kun hän saa kokemuksen kuulluksi tulemisesta ja siitä, että joku on aidon kiinnostunut hänen kertomuksestaan. Toisaalta tutkimuksen teossa on tärkeää tehdä sekä itselle että haastateltaville selväksi, että lähtökohta ei ole tarjota haastateltaville terapiaa tai muutosta heidän elämäänsä vaan saada heiltä tietoa. Tiedonkeruu on kuitenkin tehtävä tutkimukseen osallistuvien kanssa kunnioittavassa yhteistyössä, jotta haastateltavalle ei tule tunne, että häntä olisi riistetty. (Kiuru 2015, 84, 87; Laitinen & Uusitalo 2007, 321, 324.) Aineistonkeruuprosessin alusta alkaen jouduin monta kertaa vastaamaan kysymykseen, mitä hyötyä tutkimuksesta on haastattelemilleni siirtolaisille. Kysymyksen esittivät niin Helsingin Diakonissalaitoksen tutkimuseettisen neuvottelukunnan jäsen, Hirundon johtaja ja muu henkilökunta kuin haastatteluun osallistuvat itse. Kysymykseen vastaaminen oli aina yhtä vaikeaa, koska totuus on, että ruokapalkkion ja mahdollisen positiivisen kokemuksen lisäksi haastateltaville tuskin on tutkimuksestani mitään konkreettista hyötyä. Uskon sen kuitenkin yhteiskunnallisella ja diskursiivisella tasolla hyödyttävän kadulta elantonsa saavia EU-siirtolaisia ja muita marginalisoidussa asemassa eläviä ihmisiä, koska tutkimuksen tarkoitus on välittää heidän toista tietoaan, monimuotoisuuttaan ja usein piiloon jäävää toimijuuttaan ja vastapuhettaan yleiseen tietoisuuteen. Tämä oma uskoni siihen, että tutkimus edes piirun verran tukee ja edistää syrjimättömyyden ja antirasismien periaatteita yhteiskunnassa, on auttanut ainakin itseäni, oletettavasti myös tutkimustani puoltavan eettisen lausunnon antajaa, Hirundon henkilökuntaa ja kenties myös haastateltavia oikeuttamaan tutkimuksen ja haastattelujen toteuttamisen.

4.4.3. Tutkittavien anonymiteetistä huolehtiminen

Yksi tutkijan tärkeä eettinen velvoite on huolehtia siitä, että tutkimukseen osallistuminen on anonyymiä. Tähän velvoitteeseen kuuluu vaitiolo haastattelujen sisällöstä, haastatteluaineiston säilyttäminen salassa ja hävittäminen tutkimuksen valmistuttua sekä haastateltavien henkilöllisyyden häivyttäminen tutkimusraportista (Tutkimuseettinen

neuvottelukunta 2009, 8). Yksi keino suojella tutkimukseen osallistuvien yksityisyyttä on valita heidät niin suuresta perusjoukosta, että yksilöiden tunnistaminen vaikeutuu (Laitinen & Uusitalo 2007, 324). Minun tutkimukseni kohdalla keskitin haastateltavien etsimisen Hirundoon, joten perusjoukoksi valikoitui melko pieni joukko Helsingin alueella oleskelevia ja Hirundossa käyviä EU-siirtolaisia. Uskoakseni Hirundon käyttäminen apuna haastateltavien etsimisessä oli kuitenkin ensiarvoisen tärkeää luottamuksen synnyttämiseksi ja vapaaehtoisten haastateltavien löytymiseksi, joten minun tuli käyttää muita keinoja kuin perusjoukon laajentamista henkilöllisyyden suojaamiseksi.

Olen tutkimusraporttia varten valinnut haastateltaville peitenimet heidän yksityisyyden suojaamiseksi ja koska en toisaalta halunnut viitata haastateltaviin epäinhimillisesti esimerkiksi numeroilla. En ole eritellyt yksittäisten haastateltavien ikää tai kansalaisuutta tutkimusraportissa, mutta koska heidän kerronnassaan kansalaisuudet ja kansallisuudet nousivat monesti tärkeään rooliin, en ole myöskään peitellyt heidän kansalaisuuttaan enkä usko, että haastateltavat olisivat toivoneet minun niin tekevän. Joitakin yksityiskohtaisia ja omaleimaisia kertomuksen kohtia olen jättänyt referoimatta, koska niiden avulla ulkopuolinen voisi tunnistaa, kenestä on kyse. Toisaalta myös tällaisenaan henkilöt, jotka tuntevat hyvin Hirundon kävijöitä ja heidän henkilöhistoriaansa, pystyvät luultavasti joistakin kohdista tunnistamaan, kenestä on kyse. En kuitenkaan pidä tätä tutkimuseettisesti kyseenalaisena, koska kyse on vain pienestä joukosta Hirundon kävijöille tuttuja ihmisiä ja koska haastateltavat eivät itse tuoneet missään kohdin tutkimusta esiin, että he haluaisivat pitää tutkimukseensa osallistumista salassa esimerkiksi muilta Hirundon kävijöiltä tai henkilökunnalta. Tämä ei tietenkään vähennä tarvetta suojata heidän yksilöllisyyttään siinä määrin, kuin se on mahdollista tehdä. Alkuperäistä haastatteluaineistoa niin äänitteinä kuin litteroituna tekstinäkin olen käsitellyt huolellisesti ja kunnioittavasti. Olen tallentanut ne vain yksityiselle tietokoneelleni ja muistitikulle, joiden molempien käyttöä valvon tarkasti. Aion säilyttää aineiston pro gradu -tutkielman valmistumisen jälkeen mahdollista jatkotutkimuksen tekoa varten, mutta säilytän sitä niin, että se ei pääse muiden ihmisten käsiin. Mahdollista väitöskirjaa varten haen uuden lausunnon Helsingin Diakonissalaitoksen tutkimuseettiseltä neuvottelukunnalta heidän vaatimuksensa mukaisesti.

5. NARRATIIVIEN MUOTO

5.1. Kertomusten narratiivinen tyyli

Tekemäni viisi haastattelua olivat keskenään hyvin erilaisia, mutta muodoltaan niissä oli myös paljon samaa. Vaikka pyrin haastattelijana kysymään avoimia kysymyksiä ja houkuttelemaan pitkiä, kerronnallisia vastauksia, haastatteluista muodostui melko dialogisia. Monelle oli vaikeaa tuottaa yhtäjaksoista, itsenäistä kerrontaa, ja he pyysivät, että heiltä kysyttäisiin enemmän kysymyksiä. Vastaukset avointa kerrontaa odottaviin kysymyksiin olivat usein lyhyitä ja jäivät odottamaan lisäkysymyksiä, kuten seuraavasta aineisto-otteesta käy hyvin ilmi:

Inka: Mm. Joo. Voitko kertoa mulle vähän lisää elämästäsi Romaniassa, millaista se oli?

Mihai: Mitä kertoisin...

Tulkki: Esimerkiksi, että millainen lapsuutesi oli...

Mihai: Minulla oli vaikea lapsuus koska kasvoin ilman äitiä. ((Inka: mm)) Kasvoin ilman äitiä siitä lähtien kun olin kuusi.

Inka: Okei.

Mihai: Mitä muuta sanoisin... Tämä on vaikeaa, en tiedä mitä sanoisin itsestäni. Olisi helpompaa, jos kysyisit kysymyksiä.

[- -]

Inka: Mm, no, voitko kertoa mulle sun elämästäsi nyt Suomessa?

Mihai: Suomessa? Olisi helpompaa, jos kysyisit kysymyksiä, koska en tiedä mitä kertoa, en ole hyvä...

Inka: Joo, mutta se on, mulle on vaikea myös kysyä kysymyksiä, koska mä en –

Mihai: Voit kysyä mitä tahansa haluat.

Inka: Joo, mutta –

Mihai: Minä vastaan.

Inka: Kun mä en tiedä mitään sun elämästä, joten en tiedä mitä kysyä.

Tulkki: Kerro vaikka, missä nukut. (- -) Mitä teet päivän aikana?

Haastattelijana yritin viimeiseen asti olla kysymättä liikaa kysymyksiä ja ohjailematta näin haastateltavien kerrontaa, kuten edellisestä otteesta käy ilmi. Liian kysymisen välttely vaikutti kuitenkin tuntuvan kiusalliselta sekä haastateltavalle että tulkille, jolloin myös tulkki astui monesti näkyvään rooliin ehdottamalla haastateltavalle, miten tämä voisi aloittaa tarinansa. Murrayn (2003, 117) mukaan pitkittäisen elämäntarinan kertominen voikin olla hyvin vaikeaa ilman ulkopuolista apua, jolloin voi olla helpompaa keskittyä täsmällisiin kertomuksiin jokapäiväisestä elämästä. Yritin kysymyksillä houkutella haastateltavia kertomaan arkisia täsmäkertomuksia, mikä toimi paikoitellen hyvin. Joskus haastateltavan puhe oli kuitenkin niin niukkaa, että yksityiskohtaisten kertomusten esiin saaminen oli vaikeaa. Tämä tulee hyvin esiin seuraavassa aineisto-otteessa:

Inka: Mites ne suomalaiset, jotka antavat sulle pulloja tai rahaa tai jotain sellaista? [- -]
[O]nko heissäkin hyviä ja pahoja ihmisiä?

H: Joo.

Inka: Mm. ((tauko)) Kerro vaan mulle, koska mä olen kiinnostunut niistä pienistä, öö, muistoista, pienistä tarinoista, jos muistat joitain, esimerkiksi jonkun hauskan sattumuksen jonkun suomalaisen kanssa kadulla, voit kertoa mulle, tai jonkun, mm, en tiedä jonkun, jotain pieniä tarinoita joita on tapahtunut elämässäsi. Siksi mä kyselen, niinkun...

H: En [muista].

Inka: Joo, mm. Mutta jos tulee mieleen, jossain kohtaa, voit kertoa mulle. ((tauko))

Murrayn (2003) mukaan narratiivin kertomisessa on tärkeää rakentaa narratiiville juoni, joka koostuu alusta, keskikohdasta ja lopusta. Tässä hän tarkoittaa narratiivilla isoa narratiivista yksikköä, tämän tutkielman tapauksessa yhden haastattelun mittaista narratiivia, vaikka se koostuukin pienemmistä kertomuksista. Juonentaminen antaa kertomukselle muodon ja tapahtumille syyt ja seuraukset. (Murray 2003, 115.) Päästessään kertomuksessaan alkuun haastattelemani katutyöläiset kertoivat usein elämästään kotimaassa, päätöksestään lähteä Suomeen, matkustelusta muualla Euroopassa ja sattumista Suomessa, mutta isot narratiivit eivät yleensä edenneet johdonmukaisesti ajassa vaan hyppivät tiuhaan eri aikaulottuvuuksien välillä. Kerran eräs tulkki sanoi kesken haastattelun, että hänen on vaikea tulkata haastateltavan puhetta, koska haastateltava puhuu epäselvästi ja hyppii asiasta toiseen. Narratiivien sirpaleisuus loi kuvan, että asiat tapahtuvat sattumanvaraisesti ja ennustamattomasti. Sirpaleista ja asiayhteydestä irrotettua kerrontaa voi pitää myös seurauksena heikosta reflektoinnista, jota on perinteisesti pidetty arvostettuna kerronnan piirteenä, koska se tekee kertomuksesta rationaalisen (Bamberg 2006, 143).

Ajallisesti haastateltavien rakentamat kertomukset sijoituivat menneisyyteen, nykyisyyteen ja vähäisemmässä määrin myös tulevaisuuteen. Monet nykyisyyteen ja menneisyyteen sijoittuvat narratiivit olivat Riessmanin (1993, 18) määritelmän mukaisesti tapakertomuksia, joissa ei ollut varsinaista juonta tai huippua vaan joissa kuvattiin asioita, joita kertojalla on tapana tehdä tai joita hänen ympärillään yleensä tapahtuu. Täsmällisiä tapahtumia koskevien kertomusten ja tapakertomusten lisäksi haastateltavien kerronta piti sisällään myös muuta kuin kerronnallista puhetta, kuten kuvailua, argumentointia ja rajattuja vastauksia haastattelijan esittämiin kysymyksiin (ks. Riessman 2008, 5).

5.2. Kertomusten narratiivinen kokonaiskuva

Jälkikäteinen juonentaminen voi auttaa hahmottamaan tutkittavien narratiivien yleisen luonteen ja kokonaiskuvan, mitä Murray (2003, 120) pitää analyysissä tärkeänä. Koska haastateltavien elämäänsä koskevat kertomukset olivat itsessään usein jäsentelemättömiä, pyrin rakentamaan niistä ehyen ja loogisen kokonaisuuden saadakseni selville laajemman narratiivin, joka kuvaa haastateltavan elettyä elämää. Tiedostan, että etenkin haastateltavan omien narratiivien ollessa sirpaleisia minulla on tutkijana valtavan iso rooli representoidessani niitä koherentiksi kokonaisuudeksi. Laajojen narratiivien tarkastelu luo kuitenkin kokonaiskuvaa aineistosta ja antaa eväitä myöhäisempään, tarkempaan analyysiin.

Kenneth J. Gergenin (1994) mukaan narratiivin kokonaisanalyysin kannalta on tärkeää kiinnittää huomiota sen loppupisteeseen. Se, onko kertomuksen loppupiste kertojan puheessa parempi, huonompi vai sama kuin sen alkupiste, kertoo siitä, onko kyse progressiivisesta, regressiivisestä vai stabiilista narratiivista. Kertomuksen suunta voi myös muuttua progressiivisesta regressiiviseen tai toisinpäin. Populaarikulttuurin narratiivien muodoista tragedia on esimerkki kertomuksesta, joka progressiivisen tai tasaisen hyvän suunnan jälkeen kääntyy jyrkästi regressiiviseksi, kun taas ”onnellisena elämänsä loppuun saakka” -tarina alkaa kielteisen stabiilista suunnasta, kääntyy progressiiviseksi ja jatkuu loppuun asti myönteisen stabiilina. Sankaritarina puolestaan on esimerkki kertomuksesta, jossa progressiivinen ja regressiivinen suunta vaihtelevat tasaisesti, kun sankari voittaa vaikeuksia vaikeuksien perään. Narratiivin yleisen liikkeen tunnistaminen antaa tietenkin vain karkean pohjan kaikelle sille, mitä kertomus pitää sisällään, mutta se on hyvä keino saada siitä jonkinlainen kokonaiskuva. (Gergen 1994, 195–197.) Työttömyyden mallitarinoita tutkinut Mykkänen (2010) on käyttänyt analyysissään hyväksi Gergenin (1994) mallinnoksia. Hän on luokitellut haastattelemiensa työttömien tyyppitarinoiksi stabiilin ja suoraviivaisen työttömyyden mallitarinan sekä siitä poikkeavat progressiivisen tahtotarinan ja regressiivisestä progressiiviseksi kääntyvän selviytymistarinan.

Taulukkoon 1. olen koonnut kaikkien viiden haastateltavani laajat narratiivit ja rakentanut niille juonen, joka koostuu alusta, keskikohdasta ja lopusta. Juonen vaiheita havainnollistamaan olen poiminut narratiiveista lyhyitä otteita. Narratiivin aluksi olen kirjoittanut sen elämänvaiheen, josta haastateltavat lähtivät itse rakentamaan tarinaansa. Yleensä he aloittivat kuvaamalla elämäänsä kotimaassaan tai kotimaaksi kokemassaan

paikassa ennen lähtöpäätöstä. Keskikohdaksi muodostui kaikkien kertomuksissa lähtö joko suoraan Suomeen tai matkustelu muissa Euroopan maissa ennen Suomeen saapumista. Narratiivin lopuksi rakentui yleensä luonnollisesti haastattelun aikainen hetki, joka oli kaikkien kohdalla jatkunut samanlaisena jo pidempään. Kiinnostavasti kukaan haastateltava ei tuonut esiin mitään muutosta elämässään sen jälkeen, kun he olivat saapuneet Suomeen, vaan elämä Suomessa näytti kaikkien kohdalla melko samanlaiselta ja jopa pysähtyneeltä. Sanallistetun juonen alle taulukkoon olen piirtänyt myös jokaiselle narratiiville nuolen, joka kuvaa karkeasti omaa tulkintaani narratiivin kokonaissuunnasta ja suuntien vaihtelusta. Suunta antaa viitteitä myös kertomuksen positiivisesta tai negatiivisesta narratiivisesta sävystä (ks. McAdams 1993, 41).

Victorin kertomus elämästään muistuttaa Gergenin (1994, 196) käsitystä ”onnellisesti elämänsä loppuun saakka” -tarinasta, jossa narratiivi alkaa huonoista olosuhteista, mutta jyrkän progressiivisen käänteen jälkeen jatkuu tasaisen myönteisenä oletetusti elämän loppuun saakka. Victor kertoo eläneensä kotimaassaan tylsää ja yksitoikkoista elämää tehden liian paljon töitä, mutta tehtyään päätöksen lähteä matkustelemaan Eurooppaan hän koki elämänsä muuttuneen paljon paremmaksi. Hän kuvasi nykyisen elämäntavan parhaina puolina sitä, että hän ei ole riippuvainen mistään vaan on vapaa tekemään juuri niin kuin itse haluaa. Victor kertoi olevansa tyytyväinen elämäänsä juuri sellaisena kuin se on kerronnan hetkellä, siitä huolimatta, että arkea leimasivat varattomuus, nälkä ja kodittomuus. Victorin kertomuksesta huokui vahva toimijuus: hän oli oman elämänsä subjekti, joka ei välittänyt ulkopuolelta tulevista rajoitteista.

Victorin rakentama elämäntarina poikkeaa positiivisuudessaan voimakkaasti kaikkien muiden haastateltavien rakentamasta narratiivista, joissa oli enemmän tai vähemmän kielteinen sävy. Andrein kertomusta voi pitää täysin vastakkaisena Victorin kertomukseen nähden, ja se mukailee Gergenin (1994, 196) mallia tragediasta. Hän kertoo ennen Suomeen tuloaan matkustelleensa moottoripyörällä pitkin Eurooppaa, jolloin elämä oli villiä, vapaata, yhteisöllistä ja hauskaa. Andrein kertomuksen mukaan hänen elämänsä muuttui radikaalisti huonompaan hänen tullessaan Suomeen. Hänen elämänsä Suomessa on pysähtyneen kurjaa, ja sitä leimaavat kylmyys, varattomuus, nälkä, kodittomuus ja yksitoikkoisuus. Andrein kertomuksen haavekuvissa siintää silti parempi tulevaisuus, mutta haavekuvat vaikuttavat vielä kaukaisilta.

Borislavin rakentama narratiivi on kertomuksen suunnaltaan traaginen, kuten myös Andrein narratiivi, joskin konkreettisten tulevaisuudensuunnitelmien vahva läsnäolo

tekee siitä erilaisen. Borislav kuvaa menneisyyttään progressiivisena, koska aikuistuminen merkitsi hänelle rauhallista perhe-elämää ja vakaata työntekoa. Töiden loppuminen pakotti hänet lähtemään Eurooppaan ilman perhettä etsimään työtä, mikä merkitsi hänen narratiivissaan jyrkkää regressiivistä käännettä. Sen jälkeen Borislavin elämää on leimannut vain raskaus, epätoivo, ikävä perhettä kohtaan ja ulkopuolisuuden tunne. Nykyhetkessä narratiivin sävy on tasaisen negatiivinen. Toisaalta suunnitelma palata perheen luo on paljon läsnä Borislavin kertomuksessa, ja vaikka se ei ole vielä tapahtunut, se antaa kertomukselle vihjeen progressiivisesta käännteestä. Kertomusta voi pitää huipennustaan yhä odottavana sankaritarinana.

Ivanan kertomus puolestaan on hyvin stabiili, eikä siinä ole tunnistettavissa selkeää käännekohtaa. Hän kuvaa arkeaan kotimaassa rahattomuuden ja puutteen värittämäksi mutta muuten normaaliksi. Hän kertoo lähteneensä Suomeen pakon edessä elättääkseen lapsensa, mutta vaikka se merkitsi muodollista muutosta elämässä, rahattomuus, puute ja kurjuus leimaavat elämää yhä. Vaikka kertomus on stabiili eikä muutosta siihen näytä olevan lähiaikoina tulossa, se on kuitenkin täynnä pieniä vaikeuksien voittamisia ja ratkaisujen etsimistä. Kotimaassaan Ivana kertoo keräilleensä rautaa saadakseen perheelle rahaa, Suomessa hän on löytänyt muita keinoja kerätä rahaa ja myös lähteminen Suomeen tai muihin Euroopan maihin on aktiivinen, ratkaisukeskeinen teko. Ivana ei rakenna elämästään pysähtynyttä kuvaa vaan tasaisessa liikkeessä olevaa. Vaikeuksista ja niiden voittamisesta koostuvaa narratiivia Gergen (1994, 197) kutsuu sankaritarinaksi, mutta koska Ivanan kertomus on narratiiviselta sävyltään pessimistinen ja kurjuuden sävyttämä, pärjäämistarina kuvaa sitä mielestäni paremmin.

Mihain rakentamalle kertomukselle on vaikea määrittää narratiivista suuntaa, koska hänen kertomuksensa on hyvin painottunut nykyhetkeen. Nykyhetkessä eläminen on myös hänen tietoinen strategiansa: *”En näe elämäni tulevaisuudessa, elän vain nykyisyyttä. ((Inka: mhm)) En elä menneisyyttä tai tulevaa, elän vain nykyisyyttä.”* Mihai kertoi lähteneensä kotimaastaan, koska oli tylsistynyt ja halusi nähdä maailmaa. Hän matkusti Suomeen spontaanisti kaverin ehdotuksesta. Suomessa hän periaatteessa viihtyy, mutta rahattomuus, asunnottomuus ja romaniaalisiin kohdistuvat ennakkoluulot tekevät elämästä vaikeaa. Hän haluaisi löytää Suomesta töitä, mutta ei ole vielä hakenut niitä. Mihain kertomuksen narratiivinen suunta on hyvin tasainen. Narratiiville ei löydy vastinetta Gergenin (1994) populaarikulttuurista poimimista esimerkeistä, koska tasainen narratiivi ilman suuria kamppailuja tai pyrkimyksiä ei ole yleisesti katsottuna

houkutteleva. Mihain narratiivi muistuttaa enemmän laajennetun nykyisyyden kertomusta, jonka Kojo (2010, 32) tulkitse tutkiessaan suomalaisia syrjäytyneitä nuoria.

Koska haastateltavien rakentamat elämäntarinat ovat sävyltään ja suunnaltaan kaikki erilaisia, en koe mahdolliseksi tai tärkeäksi muodostaa niistä yleistyksiä tai tyyppitarinoita. Laajojen narratiivien juonentaminen ja narratiivisen suunnan analysoiminen antaa kertomuksista kuitenkin kokonaiskuvan ja toisaalta konkretisoi sitä tarinoiden monimuotoisuutta, jonka romanikerjäläisen identiteettikategoria pitää sisällään. Laajat ja jäsenneetyt elämäntarinat antaisivat ainesta myös kertomuskohtaiseen identiteettien, toimijuuden ja vastapuheen analyysiin, mutta koska haastateltavieni kertomukset eivät yleensä olleet kovin jäsenneetyjä, en pidä laajojen narratiivien tarkastelua hyvänä lähtökohtana niiden sisällön analysoimisen kannalta. Sen sijaan kohdistan seuraavaksi katseen laajojen narratiivien sisältämiin pieniin kertomuksiin ja niiden välittämiin viesteihin identiteeteistä, toimijuuksista ja vastapuheesta.

HAASTATELTAVA	ALKU	KESKIKOHTA	LOPPU
Victor	Tylsä, merkityksetön elämä kotimaassa <i>"Se ei toimi niin, elämä kulkee ohitse etkä tiedä mitä tapahtuu"</i>	Autonominen, rohkea valinta lähteä kotimaasta <i>"Tämä elokuva antoi minulle rohkeutta jättää Romania, tavallaan. Se tavallaan motivoi minua, etsimään jotain muuta, seikkailua."</i>	Unelmaelämä tien päällä, Suomessa tai muualla <i>"Tällainen kuin se on nyt, että olisin vapaa, ei olisi velvollisuuksia, voisin matkustaa."</i>
Andrei	Villi, elämyksellinen elämä <i>"Illalla [sytytimme] nuotion, [joimme] kaljaa, ja joitain muita juttuja."</i>	Suomeen tulo: köyhyys, kylmyys, kurjuus <i>"Silloin oli sellaista, nyt on tällaista. ((tauko)) Nyt olen ((epäselvää)), tunnen kuinka, kuinka elämä muuttuu."</i>	Kurjuus, seisahtuneisuus <i>"Kerään tölkkejä, tämä ei ole elämää. Nukun missä voin. ((Inka: mm, mm)) Se on vaikeaa. ((Inka: mm)) En tiedä, mitä muuta sanoa."</i>
Borislav	Onnellinen perhearki Venäjällä <i>" - - lähdin Neuvostoliittoon, - - olin siellä koko ajan ja [oli] niin rauhallista."</i>	Matkustaminen ympäri Eurooppa-helvetiä <i>"[Minulla] on ollut niin vaikeaa psyykkisesti ja henkisesti kävellä koko Euroopan läpi. - - Eurooppa on [minulle] helvetti."</i>	Seisahtunut tulevaisuuden odotus Suomessa <i>"Minun elämä on Venäjällä, mä en voi ajatella mitään tärkeää tällä hetkellä tässä."</i>
Ivana	Kurjat olot Bulgariassa <i>"Silloin [oli] rauhallista, mutta ei [ollut] rahaa."</i>	Pakko lähteä keräämään rahaa <i>" - - minun] piti lähteä kotoa pois. ((tauko)) Jos ei ole rahaa, en voi hoitaa lapsiani."</i>	Kurjat olot Suomessa <i>"Olen kuin koira, mutta ei ole mitään vaihtoehtoja. Täytyy saada jostain rahaa."</i>
Mihai	Arki kotimaassa tylsää <i>" - - olin tylsistynyt Romaniaan ja halusin nähdä muita maita."</i>	Spontaani lähtö Suomeen <i>" - - koska en ollut koskaan ollut täällä, en ollut koskaan nähnyt Suomea, mä tulin."</i>	Arki Suomessa hankalaa <i>"Haluaisin jäädä, mutta jos mulla ei ole paikkaa missä asua, en aio jäädä tänne."</i>

6. NARRATIIVIEIEN SISÄLTÖ

6.1. Identiteetti

6.1.1. Samastumisia ja erontekoja merkittäviin toisiin

Kategorisointi on tärkeässä roolissa ihmisen itsemäärittelyssä. Meitä paitsi sijoitetaan ulkoapäin eri kategorioihin me myös itse kategorisoimme muita ihmisiä ja samaistumme tai teemme eroa näihin kategorioihin. (Juhila 2004, 21.) Anna Kulmalan (2004) mukaan ihminen rakentaa identiteettiään jatkuvassa dialogissa merkittävien toisten kanssa. Tekemällä eroa Erilaisten Toisten kategorioihin ja samastumalla Samanlaisten Toisten kategorioihin kertoja tekee selkoa siitä, millainen ihminen hän itse on. (Kulmala 2004, 232, 239–240.)

Erilaiset kategorisoinnit tulivat haastattelemieni EU-siirtolaisten puheessa usein esiin. Keskeisimmiksi eroiksi eri ihmisryhmien välillä nousivat kansalaisuus ja etnisyys. Haastateltavat rakensivat eroa eri kansallisuusryhmien välille sekä spontaanisti puheessa että vastauksena haastattelijan tai tulkin esittämään kysymykseen. Erilaisten ja Samanlaisten Toisten ryhmät vaihtelivat kuitenkin haastateltavien puheessa paljon. Osa samastui selvästi omaan kansallisuusryhmäänsä ja rakensi eroa suomalaisiin tai eurooppalaisiin, kun taas osa rakensi itselleen vahvaa eurooppalaista identiteettiä ja teki eroa omaan kansallisuuteensa. Jotkut rakensivat myös selvää eroa romaniväestöön.

Inka: Onko sun mielestä selviä eroja suomalaisten ja esimerkiksi romanialaisten välillä?

Victor: On. ((tauco)) Paljon. ((Inka: okei)) ((tauco)) Oletko koskaan ollut Romaniassa?

Inka: En.

Victor: Sen jälkeen, kun käyt Romaniassa, et enää kysy tätä kysymystä.

Inka: Joo, joo, joo. ((naurahdus))

Victor: Näet sen itse.

Inka: Joo.

((Tulkki kysyy, millainen ero on.))

Victor: Romaniassa ihmiset ovat lämpimiä ja vieraanvaraisia, jopa mustalaiset. Ei ole väliä mistä olet kotoisin, mikä on nimesi, mitä teet. (Inka: joo) ((tauco)) Ihmiset ovat lämpimämpiä. (Inka: mm) Sain apua romanialaisilta mustalaisilta täällä Suomessa, enkä koskaan ajatellut, että niin tapahtuisi, he vain ottivat minut kotiini tuntematta minua. (Inka: joo) Tällaisia ovat romanialaiset ihmiset. (Inka: mm) Kun olet käynyt Romaniassa, tiedät ja ymmärrät sen itse. ((naurahdus))

Inka: Joo, joo. ((tauco))

Edellisessä aineisto-otteessa haastateltava rakentaa eroa sekä suomalaisten että romanialaisten välille haastattelijan aloitteesta. Kansallisuusryhmien välinen ero

näyttäytyy haastateltavan puheessa itsestään selvänä, ja sen kieltäminen selittyy vain tietämättömyyden puutteena. Haastateltavan puheessa myös romanit erottuvat selkeästi erillisenä ryhmänä, johon kertoja itse ei samastu. Puheesta tulee ilmi haastateltavan lähtökohtaisesti kielteinen suhtautuminen romaneihin (”jopa mustalaiset”, ”enkä koskaan ajatellut, että niin tapahtuisi”), mutta ennako-oletuksista huolimatta romaneista rakentuu puheessa myönteinen kuva. Kertomuksessa lämmin ja vieraanvarainen kansallisidentiteetti nousee romanialaisten sisäisiä eroja tärkeämmäksi ihmistä määrittäväksi tekijäksi.

Seuraavassa otteessa bulgarialainen kertoja samaistaa itsensä romanialaisten kanssa, jotka jakavat yhteisen leimatun, ”valkoisen orjan” identiteetin. Bulgarialaiset näyttäytyvät kertomuksessa Samanlaisina Toisina. Kiinnostavasti kertoja toisaalta kuvailee bulgarialaisia ja romanialaisia eurooppalaisina, mutta rakentaa silti Euroopasta kuvaa paikkana, johon bulgarialaiset ja romanialaiset eivät kuulu. Kertojan viittaus eurooppalaisuuteensa on enemmänkin tekninen huomio kuin eurooppalaisen identiteetin ilmaus. Eurooppalaisten lisäksi Erilaisina Toisina rakentuvat ”arabialaiset”, joiden voi tulkita tarkoittavan kaikkia Lähi-idästä tulevia pakolaisia ottaen huomioon, että haastattelu ajoittui Euroopan pakolaiskriisin aikaan. Haastateltava kokee, että Euroopan huomio on mennyt pakolaisten auttamiseen, kun taas bulgarialaisten ja romanialaisten avuntarve on laiminlyöty ja heidät on alistettu Euroopassa orjan asemaan. Tapa, jolla venäläiset rakentuvat haastateltavan puheessa, on kiinnostava. Haastateltava ei vielä täysin samaistu venäläisiin, mutta tulevaisuudessa hänen tavoitteenaan on tehdä niin (”Tavoite on mennä Venäjälle ja saada Venäjän kansalaisuus”) ja hän myös kokee ansaitsevansa sen. Venäläiset näyttäytyvät ikään kuin tulevaisuuden ihanteellisina Samanlaisina Toisina:

Borislav: Olen työskennellyt Italiassa, mutta he eivät [halunneet] antaa minulle papereita. Tunsin itseni orjaksi. Minulle ei riitä, että työskentelen vain maksaakseni asunnon ja syödäkseni, täytyy jäädä jotain rahaa jäljelle. Ja tulini tänne. Tavoite on mennä Venäjälle ja saada Venäjän kansalaisuus. - - Venäläiset ovat sanoneet minulle, että ansaitseen asua ja elää Venäjällä, koska lähetän rahaa sinne koko ajan. - - Eurooppa auttaa vain arabialaisia. ((epäselvää)) Samalla kaikki bulgarialaiset ja romanialaiset, jotka ovat eurooppalaisia, ovat valkoisia orjia. Koko Eurooppa on samanlainen. Kadut ovat täynnä bulgarialaisia ja romanialaisia. ((tauko))

Eri kansalaisuuskategorioiden ja niihin liitetyt miellelyhtymät vilisevät haastateltavien puheessa tiuhaan, ja niistä joko puhutaan itseä pois tai pyritään liittymään niihin. Toisaalta joskus haastateltavat pyrkivät aktiivisesti rikkomaan kategorioita ja korostamaan kaikkien ihmisten pohjimmaista samanlaisuutta. Tämän voi nähdä myös

eron politiikan kaltaisena vastapuheena eri kansalaisuuksia edustavien ihmisten essentialisoimiselle ja kansalaisuuksien sisäisten erojen unohtamiselle, mistä haastateltavat itsekin ovat kertomustensa mukaan saaneet kärsiä.

Victor: Kaikkialla maailmassa on hyviä ihmisiä ja pahoja ihmisiä. [- -] *Hyviä ihmisiä ja pahoja ihmisiä, aina.* ((Inka: mm, mm)) *Kaikki eivät ole samanlaisia.* ((Inka: joo)) ((tauko)) *Ei vain täällä, kaikkialla.* ((Inka: mm)) ((tauko)) Ranskassa tapasin joitain romanialaisia jotka halusivat varastaa minulta. ((Inka: mhm)) Mun omia romanialaisia. ((naurahdus)) ((Inka: joo, joo)) *Sellaiset ovat pahoja ihmisiä.*

Inka: Okei. Muistatko sinä mitään sellasta, niinku, muistoa missä olisit tavannut jonkun, ystävällisen suomalaisen?

Borislav: Mulla ei ole mitään ihmisiä vastaan tässä. Italialaiset ovat samanlaisia kuin bulgarialaiset. Jos mä puhuisin suomen kieltä, hekin olisivat hyviä ihmisiä. ((Inka: joo)) Mä sanon teille mitä, mistä mä en tykkää Suomessa. ((Inka: joo)) Eli systeemi...

Inka: Joo, mä ymmärrän mi-

Borislav: Ihmiset eivät ole pahoja.

6.1.2. Leimattu identiteetti

Ulkoapäin tulevat kategorisoinnit ja niiden mukanaan kantamat sosiaaliset identiteetit ja leimat ovat tärkeä rakennuspalikka ihmisten henkilökohtaisessa identiteetissä (Kulmala 2006, 61; Loseke 2003, 131). Kulmalan (2006, 67, 71) mukaan etenkin marginaalissa elävän ihmisen pitää jatkuvasti ottaa kantaa itseensä suhteessa yleiseen makronarratiiviin ja rakentaa henkilökohtaista identiteettiään dialogissa leimattuun identiteettiin. Kerjäläiskysymystä mediassa diskursiivisesti tutkineiden Reunasen ja Harjun (2012, 209–224) mukaan kaksi EU-siirtolaisia koskevaa makronarratiivia ovat nousseet mediakeskustelussa ylitse muiden: uhkakertomus, jossa heidät nähtiin Suomeen tunkeutuvina rikollisina, ja köyhyyskertomus, jossa heidät nähtiin passiivisina avun kohteina. Haastattemieni EU-siirtolaisten kertomuksista välittyi, että he ovat varsin tietoisia yhteiskunnassa elävistä makronarratiiveista ja heille tarjolla olevista leimatuista identiteeteistä. Kaikki haastateltavat nostavat kertomuksissaan useaan kertaan esiin kohtaamansa syrjinnän ja ennakkoluuloisuuden. Tarjolla oleva rikollisen, varkaan ja huijarin identiteetti kulkee lähes jatkuvasti kertomuksissa rinnalla, kun haastateltavat tekevät sitä näkyväksi ja pyrkivät puhumaan itseään siitä ulos. Seuraavassa aineisto-otteessa haastateltava kertoo konkreettisesti, miten häneen kohdistuvat ennakkoluulot näkyvät arjen kohtaamisissa. Haastateltava käyttää havainnointikeinona huumoria ja itseironiaa, mutta kuvaa myös rikollisen leiman aiheuttamaa väsymystä ja halua “näyttää eriltä ihmisten silmissä”.

Inka: Onko elämässäsi sitten joitain asioita, joita haluaisit muuttaa?

Mihai: En mä tiedä. ((pitkä tauko)) Joo, kieleni ja maani. Mikä tahansa maa paitsi Romania. Haluan, että kun tulen takaisin ja he kysyvät henkilöllisyystodistusta, en anna Romanian passiani.

Inka: Mm. ((tauko)) Mistä asiasta Romaniassa et pidä? [Sanoit että voisit...]

Mihai: Kyllästyin kieleen, ja...

Inka: Mm. Mutta jos voisit, jos olisit valmis ottamaan minkä tahansa kansalaisuuden paitsi Romanian, mikä-

Mihai: Mulla ei ole mitään Romaniaa vastaan, mutta haluaisin vain mennä jonnekin muualle ja saada toiset henkilöllisyyspaperit. Näyttäisin eriltä ihmisten silmissä. Mä olen väsynyt tilanteisiin, joissa lähestyn jotakuta ja puhun ihmisille, ja kun he kysyvät mistä olen kotoisin ja mä sanon että Romaniasta, he alkavat tarkastaa taskujaan ja lompakkoaan, katsovat onko heillä kaikki tallessa... Se ei ole... ((Inka: mm, okei)) Ja etenkin, koska olen mies.

Inka: Mm, joo. Eli ihmiset...

Mihai: Onko sulla vielä puhelin jäljellä? ((naurhdus)) ((tulkin naurua))

Inka: Enpä tiedä. Tuossa se on. ((nauraen)) Eli, eli sä uskot että ihmiset yhdistää romanialaiset tosi vahvasti esimerkiksi varastamiseen?

Mihai: Kyllä, ...

Seuraavassa aineisto-otteessa toinen haastateltava kuvailee samaa ennakkoluuloa, jossa romanialaisille tarjotaan rikollisen varkaan identiteettiä. Hän perustelee sen johtuvan tietämättömyydestä ja ymmärtämättömyydestä. Haastateltava kertoo myös konkreettisesta tilanteesta, jossa on tullut syrjityksi kantamansa leimatun identiteetin vuoksi. Aineisto-otteen lopussa haastateltava tekee näkyväksi myös prosessin, jossa hänet automaattisesti sijoitettiin ulkomaalaisen ja oman uskomuksensa mukaan juuri romanialaisen tai bulgarialaisen kategoriaan pelkän ulkoisen olemuksen perusteella. Jokinen, Huttunen ja Kulmala (2004, 16) kirjoittavat kulttuurisesta figurista, joka on visuaalinen työväline ja auttaa ihmisiä sijoittamaan toisiaan eri kategorioihin ja luomaan näille toimintaoletuksia. Ehkä seuraavassa aineisto-otteessa haastateltavan hieman likaiset vaatteet ja tummempi ihonväri yhdistettynä siihen, että hän seiso i son pullokassin kanssa kaupan edessä, toimivat romanikerjäläinen-kategorian kulttuurisena figurina ja saivat ulkopuolisen oletamaan, että haastateltava on romanialainen tai bulgarialainen.

Victor: Mutta täällä on, ihmiset täällä ovat tosi kylmiä. ((Inka: okei)) Niin kuin sää.

Inka: Ketkä ihmiset, keitä ihmisiä tarkoitat, ne jotka

Victor: Nuoret ihmiset. ((Inka: mm)) ((epäselvää)) eivät tykkää romanialaisista ihmisistä.

Inka: Missä sä tapaat, näitä ihmisiä?

Victor: Kaikkiällä. ((naurhdus)) Kerään pulloja ja tölkkejä ja kävelen kaikkiällä. Ja suurin osa nuorista ihmisistä on rasisempia kuin vanhemmat. ((Inka: mhm, joo)) Tapasin suomalaisia noin minun ikäisiä ihmisiä, jotka kutsuivat mut kotiinsa ja me juttelimme. Mutta sitä nuoremmat, kahdeksantoista, kaksikymmentä, he eivät tiedä, ja he eivät tykkää romanialaisista. He ajattelevat, että kaikki romanialaiset varastavat, ja he eivät ymmärrä, mitä ongelmia heillä on, tai miksi he myyvät lehtiä tai mitään sellaista.

Inka: Joo. ((tauko)) Muistatko jotain yksittäistä tapaamista tällaisen kylmän, nuoren henkilön kanssa?

Victor: Kyllä.

Inka: Voitko kertoa mulle siitä, mitä tapahtui?

Victor: Mä odotin yhtenä päivänä että kauppa aukeaisi, jotta voisin viedä sinne kaikki ne tölkit ja pullot joita olin kerännyt. Se oli aika iso kassi. Ja yksi tyyppi lähestyi minua ja vain otti sen kassin ja lähti, sanomatta mitään muuta, tai. Hän vain käski mun lähteä takaisin omaan maahani ((Inka: okei)), koska mulla ei ole mitään tekemistä täällä. Hän ei sanonut sen maan nimeä, mutta hän oletti, että mä olen joko romanialainen tai bulgarialainen. Romanianlaiset tai bulgarialaiset ((Inka: mm)), niin se vain on täällä. Ehkä romanialaiset [ovat] pahempia. ((naurahdus)) En tiedä.

Leimattu identiteetti paitsi muokkaa ihmisen omaa käsitystä itsestään myös johtaa konkreettiseen syrjintään arjessa, kuten jo edellinen aineisto-ote osoittaa (Juhila 2004, 24–28). Leimatut identiteetit kohdistuvat usein marginalisoituihin toisiin, jotka on suljettu ulos ”meidän” kategoriasta. Kuulumisen kyseenalaistaminen ja ulossulkeminen voi olla symbolista, mutta se voi tarkoittaa myös konkreettista ulossulkemista tietyistä paikasta. Benwellin ja Stokoen (2006, 211–220) mukaan ihmiset rakentavat kaupunkitilan paikkoihin sisäryhmiä ja ulkoryhmiä, mikä rajoittaa marginalisoitujen ja leimattua identiteettiä kantavien ihmisten käytettävissä olevia paikkoja. Koska kaikki haastateltavani elävät Helsingissä ilman vakituista asuinpaikkaa, kaupunkitilan paikat ovat heidän kertomuksissaan isossa roolissa. Monet kuvasivat koskettavasti heidän kohtaamaansa syrjintää ja ulossulkemista julkisista paikoista pelkän ulkoisen olemuksen perusteella:

Andrei: Mulla on ongelmia vartijoiden kanssa rautatieasemalla [ja] Kampissa. ((tauko)) ((Inka: joo)) He potkivat meidät ulos, me vain haluamme pysyä sisällä koska siellä on lämpimämpi, ja he potkivat meidät ulos. ((tauko)) He kohtelevat sua kuin olisit koira, he vain heittävät sut ulos.

Inka: Tarkoitat vartijoita?

Andrei: *Joo*. Vaikka et tekisi mitään väärää, istut vain siellä. He vain tulevat luoksesi ja heittävät sut ulos. Ja mä nukuin poliisiasemalla sen takia.

Edellisen aineisto-otteen kertomuksessa vartijan syrjivästä käytöksestä tulee esiin myös rikollisen leima, joka romanialaisiin ja bulgarialaisiin katutyöläisiin usein julkisella paikalla liitetään. Haastateltava ei kertomuksessaan mainitse leimattua identiteettiä, mutta tuo sen sanattomasti esiin puhumalla itseään siitä pois (“vaikka et tekisi mitään väärää”). Syyttömyyden ja viattomuuden korostaminen nousi esiin myös muiden haastateltujen ulossulkemista ja syrjintää koskevissa kertomuksissa. Myös seuraavassa aineisto-otteessa toinen haastattelija kertoo, kuinka hänen oikeutensa oleskella julkisella paikalla on kyseenalaistettu. Tämä tulee hyvin esiin haastateltavan verratessa ulossulkevaa julkista

paikkaa sellaisiin paikkoihin, joihin hän kokee kuuluvansa, kuten päiväkeskus Hirundoon tai kotimaahansa. Hänen myöhäisempi maininta pistorasian käytöstä on kouriintuntuva esimerkki siitä, kuinka toisen näköiselle, paikan sisäryhmään kuuluvalle ihmiselle täysin normaali toiminta kyseenalaistetaan, kun sen tekijänä on leimattua identiteettiä kantava ja ulkoisesti sisäryhmästä erottuva henkilö.

Inka: Mitä tää Hirundo merkitsee sulle?

Borislav: Minun koti. ((Inka: mm)) Tämä on minun koti. [Kun] olen vaikka Kampissa tai rautatieasemalla, kaikki kysyvät minulta, mitä sä täällä teet, miksi istut tässä. ((Inka: niin)) Bulgariassa ei ole näin. ((Inka: joo)) Miksi asiat ovat näin? [- -] He kysyvät minulta, miksi olen laittanut laturin tähän pistorasiaan. Ei ole hyvä asia. Se epäkohteliaisuus ei ole hyvä.

Sama haastateltava rakentaa myöhemmin koko Euroopasta kuvaa paikkana, johon hän ei kuulu ja josta hän kokee tullessa täysin ulossuljetuksi. Kertojalle itselleen rakentuu syrjityn, kaltoinkohdellun ja ulkopuolisen identiteetti, jolle ei ole tarjolla mitään roolia koko Euroopassa. Kertoja sijoittaa itsensä eurooppalaisen yhteiskunnan äärimmäiseen, hiljennettyyn ja jopa näkymättömään marginaaliin:

Borislav: Eurooppa on [minulle] helvetti. Kaikki puhuvat jotain kieltä, jota en ymmärrä. ((epäselvää)) Heillä on [oma] elämä [ja] systeemi. He vain arvostelevat [meidän] kulttuuria. Joka paikassa minä olen ollut herra ei [kukaan].

6.1.3. Positiointi suhteessa makronarratiiveihin

Yhteiskunnassa elävät makronarratiivit ja niissä tarjolla olevat leimaavat identiteetti-positiot tulevat näkyviksi haastateltavien puheessa myös silloin, kun niitä ei pureta sanallisesti auki. Identiteetin kertominen ja itsensä positiointi suhteessa makronarratiiveihin on aina tavoitteellinen ja strateginen prosessi, jossa omaa kertomusta käytetään rakentamaan itsestä sellaista kuvaa, jollaisena haluaa tulla nähdyksi muiden silmissä. Taustalla läsnä olevien makronarratiivien lisäksi myös kerronnan tilanne ja yleisö vaikuttavat siihen, millaista kuvaa itsestä rakennetaan. Identiteetin rakentaminen suhteessa makronarratiiveihin tarkoittaa siis paitsi tarjottujen identiteettien kommentoimista, hyväksyntää tai vastustamista myös kokonaan uusien hahmojen ja positioiden rakentamista. (Bamberg & Georgakopoulou 2008, 378–385.) Haastattelemini EU-siirtolaisten itselleen rakentamat identiteetit ovat usein päinvastaisia makronarratiivien heille tarjoamien identiteettien kuten rikollisen, passiivisen avun kohteen tai työnvieroksujan kanssa, minkä voi tulkita myös vastapuheena näitä mallitarinoita kohtaan. Daviesin (1992, 69) mukaan yksilön täytyykin ensin tunnistaa

makronarratiivi ja se, kuinka tulee itse siihen positioiduksi, jotta voi rakentaa uusia, konstruktivisempia narratiiveja ja identiteettejä niiden tilalle.

Romanian romaneiden identiteetikategorisointeja ja toimijuutta etnografisesti tutkineet Vlase ja Voicu (2014, 2432) havaitsivat, että monet romanit rakensivat itselleen identiteettiä ihmisenä, joka ei varasta, välttää skandaaleja, tekee kovasti töitä ja on kunnioittava. Samankaltaista identiteettityötä tunnistin myös haastattelemieni siirtolaisten kertomuksissa. Monet haastateltavat rakensivat kertomuksissaan itselleen identiteettiä *selviytyjänä*, jonka elämä on täynnä vaikeuksia ja epäoikeudenmukaista kohtelua, mutta jolla on silti voimaa elää elämäänsä eteenpäin päivä päivän perään. Usein kertojan kohtaamat vaikeudet eivät kuulu vain historiaan vaan jatkuvat yhä kerronnan hetkellä, joten kertomuksissa selviytyminen ei muodostu niinkään vaikeuksien voittamisesta vaan ennemminkin niiden sietämisestä. Selviytyminen on kertojille enemmänkin olosuhteiden pakko kuin mahdollisuus (vrt. Jäppinen 2015, 207).

Inka: Sä oot nyt pari kertaa sanonut et sust, et tääl Suomessa tuntuu niinku olisitte koiria. Voiksä kertoo siitä vähän lisää?

Ivana: Kyllä. Emme voi nukkua, ei ole rauhallista. ((tauko)) Emme [ole tulleet tänne tekemään] mitään pahaa, haluan vain vähän rahaa, koska minulla on kolme lasta kotona. Bulgariassa ei ole työtä, sen takia tulin tänne. Bulgariassa on iso lama tällä hetkellä. ((Inka: mm)) Minun anoppini on sairas, ja [siitä huolimatta minun] piti lähteä kotoa pois. ((tauko)) Jos ei ole rahaa, en voi hoitaa lapsiani. ((Inka: mm)) Tarvitsen asunnon [täällä] tai jotain työtä, mutta kun ei ole, en ole onnellinen.

Edellisessä aineisto-otteessa haastateltavan lähtö Bulgariasta Suomeen rakentuu aktiivisena keinona yrittää selviytyä kotimaan työttömyydestä ja köyhyydestä. Selviytymisen pakkoa ruokkii velvollisuudentunto pitää huolta lapsistaan. Monesti haastateltavien kertomuksissa *vastuuntuntoisen vanhemman identiteetti* kietoutuu yhteen selviytyjän identiteetin kanssa. Lasten ja perheen laittaminen kaiken muun edelle antaa monen puheessa merkityksen selviytymiskamppailulle, kuten myös seuraavan haastateltavan kertomuksissa:

Borislav: [Minulla] on ollut niin vaikeaa psyykkisesti ja henkisesti kävellä koko Euroopan läpi. Ei ollut yhtään minuuttia tai sekuntia, etten [olisi ajatellut] perhettä. [Olen] itkenyt tosi paljon, ((epäselvää)) vain istun ja itken. [En] ollut sekuntia rauhassa.

[- -]

Borislav: Jos et tee hyvää työtä, toisena päivänä he eivät ota sinua. Ja perheelläsi ei ole mitään syötävää.

Vaikka selviytyjän ja vastuullisen vanhemman identiteettikertomuksissa korostetaan usein kurjia elinolosuhteita, kertomusten pohjavire on yleensä voimautunut ja eteenpäin

pyrkivä, koska kotona odottavat lapset toimivat eteenpäin vievänä voimana. Sen sijaan *kurjan identiteetissä* rakennetaan kuvaa itsestä keskellä lamauttavia vastoinkäymisiä ja kärsimystä, joiden loppu ei ole näköpiirissä. Yleinen sävy on pysähtynyt ja alistunut, kuten seuraava kerronnan ote osoittaa:

Andrei: Siksi [en] halua puhua elämästäni, koska se ei ole hyvä elämä ja [minun] on vaikeaa ((epäselvää)). Siitä ei ole mitään kivaa sanottavaa, ja ihmiset yleensä puhuvat kun heillä on jotain kivaa sanottavaa. Mutta [minulla] ei ole mitään sanottavaa. ((Inka: mm)) [Mä] mietin, onnistunko keräämään tarpeeksi tölkkejä ostaakseni jotain syötävää tai missä tulen nukkumaan. *Joka päivä.* ((Inka: mm)) En tiedä mitä sanoa.

Selviytyjän ja kurjan identiteetit, kuten myös muut identiteetit, risteilevät myös samojen haastateltavien kertomuksissa. Vaikka niiden pohjavire on erilainen, molempien identiteettien käyttämisellä kertoja tulee oikeuttaneeksi avun tarpeensa, joka on monesti itäeurooppalaisia katutyöläisiä koskevissa makrokertomuksissa kyseenalaistettu (mm. Simonsen 2011). Tämän pyrkimyksen kanssa päinvastaisena pyrkimyksenä voi nähdä oman identiteetin rakentamisen *oman elämänsä herrana*. Tällöin kertoja rakentaa itsestään kuvaa, jossa hänen tekemänsä valinnat eivät johdu olosuhteiden kurjuudesta vaan vain ja ainoastaan kertojasta itsestään. Oma elämäntapa kuvataan positiivisena ja riippumattomana. Tämänlaisen aktiivista toimijuutta välittävän vaihtohtoisen kertomuksen voi tulkita vastapuheena tarjolla olevaa avun kohteen identiteettiä kohtaan. Oman elämänsä herran identiteetti ei ole haastateltavien kertomuksissa kovin yleinen, mutta yhden haastateltavan puheessa se korostuu:

Inka: Jos saisit kuvitella elämäsi kymmenen vuoden päästä, millainen sä haluaisit että se olisi? ((tauko)) Jos saisit valita mitä tahansa.

Victor: Tällainen kuin se on nyt, että olisin vapaa, ei olisi velvollisuuksia, voisin matkustaa. ((Inka: mm)) Mä en halua riippuvainen kenestäkään. ((Inka: mm)) Mä en halua saada lapsia, mä en halua olla vastuussa jonkun ruokkimisesta tai huolehtimisesta. Mä nautin elämästä sellaisena kuin se on nyt.

Passiivisen avun kohteen identiteettiä vastustetaan myös rakentamalla itselleen identiteettiä taitavana ja *ahkerana työntekijänä*. Tällöin työn löytäminen muodostuu tärkeimmäksi asiaksi selviytymisen kannalta. Työn tärkeyden korostaminen tulee sivulauseissa esiin lähes kaikkien haastateltavien kertomuksissa. Tämä identiteettityö tukee työttömyyden mallitarinoita tutkineen Hännisen (1999, 97–98) johtopäätöstä siitä, että työttömät joutuvat aina identiteettikertomuksissaan kommentoimaan, kuuluvatko he traagisiin työttömyyden uhreihin vai rikollisiin työnvieroksujiin. Tulkitsen työnteon korostamisessa olevan pyrkimyksenä puhua itseään ulos työtä vieroksuvan romanikerjäläisen mallitarinasta ja saada samalla arvostusta ahkerana työntekijänä.

Borislav: [Minun] pomoni sanoi, että [näin] hyvää työntekijää [hänellä] ei ole ikinä ollut. Minä voisin pestä koko huoneen korkeudelta lautasia. Siellä oli tosi iso kasa lautasia. ((tekee käsillä nopeaa liikettä)) Noin nopeasti piti järjestää kaikki kattilat.

[- -]

Borislav: Haluan olla töissä. ((Inka: joo)) Ihan mitä vaan. Haluan olla Venäjällä ja ihan missä vaan töissä. Kun ihminen työskentelee, [hän] on erilainen ihminen, ei tarvitse nukkua kadulla.

Ahkeran työntekijän identiteettiä rakentamalla kertoja samalla rakentaa itsestään kuvaa kunniallisena kansalaisena ja tulee vastustaneeksi tarjolla olevaa rikollisen leimattua identiteettiä. *Kunniallisen kansalaisen identiteettiä* rakennetaan myös muilla keinoilla kuin työntekoa korostamalla. Kunniallisen kansalaisen identiteettiin kuuluvat rauhanomaisuus, konfliktien välttäminen ja jyrkkä irtisanoutuminen rikollisuudesta. Välillä kunniallisen kansalaisen identiteetin rakentaminen oli niin aktiivista, että haastateltava saattoi tulkita haastattelijan kysymyksen hyökkäyksenä hänen kunniallisuuttaan ja rauhanomaisuuttaan vastaan, vaikka se ei olisi tarkoitettu niin:

Inka: Öö sä sanoit että monet ihmiset tekee samaa juttua, onko teillä niinkun, ((tauko)) onko teillä jotain systeemiä, että kuka kerää missäkin vai, miten te, onko teillä joskus-

Victor: *Ei, mulla [on mun-*

Inka: konfliktteja,] jos te, [jos he ottavat sun-

Victor: *Ei, mulla ei ole konfliktteja.*

Inka: Ei.

Victor: Ei. Olen rauhan mies.

Inka: ((naurahdus))

Victor: Ei ole konfliktteja.

Inka: Joo.

Kunniallisen identiteetin rakentamisen voi nähdä peruna jo pitkään yhteiskunnassa syvään juurtuneessa tavassa jakaa avun tarvitsijat ansaitseviin ja ansaitsemattomiin. Ansaitsevat avun tarvitsijat ovat esimerkiksi sairauden, vamman tai alaikäisyyden vuoksi itse syyttömiä tilanteeseensa ja siksi oikeasti avun tarpeessa, kun taas ansaitsemattomien katsotaan olevan itse syyllisiä tilanteeseensa esimerkiksi työn vieroksunnan, päihteidenkäytön tai muuten paheksuttavana pidetyn elämän vuoksi. Ansaitsevat avuntarvitsijat nähdään oikeutetumpina apuun kuin ansaitsemattomat, ja pitkään myös suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä oli suunniteltu niin, että apua tarjottiin vain heille, joiden katsottiin sen ansaitsevan. (Juhila 2006, 21, 81–82.) Tulkitsen, että kunniallisen kansalaisen identiteettiä rakentamalla haastateltava pyrkii oikeuttamaan olemassaolonsa, oleskelunsa Suomessa ja avuntarpeensa.

6.2. Toimijuus

6.2.1. Autonominen toimijuus: toisin toimiminen, valinta, reflektio

Toimijuus nähdään usein yksilön kykyinä ja voimavaroina tehdä valintoja, toimia toisin ja reflektoida toimintaansa (Jäppinen 2015, 53; Ronkaisen 2006, 531–532). Toimijuus rakentuu aina sosiaalisesti osana vuorovaikutusta ja kulttuurisia käsityksiä, jolloin yhteiskunnassa elävät diskurssit ja eri subjektipositioita koskevat mallitarinat vaikuttavat toimijuuden mahdollisuuksiin (Ronkainen 2006, 532). Niinpä oman identiteetin kertomisen suhteessa vallitseviin diskursseihin ja vaihtoehtoisten identiteettien rakentamisen voi nähdä keinona luoda itselleen lisää toisin toimimisen mahdollisuuksia. Monet haastattelemani EU-siirtolaiset sanoivat kokeneensa haastattelutilanteen niin, että he auttavat minua tutkimuksenteossani. Jo haastatteluasetelma loi heille uusia toimijuuden mahdollisuuksia, koska he rakensivat itselleen identiteettiä auttajana makronarratiivin tarjoaman autettavan identiteetin sijaan. Erityisen hyvin tällainen toisin toimiminen tulee ilmi seuraavassa aineisto-otteessa, jossa haastateltava aktiivisesti rakentaa itselleen roolia oman elämäntapansa asiantuntijana ja kokemattoman haastattelijan opettajana:

Victor: *Voit yrittää elää päivän, päivän tai kaksi, jos haluat.*

Inka: Hm, mitä?

Victor: [Mm. ((naurua)) Kyllä.

T: Voit yrittää, ((naurahdus)) voit yrittää] elää

Inka: Ahaa.

T: yhden päivän samalla tavalla kuin he.

Inka: Aa, aa.

Victor: Perjantai- ja lauantai-iltana me keräämme eniten pulloja ja purkkeja, joten, jos haluat, voit varata viikonlopun meidän kanssamme.

Inka: Vau. ((naurahdus))

Victor: Me voidaan näyttää sulle. [- -] Jos haluat, nyt perjantaina, lauantaina. Pukeudu hyvin, (Inka: mm) ota musta kassi ja tule meidän mukaan.

Inka: Oo, se olisi niin mielenkiintoista. ((naurahdus)) Mutta katso mä en ole

Victor: Ja jos sulla on muita kavereita, voit ottaa heidätkin mukaan. ((naurua))

Inka: ((naurua))

Victor: Mutta aamulla annat kaiken, jonka olet kerännyt, meille. ((naurua))

Inka: Okei. ((naurua)) Joo. Mä en oikeastaan asu Helsingissä, joten mä en ole täällä viikonloppuna.

Victor: *Ei tänä viikonloppuna mutta, (Inka: mm) ehkä seuraavana.*

Inka: Joo ehkä, ehkä. ((naurahdus)) Se olisi tosi kiinnostavaa.

Tulkitsen myös haastattelutilanteeseen liittyväksi toisin toimimiseksi sen, että kaikki haastateltavat kieltäytyivät osasta tai kaikista ruokapalkkioista, joita olin heitä varten

hankkinut. Haastattelun jälkeen he saattoivat palata kaupungille keräämään rahaa ruokaa varten, mutta haastattelutilanteessa he selvästi halusivat toimia toisin ja erkaantua autettavan identiteetistä.

Toinen piirre, joka liitetään aktiiviseen toimijuuteen, on itsenäinen valintojen teko ja vaikuttaminen oman elämänsä kulkuun. Veijola (1997, 141–142) on määritellyt vahvan toimijuuden piirteiksi esimerkiksi itsenäisen päätöksenteon ja sisäisen toimintatahdon tekemistä eteenpäin vievänä voimana, kun taas vähäiseen toimijuuteen liittyy hänen mukaansa sopeutuminen vallitsevaan tilanteeseen ja kokemus omien vaikutusmahdollisuuksien puutteesta. Perinteisesti vahvaan toimijuuteen liitetty autonominen päätöksenteko tuli esiin joissakin katutyöläisten kertomuksissa, esimerkiksi silloin, kun he kertoivat päätöksestään lähteä kotimaastaan Suomeen tai muualle Eurooppaan. Seuraavassa aineisto-otteessa haastateltava kuvaa lähtöään Romaniasta rohkeana ja aktiivisena tekona, kun taas Romaniaan jääminen olisi tarkoittanut passiivista sopeutumista (”elämä kulkee ohitse etkä tiedä mitä tapahtuu”). Lähteminen oli haastateltavan oma valinta, ei ulkopuolelta tuleva pakko:

Inka: Voitko kertoa lisää siitä ajasta Romaniassa kun olit siellä töissä, ennen kuin päätit lähteä maasta? Millaista oli sinun tavallinen elämäsi?

Victor: [- -] Paljon töitä, sitä tehtiin rahan vuoksi mutta se ei ollut sen arvoista, koska ei ollut mitään henkilökohtaista elämää. ((Inka: mm)) Se ei toimi niin, elämä kulkee ohitse etkä tiedä mitä tapahtuu.

[- -]

Inka: Ja sitten sanoit, että tämä elokuva oli yksi syy miksi aloit ajatella, että lähtisit Romaniasta?

Victor: Olen nähnyt elokuvan kaksi kertaa, ensimmäisellä kerralla vain tykkäsin siitä, eikä se antanut mulle mitään ajatuksia. Mutta toisella kerralla kun näin sen, kahden päivän päästä siitä oikeastaan lähdin. Koska olin väsynyt ja ((epäselvää)) kaikkeen mitä elämässäni oli siihen aikaan meneillä Romaniassa. (Inka: okei) *Jätin työn, kaiken. Ostin lipun Unkariin, ja sitten menin* ((epäselvää)).

Myös Vlasen ja Voicun (2014, 2433) mukaan siirtolaisuus Eurooppaan näyttäytyy monelle Romanian romanille aktiivisena strategiana oman elämäntilanteensa parantamiseksi. Toisaalta haastateltavien kertomuksissa oli yleistä myös elämän mukana ajalehtiminen ja tilanteisiin päätyminen ilman aktiivista valinnan hetkeä. Seuraavassa aineisto-otteessa sama haastateltava, joka oli aikaisemmin tuonut esiin Romaniasta lähtemisen aktiivisena valintana, kertoi myöhemmin ”päätyneensä” Suomeen hänelle itselleen tuntemattomasta syystä. Emirbayer ja Mische (1998, 973–974) muistuttavatkin, että vahva tai heikko toimijuus ei ole ihmisen absoluuttinen ominaisuus, vaan toimijuuden aste ja tapa vaihtelevat tilanteittain ja vuorovaikutustilanteiden sisällä.

Victor: En tiedä vielä, miksi jäin Suomeen, mutta olen ollut täällä jo viisi kuukautta. Ja nyt tunnen itseni eläväksi, kun olen matkustellut näin paljon. [- -] Etsin maita joissa oli tämä kierrätysysteemi pulloille ja tölkeille, Saksa, Unkari, Saksa, Itävalta, Tanska, Ruotsi, Suomi. Ja niin päädyin tänne. Suunnittelin meneväni Norjaan mutta jäin jumiin tänne.

Toisaalta on myös aiheellista kysyä, onko autonomisuuden ja reflektion puute välttämättä merkki heikosta toimijuudesta. Ojala, Palmu ja Saarinen (2009, 14–15) muistuttavat, että toimijuus voi olla myös haurasta, tapaistunutta ja arkista. Bambergin (2006, 143) mukaan reflektio yhdistetään usein virheellisesti toimijuuteen, koska se lisää kerronnan koherenttiutta, joka puolestaan on perinteisesti nähty edellytyksenä laadukkaalle kerronnalle. Todellisuudessa kuitenkin myös sirpaleinen, impulsiivinen ja ei-reflektioiva kerronta voi olla laadukasta ja viestiä toimijuudesta. (Bamberg 2006, 143; Hoggett 2001, 52.) Seuraavassa aineisto-otteessa kertojan toimijuudesta välittyy näennäisen heikko kuva, koska hän kuvaa lähtöään Suomeen harkitsemattomana ja toisen henkilön ehdotukseen perustuvana tekona (”se ei oikeastaan ollut päätös”). Toisaalta myöhemmin keskustelussa käy ilmi, että spontaani ja nykyhetkeen keskittynyt suhtautuminen asioihin on kertojalle hyvin tavallista. Se toimii hänelle myös selviytymisstrategiana, joka ehkäisee tulevaisuuteen kohdistuvia pelkoja (”näet sen sitten, kun pääset sinne”). Niinpä kyseisessä tilanteessa ei-reflektioiva kerronta ei ehkä viestikään heikosta toimijuudesta vaan ainoastaan erilaisesta, perinteisestä käsityksestä poikkeavasta toimijuudesta.

Inka: Okei, joo. Ja miksi niinkun miksi päätit tulla Suomeen?

Mihai: Se ei oikeastaan ollut päätös, ((Inka: mm)) niinkun iso päätös. Yksi naapureistani kysyi minulta, haluanko tulla Suomeen, koska hän oli täällä ((Inka: joo)), ja koska en ollut koskaan ollut täällä, en ollut koskaan nähnyt Suomea, mä tulin.

Inka: Joo. Joten se niinkun, sä olit kuullut joidenkin ihmisten puhuvan Suomesta? ((romaniankielistä dialogia))

Mihai: Olin nähnyt animaation Suomesta, ((Inka: okei)) siinä jotkut nunnat puhuivat suomea.

Inka: Niinkö? ((naurahtaa))

Mihai: Sen lisäksi en ollut oikeastaan kuullut paljonkaan Suomesta.

Inka: Okei. Oletko –

Mihai: Se oli ainoa asia, jonka olin kuullut Suomesta. ((Inka: joo)) Ja näin sen kartalla.

Inka: Joo, joo. Minusta kuulostaa aika pelottavalta vain lähteä toiseen maahan, josta et oikeastaan tiedä mitään.

Mihai: Miksi?

Inka: Koska se on niin, en tiedä mitään siitä, minne olen menossa ja mitä tulee tapahtumaan.

Mihai: Näet sen sitten siellä, kun pääset sinne.

Inka: Niin. Joten sun mielestä se ei ollut pelottavaa tai mitään?

Mihai: Ei.

6.2.2. Subjektiposition vaikutus toimijuuteen

Autonomisen toimijuuden korostamisessa on vaarana, että unohdetaan kulttuuristen käsitysten, vuorovaikutustilanteiden ja ulkopuolelta tulevien kategorisointien yhteys toimijuuteen ja toiminnan mahdollisuuksiin. Eri subjektipositioista käsin toimijuuden tavat ja mahdollisuudet ovat erilaisia, eikä kaikilla ole yhtä paljon valtaa neuvotella näistä positioinneista. (Ojala, Palmu & Saarinen 2009, 21–22; Ronkainen 1999, 34–35.) Hoggettin (2001, 44–45) mukaan autonomisuuden ja voimaantumisen korostamisen vuoksi monet ovat tulleet sokeiksi niille alistaville rakenteille, jotka yksinkertaisesti estävät tukalissa ja stressaavissa elinolosuhteissa eläviä ihmisiä toimimaan riippumattomasti ja voimaantumaan. Aktiivisen, reflektiivisen toimijuuden konkreettiset esteet tulevat esiin haastattelemieni katutyöläisten kertomuksissa sekä ääneen lausuttuina että rivien välistä. Monet myös kieltäytyivät haastattelusta, koska heidän piti lähteä takaisin kaupungille ansaitsemaan rahaa, koska he käyttivät ajan mieluummin nukkumiseen ja syömiseen tai koska he kokivat vieraalle suomalaiselle puhumisen outona ja uhkaavana. Jo haastatteluun suostuminen siis merkitsi marginaalisessa ja alistetussa asemassa eläville haastateltavilleni usean toimijuuden esteen ylittämistä. Seuraava haastateltava tuo riipaisevasti esiin sen, miten hänen elämäntilanteensa konkreettiset vaikeudet vaikuttivat hänen haastatteluun osallistumiseensa ja saivat hänet myös pyytämään rahaa vastineeksi haastattelusta:

Victor: Oli tosi kylmä, ja [mun] sormi paleltui. Siksi [kysyin] jotain rahaa, koska [mun] täytyy ostaa ruokaa.

[- -]

Victor: Tänään mä en tunne oloani kovin hyväksi, koska mulla oli tosi kylmä, mun [sormi] paleltui. Mun on vaikeaa miettiä, mitä tapahtui silloin, kun mä mietin, missä nukkuisin ensi yönä.

Yksi toimintaa rajoittava asia, joka haastateltavien kertomusten sisällössä toistuu, on kieli. Haastateltavat tuovat ilmi, kuinka suomen kielitaidon puute erottaa heidät suomalaisista ja kahlitsee heidät omaan subjektipositioonsa. Kielitaidon puute estää ihmistä ilmaisemasta itseään ja rakentamasta itselleen haluamaansa identiteettiä, jolloin on enemmän toisten tekemien kategorisointien armoilla. Se luo konkreettisia esteitä toisiin tutustumiselle ja esimerkiksi työnhakuun, kuten monet tuovat esiin. Seuraava haastateltava kuvaa osuvasti, kuinka kielitaidon puute altistaa ulossulkemiselle ja estää puolustamasta itseään syrjintää vastaan:

Borislav: En osaa puhua teidän kieltä, mutta jos osaisin, varmaan tekisin teidät hulluksi.

Inka: Mhm, miks?

Borislav: En antaisi kenenkään puhua minulle mitään pahaa. He kysyvät minulta, miksi olen laittanut laturin tähän pistorasiaan. Ei ole hyvä asia. Se epäkohteliaisuus ei ole hyvä.

Lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten toimijuutta tutkineen Jäppisen (2015) mukaan on epäreilua keskittyä onnistuneeseen ja aktiiviseen toimijuuteen, koska yksilön toimintavapautta säätelevät aina sosiaalisten rakenteiden luomat pakot ja rajoitukset. Monelle tukalissa olosuhteissa elävälle itsenäinen toiminta ei ole vain mahdollisuus vaan myös pakko. Siksi on tärkeää muistaa myös pienen toimijuuden huomiointi, vaihtoehtojen vähäisyys ja olosuhteiden sietäminen yhtenä toimijuuden muotona. (Jäppinen 2015, 54, 207.) Myös Hirundon kävijöitä aikaisemmin tutkineet Puurunen, Enache ja Markkanen (2016, 242) tuovat esiin, että kävijät eivät ole vain avunsaajia ja voimauttamisen kohteita, vaan jo Suomeen tulo ja köyhyyden ja asunnottomuuden sietäminen kielivät aktiivisesta toimijuudesta. Itsenäisen toiminnan ja pärjäämisen pakko on läsnä myös haastatteliemieni EU-siirtolaisten kertomuksissa. Nykyiset olosuhteet nähdään kurjina, mutta eteenpäin on silti jatkettava itsensä tai perheensä vuoksi, kuten seuraavassa aineisto-otteessa käy ilmi:

Ivana: Minulla on kolme lasta Bulgariassa ja olen tullut tänne, että saan jotain [rahaa]. Siellä ei ole rahaa.

Inka: Joo. ((tauko)) Joo.

Mihai: Minä keräilen ja katson... Poliisi aiheuttaa ongelmia, koska ei ole mitään paikkaa missä voisimme nukkua yöt.

Inka: Okei.

Mihai: Kolme, neljä tuntia olemme ulkona, että keräämme jotain rahaa. Poliisi tulee... Olen kuin koira, mutta ei ole mitään vaihtoehtoja. Täytyy saada jostain rahaa. Poliisi on iso ongelma. Ei kukaan anna meille mitään lepoa, että...

6.2.3. Toimijuuden ajalliset ulottuvuudet

Emirbayerin ja Mischen (1998, 972) mukaan ajallinen ulottuvuus on toimijuuden analyysissä tärkein. He jakavat toimijuuden kolmeen elementtiin: menneisyyden skeemojen ja kategorisointien vaikutukseen nykyhetken toimijuuteen, itsensä sijoittamiseen tulevaisuuden mahdollisiin polkuihin ja kykyyn toimia nykyhetkessä sen vaatimuksista ja ristipaineista huolimatta. Ensimmäisellä elementillä Emirbayer ja Mische (1998, 975–982) tarkoittavat sitä identiteettityötä, jota olen jo aikaisemmin analysoinut katutyöläissiirtolaisten kertomuksissa: omaa positioitumista suhteessa makronarratiiveihin ja niitä subjektipositioita, joihin ihminen on tullut historiansa saatossa positioiduksi. Myös Davies (1992, 57, 69) ja Ronkainen (1999, 31, 37)

korostavat, että ihmisen identiteetti ja toimijuuden paikat juontuvat siitä, miten hän on tullut elämänsä aikana asemoiduksi ja mihin tarinaan hän on itse asemoinut itsensä.

Myös aikaisemmat selviytymiskokemukset voivat vahvistaa yksilön nykyhetken kokemusta omasta toimijuudestaan. Ihmiselle on tärkeää, että pystyy sijoittamaan vaikuttamisvalmiuden, voiman ja rohkeuden osaksi omaa identiteettiään (Hurtig 2015, 140). Tämä käy hyvin ilmi seuraavassa aineisto-otteesta, jossa Ruotsin läpi pyöräileminen merkitsi kertojalle itsensä ylittämistä:

Victor: Mä ylitin Ruotsin pyörällä. Menin pyörällä Malmöstä Tukholmaan.

Inka: Mhm, okei. Kauanko siinä meni?

Victor: Kahdeksan päivää. ((Inka: aa, okei)) Se oli tosi hyvä. ((tauko)) ((Inka: joo)) Mä halusin mennä junalla mutta junalippu oli liian kallis. Mulla oli rahaa, mutta päätin, ettei se olisi sen arvoista. ((Inka: mm)) Ja mä varastin pyörän. Ja ylitin... Siitä ajasta nautin tosi paljon. ((Inka: okei)) En ajatellut että pystyisin tekemään sen, mutta ((Inka: joo)), nyt mä olen tavallaan ylpeä itsestäni. ((Inka: joo, joo)) Se oli coolia. ((Inka: joo))

Kertomuksessa tulee ilmi myös selviytymisstrategioiden luovuus ja laskelmointi. Kertoja kuvaa itsensä aktiivisena toimijana, joka päätti käyttää Ruotsin ylittämiseen varastettua polkupyörää junan sijaan, koska hän järkeili sen olevan kannattavampaa. Hänellä olisi ollut rahaa junalippuun, mutta hän käytti rahan mieluummin muuhun. Tässä tapauksessa laskelmointi tarkoitti rikollista tekoa, pyörän varastamista, mutta aktiivista ja itsenäistä toimijuutta se oli yhtä kaikki.

Toinen toimijuuden elementti, itsensä sijoittaminen tulevaisuuden polkuihin, tulee haastattelemieni EU-siirtolaisten kertomuksissa esiin vaihtelevasti. Haastateltavien spontaani puhe keskittyi nykyhetkeen, ja tulevaisuuden näkymät tulivat puheeksi lähinnä silloin, kun haastattelija esitti niitä koskevan kysymyksen. Muutamit haastateltavat rakentavat itselleen konkreettisia tulevaisuuden suunnitelmia, jotka ovat melko kaukana nykyhetkestä. Seuraavassa aineisto-otteesta haastateltava rakentaa itselleen tulevaisuutta lähes utopistiselta kuulostavalla Kyproksella. Tulevaisuuden haaveet saavat entistä enemmän merkitystä haastateltavan muun kerronnan kontekstissa, koska haastateltavan nykyhetken sijoittuva kerronta on keskittynyt lähinnä kurjien ja näköalattomien olosuhteiden kuvailuun ja kertomukseen Suomen pakkastalven palelluttamasta sormesta. Riippumatta siitä, kuinka todennäköinen haastateltavan tulevaisuuden haavekuva on, se kenties auttaa häntä jaksamaan eteenpäin nykyhetken haasteissa:

Inka: Missä sä haluaisit elää tätä normaalia elämää, Suomessa vai Romaniassa vai ((epäselvää)) vai...

Andrei: Ei Suomessa, ei ei ei, ei Suomessa, öö ehkä... ((tauko)) Ehkä... Kyproksella ehkä ((Inka: mm, mm)), Agia Napa, Agia Napa on ((epäselvää)) Kyproksella, hyvä, hyvä ilmasto, ((Inka: mm)) Agia Napa Kyproksella on ((epäselvää)), kesäkohde. Se on vain kesää varten, niin kuin turistialue. Samanlainen kuin Teneriffa. ((Inka: mm)) Teneriffa, Teneriffa. ((Inka: joo)) Hyvä, ei [ole] kylmä, ((Inka: mm)) miinus 20 astetta. ((Inka: mm, joo, joo)) Se on hyvä.

Yksi haastateltava on rakentanut hyvin selkeät suunnitelmat tulevaisuudelle: hän haluaa muuttaa Venäjälle ja jatkaa elämäänsä yhdessä Venäjällä asuvan perheensä kanssa. Hän kokee elävänsä ainoastaan tulevaisuutta varten, mikä vaikeuttaa kiinnittymistä nykyhetkeen, kuten seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi:

Borislav: Nyt olen puhunut Venäjän suurlähetystön kanssa, että haluan viisumin, ja olen kirjoittanut heille kirjeen. Odotan kutsua vaimoltani tai [tyttären nimi], ja sitten ehkä voisin lähteä sinne. Koska nukun kadulla. ((bulgariankielistä dialogia)) Osoitteeni on täällä Hirundossa.

Inka: Okei, joo.

Borislav: Täältä on lähetetty osoite Venäjälle, ja nyt minä odotan Venäjältä kirjettä. Odotan nyt kutsua, että voisin vielä mennä sinne. Koska olen kadulla.

[- -]

Inka: Mitä sä sanoisit, että just tällä hetkellä, mitä on sun elämän niinku, tärkeimmät asiat?

Borislav: Minun elämä on Venäjällä, mä en voi ajatella mitään tärkeää tällä hetkellä tässä.

Haastattelun lopussa haastateltava kuitenkin kertoo ongelmistaan perheensä kanssa, minkä vuoksi viisumikutsun saaminen perheeltä ei näyttäydy kerronnan hetkellä ajankohtaiselta. Kertomalla toistamiseen tulevaisuuden suunnitelmistaan tulkitsen haastateltavan pyrkivän suunnitelmien todennäköisyydestä riippumatta rakentamaan itsestään aktiivista toimijaa, joka tekee neuvokkaasti töitä tulevaisuutensa eteen. Toisaalta tulevaisuuteen keskittyminen saa haastateltavan kertomuksessa nykyhetken seisomaan paikoillaan, mikä vähentää hänen toiminnan mahdollisuuksiaan tässä hetkessä.

Suurin osa haastateltavista keskittyy nykyhetken kerrontaan. Niinpä Emirbayerin ja Mischen (1998, 972) kolmas toimijuuden elementti nousee kertomuksissa keskeisimpään rooliin. Koska Hirundossa käyvien ulkomaalaisten katutyöläisten arkea Suomessa leimaavat usein asunnottomuus, varattomuus ja ruuan puute, heidän täytyy keksiä erilaisia selviytymiskeinoja jo näiden konkreettisten arjen vaikeuksien selättämiseen joka päivä uudestaan. Heillä onkin paljon hiljaista tietoa siitä, milloin ja minne kannattaa mennä keräämään pulloja tai myymään katulehteä, jotta ansiot olisivat suurimmat. Heidän selviytymisstrategiansa perustuvat kokemustietoon, laskelmointiin ja luoviin ratkaisuihin, kuten käy ilmi seuraavasta kertomuksesta. Siinä kertoja ei pysty seuraamaan jalkapalloa urheilubaarin sisällä, koska hänellä ei ole varaa ostaa olutta, mutta hän ei anna

sen olla esteenä vaan seuraa otteluita ulkoa, baarin ikkunan läpi. Arjen rajoituksista huolimatta hän on löytänyt keinon toteuttaa omaa toimijuuttaan:

Borislav: He eivät näytä jalkapalloa televisiossa. [Minä] pelaan pitkävetoa. ((Inka: mhm)) ((*bulgariankielistä dialogia*)) [Katson] ikkunasta, esimerkiksi Sport Akademiasta katson sisälle, jos on jotain, mutta seitsemän euroa maksaa yksi olut, [en] mene sisälle. Eli [pelaan] pitkävetoa. ((Inka: joo, joo)) [Yritän] yhdellä eurolla voittaa kaksikymmentä, kolmekymmentä euroa.

Toisaalta EU-siirtolaisten kertomuksista käy hyvin ilmi myös se, kuinka vaikeaa nykyhetken ristipaineissa voi olla toteuttaa toimijuuttaan haluamallaan tavalla. Vaikka haastateltavat pyrkivät poikkeuksetta rakentamaan itselleen haastattelutilanteessa kunniallisen ja rehellisen kansalaisen identiteettiä, tasapainoilu rehellisen ja epärehellisen toimijuuden välillä on usein kertomuksissa läsnä. Rikollisia tekoja ei arvosteta ja niistä pyrittiin sanoutumaan irti, mutta toisaalta myös laittomia ratkaisuja ymmärrettiin eikä niitä suljettu kokonaan pois omalta kohdaltaankaan tiukan paikan tullen. Seuraavan aineisto-otteen osoittama kyky tehdä valintoja ristiriitaisissa ja epävarmoissa olosuhteissa kertoo nykyhetken toimijuudesta (Emirbayer & Mische 1998, 994):

Inka: Mm, mutta etkö sä koskaan, etkö sä koskaan ole ajatellut että tekisit jotain laitonta, vaikka sulla ei ole kovin paljoa rahaa?
Mihai: Joskus. ((Inka: mm)) Mutta en tykkää tehdä laittomia asioita. Mieluummin kamppailen ja yritän löytää keinot. ((Inka: mm, joo)) ((tauko)) Eikö niin? ((tulkki naurahtaa))

Syrjäytymisvaarassa olevia nuoria tutkineet Kojo (2010, 32) ja Juvonen (2015, 207) havaitsivat, että monet nuoret elävät ikään kuin laajennetussa nykyisyydessä, jossa tulevaisuus näyttäytyy sumuisena ja menneisyydellä ei ole merkitystä. Nykyhetken keskittyminen on monesti huono-osaisuuteen liittyvä olosuhteiden pakko, jos tulevaisuus näyttäytyy niin epävarmana ja näköalattomana, ettei siihen kannata panostaa (Kojo 2010, 25, 32). Vastaavanlaisen päivä kerrallaan -orientaation havaitsen romanialaisten ja bulgariaalaisten katutyöläisten kertomuksissa. Vaikka varta vasten esitin kysymyksiä koskien mennyttä elämää tai tulevaisuuden haaveita ja suunnitelmia, kerronta ohjautui usein takaisin nykyhetken tilanteeseen ja arjen sattumuksiin. Erityisen aliedustettuja olivat tulevaisuuteen suuntautuvat kertomukset. Muutama haastateltava purki myös puheessaan auki tällaisen päivä kerrallaan -orientaation, joka edustaa heille tietoista ja itse valittua suhtautumista elämään. Seuraavassa aineisto-otteessa kertoja esittää tulevaisuudesta varovaisia haaveita, mutta haluaa korostaa, ettei pyri suunnittelemaan elämänsä kuluvaan päivään pidemmälle.

Mihai: - - [Mä] haluan löytää työtä ja haluan jäädä pidemmäksi aikaa. ((Inka: mm)) Haluan myös oppia kielen, ja kuka tietää, jos asiat sujuvat hyvin, ehkä voin saada täällä perheen.

Inka: Onko se jotain, jos ajattelet elämääsi vaikka kymmenen vuoden päästä, miltä haluaisit että se näyttäisi, jos voisit valita ihan mitä vain?

Mihai: En tiedä. En näe elämäni tulevaisuudessa, elän vain nykyisyyttä. ((Inka: mhm)) En elä menneisyyttä tai tulevaa, elän vain nykyisyyttä.

Inka: Mm, mm, mm. Okei. ((tauko))

Mihai: Koska et koskaan voi tietää, oletko hengissä huomenna tai ylihuomenna, joten... Puhumattakaan kymmenestä vuodesta.

Inka: Mm, joo, okei. Mutta silti sanoit, että voisit ehkä kuvitella, että sulla olisi perhe ja työ täällä Suomessa.

Mihai: Ajattelen ja toivon, että asiat voisi olla niin.

Laajentuneessa nykyisyydessä elämisen voi tulkita myös selviytymisstrategiaksi elämän arvaamattomuutta ja mahdollisia pettymyksiä vastaan. Keskittyminen kuluvaan, edes jossain määrin hallittavissa olevaan elämänjaksoon ja epämääräisen tulevaisuuden sulkeminen ajattelun ulkopuolelle voivat toimia positiivisena elämänhallinnan keinona, joka ylläpitää toimintakykyä ja kokemusta oman elämän kontrolloimisesta (Kojo 2010, 32). Myös menneisyyden sulkeminen pois mielestä voi olla tukalissa ja raskaissa elinolosuhteissa eläville ainoa keino pitää yllä nykyhetken toimijuutta ja selviytyä arjen haasteista. Kun ruuan ja majapaikan kaltaisten perustarpeiden tyydyttäminen täyttää joka päivä ajatukset, ei ihmiselle välttämättä jää voimavaroja käsitellä menneisyyden tai tulevaisuuden tapahtumia. Seuraava haastateltava kuvaa hyvin sitä, kuinka kuluttavaa menneisyyden raskaiden asioiden käsittely voi olla ja kuinka ne täytyy sysätä syrjään ajatuksista arjessa pärjätäkseen:

Inka: Tota, voidaan pikkuhiljaa alkaa lopetella, nyt on tässä vähän yli tunti mennyt. Mut onks sulla jotain semmosta, mitä sä itse haluaisit sanoa tai kysyä, kertoa?

Borislav: Minun pää on tyhjä ja mun, ei tee hyvää, [järki] ei toimi. Eli ei ole mitään sanottavaa tällä hetkellä. ((Inka: joo)) [Tunnen] että [räjähdän] kohta, henkisesti.

Inka: Mm. ((tauko)) Miltä on tuntunut nyt, tota, tehdä tätä haastattelua?

Borislav: [Minun] pääni pyörii tällä hetkellä, koska [olen] ajatellut niin montaa asiaa ja taaksepäin, mitä on tapahtunut. [Minun mielestäni] vettä et voi laittaa taaksepäin, kun on jo kaadettu.

6.2.4. Hauras toimijuus ja kerronnan vaikeus

Koska toimijuuteen on perinteisesti yhdistetty käsitys autonomisuudesta ja reflektoivuudesta, myös kyky kertoa jäsentyneitä narratiiveja omasta elämästä ja kokemuksista on nähty yhtenä merkinä aktiivisesta toimijuudesta (Murray 2003, 115–116; Hoggett 2001, 46). Haastattelemani katutyöläisten omaa elämänsä koskevat tarinat

eivät yleensä ottaen ole kovin jäsentyneitä ja reflektioivia. Kertomukset poikkeavat paljon sellaisesta hegemonisesti arvostetusta elämäkerrallisesta kertomuksesta, joka on koherentti, tapahtuu menneessä ajassa, etenee ajassa suoraviivaisesti ja progressiivisesti ja jossa on alku, keskikohta ja loppu (Ochs & Capps 2001, 57).

Bambergin ja Georgakopouloun (2008) mukaan tällaiset ”isot tarinat” ovat yliarvostettuja narratiivisessa tutkimuksessa, koska todellisuudessa tarina voi olla myös toisenlainen. Se voi keskittyä käynnissä oleviin tapahtumiin tai tulevaisuuteen, se voi viitata aiemmin kerrottuihin tarinoihin, sen kertominen voidaan aloittaa ja jättää kesken tai sen kertomisesta voidaan kieltäytyä. Perinteisessä narratiivisessa tutkimuksessa tällaisia pieniä kertomuksia ei ole pidetty kertomuksina lainkaan, mutta uuden narratiivisen käänteen jälkeen ne nähdään vain erilaisina, usein piiloon jääneinä kertomuksina. (Bamberg & Georgakopoulou 2008, 380–382; Georgakopoulou 2006, 129.) EU-siirtolaisten hajanaiset mutta paljon informaatiota välittävät kertomukset muistuttavat tällaisia pieniä tarinoita. Sirpaleisen kerronnan ei voi suoraan tulkita olevan merkinä toimijuuden puutteesta, koska silloin jäisi piiloon kaikki se erilainen toimijuus, joka tulee EU-siirtolaisten pienissä kertomuksissa esiin. Bambergin (2006, 143) mukaan reflektioiva ja koherentti kerronta yhdistetään usein virheellisesti toimijuuteen juuri siksi, että koherentti kerronta on pitkään ollut hegemonisessa asemassa narratiivisessa tutkimuksessa. Toimijuutta on kuitenkin kaikkialla, ja on vaarallista yksinkertaistaa sen kuluvan vain heille, jotka osaavat jäsentää elämänsä siistiksi ja selkeäksi kertomukseksi.

Bambergin ja Georgakopouloun (2008, 382) yksi pienen tarinan tyyppi on kertomus, joka aloitetaan mutta joka jää kesken. Eräässä tekemässäni haastattelussa tämä tapahtui hyvin konkreettisesti, koska hyvin käyntiin lähtenyt haastattelu jouduttiin keskeyttämään 11 minuutin jälkeen. Haastateltavan aviomies tuli koputtamaan ovelle ja sanoi haastateltavalle, että heidän täytyy nyt heti lähteä myymään Iso Numero -kaupunkilehteä. Mies ja haastateltava kävivät asiasta keskustelua, mutta mies oli kovääninen ja kärsimätön, joten haastattelu jouduttiin keskeyttämään. Tunti haastattelun jälkeen tosin havaitsin, että pariskunta oli vielä Hirundossa. Haastateltava oli ollut ainoa romaninainen, jonka olin saanut suostumaan haastatteluun. Tapahtumasta on vaikea tehdä johtopäätöksiä, mutta ulkopuolisen silmin vaikutti siltä, että haastateltavan kerronta ja sen myötä toimijuus siinä hetkessä sammutettiin. Myös se, että haastatteluun oli vaikea saada romaneja suostumaan ja vielä vaikeampi romaninaisia, kieli siitä, että naispuoleiset romanisiirtolaiset ovat kaikkein hiljennetyin ryhmä Hirundon marginalisoitujen kävijöiden sisällä. Toisaalta tästäkään ei voi tehdä johtopäätöksiä naisten toimijuudesta.

Kuten vanhoillislestadiolaisten naisten toimijuutta tutkinut Hurtig (2015, 116) toteaa, naisten toimijuus yksinkertaistetaan monesti puutteelliseksi sellaisissa tilanteissa, joissa naiset todellisuudessa pyrkivät jatkuvasti muutoksiin hiljaisilla ja passiivisilla vaikuttavilla tavoilla. Myös Romanian romaneita tutkineiden Vlasen ja Voicun (2014, 2430) mukaan romaninaisten hiljaisuus voidaan tulkita myös toimijuutena ja vastapuheena sukupuolirakenteita kohtaan. Vaikka naispuoleisen haastateltavani kertomus jäi aviomiehen kehotuksesta kesken, siihen asti hänen kerrontansa oli runsasta, aktiivista ja kantoi mukanaan viestejä vahvasta toimijuudesta.

6.3. Vastapuhe

Vastapuhe on yksi keskeinen toimijuuden muoto, jolla kommentoidaan ja kyseenalaistetaan kulttuurisesti vakiintuneita kategorisoituja ja avataan mahdollisuuksia vaihtoehtoisille identiteeteille. Siksi se on erityisen tärkeä selviytymiskeino yhteiskunnan marginaalissa eläville ihmisille, jotka joutuvat kantamaan mukanaan leimattua identiteettiä ja rakentamaan henkilökohtaista identiteettiään suhteessa siihen. (Juhila 2004, 29; Kulmala 2006, 67.) Juhila (2004, 29) on nimennyt vastapuheen strategiat tavallisuusretoriikaksi ja eron politiikaksi. Itäeurooppalaisten katutyöläisten puheessa risteilevät niin heidän tavallisuuttaan korostavat puheenvuorot kuin pyrkimys korostaa heidän identiteetikategoriansa sisäisiä eroja ja kaikkien ihmisten perimmäistä samanlaisuutta. Yhteiskunnan makronarratiivit ja niissä tarjolla olevat leimatut identiteetit ovat läsnä haastateltavien puheessa, ja niistä pyritään eri strategioilla neuvottelemaan ja sanoutumaan irti.

6.3.1. Tavallisuusretoriikka

EU-siirtolaiset rakentavat puheessaan omaa tavallisuuttaan etenkin, kun he puhuivat menneisyydestään kotimaassaan. He eivät aina kuvaa kotimaansa olosuhteita kurjuuden täyteisinä, kuten heidän lähtöolosuhteet usein suomalaisessa mediassa kuvataan, vaan korostavat aikaisemman elämänsä kotimaassa olleen samanlaista kuin kenellä tahansa muulla:

Inka: Jos sä esimerkiksi kirjoittaisit kirjan elämästäsi ja sun pitäisi jakaa se lukuihin, millaisia lukuja sä tekisit?

((Tulkki ja haastateltava käyvät keskustelua, tulkki neuvoo kertomaan esimerkiksi lapsuudesta.))

Victor: Minulla oli aika normaali elämä, normaali lapsuus, kasvoin hyvässä perheessä. Olen 35-vuotias. Ei tapahtunut mitään erityistä. Vain tavallista elämää.

Inka: Haluuskä kertoo siitä ajasta vielä kun sä asuit siellä Bulgariassa, eli ennen kun sä lähdit Venäjälle. Millaista siellä oli asua, minkä takia sä päätit lähteä Venäjälle?

Borislav: Olen syntynyt pienessä paikassa [kaupungin nimi] kunnassa. [- -] Minun elämäni on ollut tosi hyvää. ((epäselvää)) on ollut tosi paljon. Rauhallinen elämä. En ollut ikinä ajatellut lähteä Bulgariasta. ((tauko)) Ei ollut mitään ongelmia.

Myös tulevaisuuden odotukset ja toiveet rakentuvat haastateltavien puheessa hyvin tavallisina. He toivovat työtä, perhettä, riittävää varallisuutta ja lastenlapsia siinä missä kuka tahansa muukin:

Borislav: Toivon, että [minusta] tulee joskus isoisa, ja [auttaisin] [tyttöäni] kasvattamaan lapset.

Inka: Mm. Joo. ((tauko)) Mitä sä sanoisit, että just tällä hetkellä, mitä on sun elämän niinku, tärkeimmät asiat?

Borislav: Minun elämä on Venäjällä, mä en voi ajatella mitään tärkeää tällä hetkellä tässä. ((Inka: joo)) Haluan olla töissä. ((Inka: joo)) Ihan mitä vaan. Haluan olla Venäjällä ja ihan missä vaan töissä.

Eräs haastateltava muotoilee tulevaisuutta koskevien haaveidensa tavallisuuden hyvinkin selvästi kysymällä retorisesti, mitä haastattelija itse toivoo tulevaisuudelta. Tällaisella eksplisiittisellä vastapuheella haastateltava samalla tulee kyseenalaistaneeksi koko haastattelukysymyksen ja tilanteessa läsnä olevan eron haastattelijan ja haastateltavan välillä.

Inka: Jos voisit, mm, jos ajattelet elämäsi kymmenen vuoden päästä ja voisit valita, millaisen elämän haluaisit. Sen ei tarvitse edes olla realistista. Millainen haluaisit, että elämäsi olisi kymmenen vuoden päästä?

((romaniankielistä dialogia))

Andrei: Haluan, että mulla on rahaa ja kaikkea. Millainen sä haluaisit, että sun elämäsi olisi kymmenen vuoden päästä? ((Inka: mm, mm)) Että [minulla] olisi nainen. ((Inka: mm)) Että olisi nainen kuten te. [tulkki ja Inka] *Joo*. ((Inka: mm, joo joo, joo.)) *Kaunis, ehkä. Tavallinen elämä, normaali*. ((Inka: mm, mm)) *Tavallinen elämä. Tavallinen*, ((Inka: mm, mm)) *normaali elämä, ei paljoa rahaa tai...* ((Inka: joo)) *Normaali elämä*. ((Inka: joo)) Etten olisi tosi rikas tai tosi köyhä, vaan normaali, keskiverto. ((Inka: joo, joo)) Keskellä on paras [olla], se on tosi hyvä. *Usko mua. Normaali*. ((Inka: joo, joo)) Enkä halua, että nainen on tosi kaunis tai tosi ruma.

Inka: Okei.

Andrei: Keskiverto. ((Inka: joo, joo)) *Niin*. ((Inka: joo)) *Niin on tosi hyvä*.

Menneisyyttä ja tulevaisuutta koskevan puheen tavallisuusretoriikan sijaan kertoessaan nykyhetken elämästään Suomessa haastateltavat usein korostavat elämäntilanteensa kurjuutta tai ainakin poikkeavuutta. Eräs haastateltava kokee tarvetta tehdä selvän eron

muiden ja hänen itsensä välille kiistämällä tavallisuusoletuksen, jonka tulkki hänelle esittää:

Victor: Täällä Suomessa olen löytänyt paljon rahaa. Viisikymmentä euroa, kymmenen euroa, kaksikymmentä euroa, ja se on paljon rahaa minulle. ((Inka: mm)) Minulle se on...

Tulkki: Mä luulen, että se on paljon rahaa kaikille. ((naurahdus))

Victor: Ei, ei kaikille. ((tauko)) Minulle se on paljon.

Toisaalta erään haastateltavan kertomuksessa jopa äkkiseltään epätavalliselta kuulostava nykyhetken toiminta, pullojen kerääminen viikonloppuillana, esitetään tavallisena tekona, jota "käytännössä kaikki" tekevät. Yhdistämällä siihen oluen nauttiminen haastateltava saa sen kuulostamaan joltakin sellaiselta, mitä kaikilla hänen ikäisillä miehillä on tapana tehdä kavereiden kanssa viikonloppuna Helsingissä. Sen sijaan että korostaisi toimintansa poikkeavuutta, haastateltava asettaa sen tavallisen illanvieton muottiin:

Victor: Perjantai- ja lauantai-iltana me keräämme eniten pulloja ja purkkeja, - - Ja me ei olla ainoat, jotka tekee tätä, koska perjantai-iltana ja lauantai-iltana käytännössä kaikki kerää pulloja. *Katso viikonloppuna kaikki* ((epäselvää)). ((Inka: joo)) [- -] Mulla on mun oma reitti, joitakin diskoja, joiden ympärillä kuljen ja kerään sieltä. ((Inka: joo)) Kävelen ympäriinsä koko yön, paikasta toiseen, tulen takaisin ja menen eteenpäin ja tapaan kavereita, me otamme myös olutta.

Eräs haastateltava rakentaa oman roolin ja toiminnan tavallisuutta korostamalla, että hän ei ole maahanmuuttaja vaan turisti. Tulkitsen sen niin, että hän samalla pyrkii pääsemään eroon maahanmuuttajien kategoriaan yleisesti liitetyistä negatiivisista stereotyyppioista. Nimittämällä itseään turistiksi haastateltavalla oli mahdollisuus päästä lähemmäs Suomen keskiluokkaista valtaväestöä, olla sellainen kuin kuka tahansa. Haastateltavan seuraavassa aineisto-otteessa ilmaisema tyytymättömyys hänelle tarjottuja identiteettikategorioita kohtaan, identiteeteistä neuvottelu ja toisen identiteettikategorian tarjoaminen tilalle on hyvin aktiivista, haastattelijaa sekä keskusteluun puuttuvaa tulkkiä rohkeasti haastavaa vastapuhetta, joka viestii vahvasta toimijuudesta. Lopulta haastateltavan uusi itsemäärittely hyväksytään, joskin haastattelijan huvittuneisuudesta viestivät naurahdukset vähentävät uuden määrittelyn tehoa ja sen saamaa kunnioitusta.

Inka: Kuten sanoin, mä olen kiinnostunut Romaniasta ja Bulgariasta tulevien maahanmuuttajien elämästä ja mulla ei ole mitään...

Mihai: *Olenko maahanmuuttaja?* ((romaniaksi))

Tulkki: *Mhm.*

Mihai: *Miksi?* ((romaniaksi))

Tulkki: *Koska olet ollut täällä yli 3kk.* ((romaniaksi))

((romaniankielistä dialogia tulkin ja haastateltavan välillä 30s.))

Tulkki: Hän sanoo, että hän ei ole maahanmuuttaja, ja yritin selittää hänelle, että hän on, koska hän on ollut Suomessa yli kolme kuukautta ja vain ensimmäiset kolme kuukautta häntä pidetään turistina.

Inka: Joo.

Mihai: ((romaniankielistä puhetta 2s.))

Inka: Ehkä siirtolainen olisi [parempi sana.

Tulkki: Joo, siirtolainen.]

Mihai: Olen turisti.

Inka: Okei. ((naurahtaan))

Tulkki: Okei.

Inka: Mutta jos, jos susta tuntuu siltä, sitten mä olen kiinnostunut Romaniasta ja Bulgariasta tulevista turisteista, se on ok. ((naurahtaan))

((romaniankielistä dialogia 13s.))

Mihai: Okei.

Haastattelun alun identiteettineuvotteluun palattiin vielä myöhemmin haastattelun aikana, ja myös silloin haastateltava rakensi itselleen ja edustamalleen ryhmälle mieluummin identiteettiä eurooppalaisina kuin ulkopuolisina maahanmuuttajina. Tällöin identiteettikategorioiden rajat eivät kuljekaakaan enää suomalaisten ja romanialaisten välillä, vaan eurooppalaisten ja maahanmuuttajien välillä. Tällaisella vastapuheella tulkitsen haastateltavan pyrkivän korostamaan tavallisuusretoriikan mukaisesti kuulumistaan ”meihin” eurooppalaisiin erotuksena ”heistä”, maahanmuuttajista.

Inka: Mitä sä niinkun, sä sanoit alussa, että sä et ole maahanmuuttaja vaan turisti. Miksi sä ajattelet niin?

Mihai: Mä ajattelen niin, koska Romania ja Suomi ovat molemmat Euroopan unionissa, joten mä en pidä itseäni maahanmuuttajana. ((Inka: mhm)) Mun mielestä maahanmuuttajia ovat he, jotka eivät kuulu Euroopan unioniin, [kuten arabit].

6.3.2. Eron politiikka

Eron politiikka, jossa pyrkimyksenä on purkaa kategorioita ja antaa arvoa oman identiteettikategorian sisäisille eroille, tulee haastattelemieni katutyöläisten puheessa esiin harvemmin kuin tavallisuusretoriikka. Näkyvin osa sitä on väestön- ja kulttuuriryhmien välisten kategorisointien rikkomisen ja sen korostaminen, että suurimmat erot ihmisten välillä eivät johdu kansallisuudesta. Tämä kategorisointeja vastustava kamppailu on erityisen tärkeää leimattua identiteettiä kantaville ihmisille, koska heidät nähdään muita useammin yksilöiden sijaan kategorioidensa edustajina (Jokinen ym. 2014, 12). Eron politiikka on lähellä Stuart Hallin (1999, 215–216) määrittämää stereotyyppisen representaation vastastrategiaa, jossa kaksinaapaisen

vastakkainasettelun sijaan korostetaan monimuotoisuutta ja pyritään tekemään kielteisestä myönteistä.

Inka: Mm, mitä tota, eroavatko sun mielestä suomalaiset ja bulgarialaiset paljon toisistaan?

Borislav: Eivät eroa. Bulgariassa asuu monta kansallisuutta. Meillä on juutalaisia, bulgarialaisia, jotka on ((epäselvää)), kreikkalaisia, turkkilaisia, mustalaisia, serbialaisia, unkarilaisia. Teidän täytyy lähteä sinne katsomaan.

[- -]

Borislav: Te ette tiedä, mistä [minä tulen]. Minkälaisia lauluja [laulan], miten elämässä hengitän. Te tiedätte bulgarialaiset mutta ette tunne meitä.

Edellisessä aineisto-otteessa haastateltava vastustaa haastattelijan ehdotusta vertailla eri kansalaisuusryhmiä keskenään. Hän tuo esiin ”bulgarialaisten” identiteetikategorian sisäisiä eroja ja kyseenalaistaa näin koko ajatuksen yhtenäisestä kansallisidentiteetistä. Ensimmäisen otteen viimeinen lause viittaa myös siihen, että haastateltava uskoo haastattelijan stereotyyppisen kysymyksen johtuvan tietämättömyydestä ja ulkopuolisuudesta, mihin tulisi muutos, jos haastattelijä tutustuisi kategorisoinnin kohteena olevaan ryhmään paremmin. Myös myöhemmin haastattelun aikana sama haastateltava toi esiin identiteetikategoriansa monimuotoisuuden ja suomalaisten tietämättömyyden siitä, kuten jälkimmäisessä aineisto-otteessa näkyy. Myös toinen bulgarialainen haastateltava koki tarvetta esittää kansallisidentiteettinsä positiivisen kautta ja tuoda esiin ylpeytensä siitä, mitä hän on:

Inka: Eli sun pitää tietää, että - - minulla on salassapitovelvollisuus tähän asiaan, ja kun mä kirjoitan sit siihen työhön, niin mä kirjoitan siihen niin, ettei voi tunnistaa et kenestä on kyse.

Ivana: Olen ylpeä siitä, että olen bulgarialainen.

Inka: Joo, joo.

Kansallisyylpeyden esiin tuominen kyseisessä haastattelun alun vuorovaikutustilanteessa oli kiinnostavaa, koska haastattelijana en ollut ottanut puheeksi eri kansallisuuksia vaan kerroin ainoastaan tutkimuksenteon eettisistä ohjeista. Haastateltava tuntui kuitenkin kokevan ääneen lausutun pyrkimykseni yksityisyyden suojaamiseen niin, että hänen kansalaisuudessaan olisi jotain hävettävää. Tulkitsen tämän aktiivisen vastapuheen merkkinä siitä, kuinka leimattua identiteettiä kantavien pitää olla jatkuvasti puolustuskannalla etenkin heille vieraisissa tilanteissa. Riski leimatuksi tulemisesta on niin suuri, että omaa identiteettiään pitää olla valmis puolustamaan jopa tilanteissa, joissa sitä ei ole tarkoitukseen asettaa kyseenalaiseksi.

Useimmiten haastateltavat esittivät nykyisen elämänsä Suomessa kurjuuden ja köyhyyden täyteenä, mutta yksi haastateltava sanoi olevansa tyytyväinen elämäänsä juuri sellaisena kuin se on. Hän esitti oman elämäntilanteensa itsenäisenä valintana ja rohkeutta vaatineena irtautumisena tavallisena pidetyn elämän oravanpyörästä, jossa suurin osa ihmisistä on yhä kiinni. Hänen koko elämänsä näyttäytyi vastapuheena sellaiselle mallille, jossa vain tehdään työtä ja toteutetaan velvollisuuksia samalla kuin itse elämä lipuu ohi.

Inka: Jos saisit kuvitella elämäsi kymmenen vuoden päästä, millainen sä haluaisit että se olisi? ((tauko)) Jos saisit valita mitä tahansa.

Victor: Tällainen kuin se on nyt, että olisin vapaa, ei olisi velvollisuuksia, voisin matkustaa. ((Inka: mm)) Mä en halua riippuvainen kenestäkään. ((Inka: mm)) Mä en halua saada lapsia, mä en halua olla vastuussa jonkun ruokkimisesta tai huolehtimisesta. Mä nautin elämästä sellaisena kuin se on nyt. ((Inka: joo))

Tämän haastateltavan ajatukset mukailivat samanlaista vapaaehtoista marginaalisuutta, johon Timonen (2009) törmäsi analysoidessaan väkivaltarikoksista tuomittujen miesten elämäntarinoita. Siinä marginaalisuus on positiivista ja valittua, kun taas keskus näyttäytyy halveksittuna oravanpyöränä. (Timonen 2009, 214–215.) Asunnottomia naisia tutkinut Granfelt (1998, 102) kutsuu tätä erityistä näköalapaikkaa keskukseen marginaalin parvekkeeksi. Tämän vallalla olevista käsityksistä poikkeavan näköalan esiintuominen omassa kertomuksessa on vastapuhetta, joka vaatii kertojalta rohkeutta ja aktiivista toimijuutta.

6.3.3. Leimatun identiteetin vastustaminen

Kaikkien ihmisten identiteetin muodostuminen riippuu suhteesta eri narratiivien ja niissä rakentuvien identiteettien välillä: niiden narratiivien, jotka ovat saatavilla yhteiskunnassa yksilölle ja hänen edustamalle ryhmälleen, ja niiden, joita yksilö ja ryhmä itse tuottavat (Solis 2004, 185). Leimattua identiteettiä kantavilla ihmisillä makronarratiivien ja itse tuotettujen narratiivien välinen etäisyys on erityisen suuri, ja siksi neuvottelu näiden narratiivien välillä vaatii heiltä paljon työtä. Leimattu identiteetti on koko ajan läsnä marginaalissa elävän ihmisen henkilökohtaisen identiteetin rakennusprosessissa, koska hänen täytyy jatkuvasti ottaa kantaa itseensä suhteessa yleiseen makronarratiiviin (Kulmala 2006, 67, 71). Makronarratiivien tarjoamista identiteeteistä neuvottelu, leimatun identiteetin vastustaminen ja uusia toimijuuksia avaavien vaihtoehtoisten

identiteettien rakentaminen ovat tärkeä vastapuheen muoto, ja ne olivat kaikki näkyvästi läsnä myös haastattemieni EU-siirtolaisten kertomuksissa.

Yhdysvaltojen paperittomia siirtolaisia tutkineen Jocelyn Solisin (2004, 182–183) mukaan paperittomille tarjotaan useimmiten laittoman identiteettiä, ja heidän henkilökohtaisen identiteetin muodostaminen on jatkuvaa vuoropuhelua tämän laittoman identiteetin kanssa. Myös kerjäläiskysymystä koskevissa makronarratiiveissa romanialaisille ja bulgarialaisille katutyöläisille tarjotaan usein varastelevan tai vähintäänkin suomalaisten hyväntahtoisuutta hyväksi käyttävän rikollisen identiteettiä (Reunanen & Harju 2012, 209–224), mistä kaikki haastattelemani katutyöläiset tuntuivat olevan hyvin tietoisia ja jota he pyrkivät puheessa vastustamaan. Tilalle he rakensivat kunniallisen ja moraalisen kansalaisen identiteettiä, joka ei ajaudu ongelmiin poliisin kanssa ja joka on täten ansainnut olemassaolonsa yhteiskunnan jäsenenä ja julkisissa tiloissa siinä missä muutkin. Rikollisen identiteetin vastustaminen oli niin voimakasta, että se tuli esiin jopa tilanteissa, joissa kysymykseni ei millään tavalla pyrkinyt tarjoamaan tätä identiteettiä haastateltavalle. Tämä kertoo siitä, että haastateltavan kunniallisuus oli tullut aiemmissa sosiaalisissa tilanteissa moneen kertaan haastetuksi ja hän oli tottunut puolustamaan sitä aktiivisesti.

Inka: Oletko tavannut jotain suomalaisia viranomaisia, kuten poliisia [ja lääkäreitä –
Victor: *Ei, mulla ei ole ongelmia poliisin kanssa.*

Inka: Ei mutta oletko tavannut ketään?

Victor: Viime kesänä puistossa mä keskeytin tappelun kahden suomalaisen miehen kanssa, luultavasti kavereita, koska he olivat siellä kahden tytön kanssa. Ja sitten poliisi tuli ja mun täytyi antaa mun paperit jotta he voivat tunnistaa, kuka... ((Inka: mm)) Se oli ainut kerta kun olen tavannut poliisin tai. ((Inka: mm)) ((tauko)) En ole koskaan elämässäni ollut putkassa. ((Inka: mm)) En edes yhtä päivää, luojan kiitos.

Solisin (2004, 182–183) mukaan laittoman identiteettiä tarjotaan paperittomille siirtolaisille siitä huolimatta, että heillä olisikin laillisia oikeuksia. Sillä voi olla hyvin konkreettisia negatiivisia seurauksia leimatun identiteetin kantajalle, jolloin rikollisen identiteetin vastustamisessa ei ole enää kyse vain vaihtoehdoisen identiteetin rakentamisesta vaan myös konkreettisten oikeuksien puolustamisesta. Tämä tulee hyvin ilmi seuraavassa EU-siirtolaisen kertomuksessa. Siinä hän rakentaa itsestään kuvaa kunniallisena ihmisenä, jota syytetään väärin perustein ja jonka läsnäolo paikassa sen vuoksi estetään.

Andrei: Mulla on ongelmia vartijoiden kanssa rautatieasemalla, Kampissa. ((tauko))
((Inka: joo)) He potkivat meidät ulos, me vain haluamme pysyä sisällä koska siellä on

lämpimämpi, ja he potkivat meidät ulos. ((tauko)) He kohtelevat sua kuin olisit koira, he vain heittävät sut ulos.

Inka: Tarkoitat vartijoita.

Andrei: *Joo*. Vaikka et tekisi mitään väärää, istut vain siellä. He vain tulevat luoksesi ja heittävät sut ulos. Ja mä nukuin poliisiasemalla sen takia.

Vaikka haastateltavat useimmiten vastustivat suorasanaisesti tarjolla olevaa rikollisen identiteettiä, joskus neuvottelu tarjolla olevista identiteeteistä oli hienovaraisempaa. Seuraavassa aineisto-otteessa kertoja osaltaan korostaa eron politiikan mukaisesti bulgarialaisten eli kertojan kanssa Samanlaisten Toisten sisäistä monimuotoisuutta ja kunniallisuutta. Samalla hän haluaa hienovaraisesti erottautua tietynlaisista, kunnianttomista samanlaisista toisista ja korostaa tavallisuusretoriikan mukaisesti omaa tavallisuuttaan. Tämä erottautuminen on kuitenkin hyvin varovaista, eikä kertoja sulje pois sitä, että hän jossain tilanteessa voisi toimia samoin kuin he, joihin hän tällä hetkellä haluaa rakentaa eroa. Tämä ote tuo hyvin esiin sen, miten monimutkainen ja jatkuvasti liikkeessä oleva prosessi identiteetin muodostaminen on etenkin heillä, jotka joutuvat jatkuvasti positioimaan itseään suhteessa makronarratiiveihin. Ote kertoo myös siitä, kuinka hienovaraista ja varovaista identiteettikategorioiden ahtaassa ristipaineessa elävän ihmisen vastapuhe voi olla.

Borislav: Minun kylässä Bulgariassa mulla on tuttuja, - - joilla on ollut ennen vain yksi lehmä, nyt on koko farmi.

Inka: Okei.

Borislav: [He] myyvät joka päivä maitoa, tekevät juustoa, tekevät tosi paljon työtä. On ihmisiä jotka eivät halua tehdä työtä, he vain haluavat kiertää Eurooppaa, keräillä ja varastaa. Eivätkä halua työskennellä. Tämä on se mitä voin sanoa.

Inka: *Joo*. Mutta, koetko sä itse että sä olet erilainen? ((tauko))

Borislav: Joskus ihminen ei tiedä, mitä pitäisi tehdä. [En] halua ajatella, että [olen] erilainen kuin muut. Mutta se, että en ole ollut vankilassa...

Rikollisen identiteetin lisäksi kadulta elantonsa saaville EU-siirtolaisille on usein tarjolla passiivisen autettavan identiteetti, jolta odotetaan kiitollisuutta ja alistumista omaan asemaan (Reunanen & Harju 2012, 209–224). Yksi haastateltava sanoutui tiukasti irti autettavan identiteetistä, mutta hän oli toisaalta tyytyväinen elämäänsä sellaisena kuin se oli eikä kokenut siksi tarvitsevansa apua:

Inka: Oletko tavannut joitain muita joitain, sosiaalityöntekijöitä tai lääkäreitä jotka olisivat auttaneet sua jollain tavalla?

Victor: *En. En.* ((naurahdus))

Inka: Et? *Joo*.

Victor: Lukuun ottamatta sitä apua joka saadaan täältä. ((Inka: *joo, joo*)) Ei mitään muuta. Mä en koskaan myöskään pyydä minkäänlaista apua keneltäkään. ((Inka: *mm*))

Muilla haastateltavilla neuvottelu autettavan identiteetistä oli hienovaraisempaa, eikä siitä pyritty kokonaan sanoutumaan irti. Ohikulkijoiden antama rahallinen apu tai ruoka-apu otettiin kiitollisesti vastaan ja sen antaja kuvattiin kertomuksissa hyvänä ihmisenä. Silti merkittävimpinä kokemuksina haastateltavat kuvasivat niitä, joissa apua oli annettu samalla tasolla, vertainen vertaiselle. Tällöin kanssakäyminen oli muistuttanut enemmän tavallista yhdessäoloa kahden kaveruksen kesken ja EU-siirtolaisen toimijuudelle oli jäänyt enemmän tilaa, kun hänen ei ollut tarvinnut asettua passiiviseen autettavan positioon:

Inka: Ja ne hyvät ihmiset, voitko kertoa minulle lisää tästä henkilöstä joka pyysi sua tulemaan hänen kotiinsa?

Victor: Me tapasimme Flow-festivaalilla, ja mä odotin risteyksessä tölkkikassin kanssa, ja kaksi tyyppiä lähestyi minua ja kysyi, haluanko tulla heidän kanssaan oluelle. ((Inka: okei)) Ja Flow-festivaalin kaksi ensimmäistä päivää me juttelimme ja joimme ja sitten, kolmantena päivänä he kysyivät minua heidän luokseen. Ja me juttelimme lisää ja joimme lisää. ((Inka: joo, joo)) Siellä oli mies ja vaimo ja heillä oli kaksi lasta. ((Inka: joo)) Ja he kysyivät mua tulemaan päivälliselle heidän kanssaan.

Inka: Okei, joo. ((tauko)) Millaista se oli?

Victor: *Se [oli] hyvä.*

Toisaalta erään haastateltavan kertomuksessa tulee riipaisevan hyvin esiin ne konkreettiset vertaisuuden esteet, jotka vähäosainen ja marginalisoitu ihminen joutuu kohtaamaan. Kertomuksessa haastateltava kutsutaan mukaan vertaisena ja ystävänä, mutta hän ei voi mennä, koska hänellä ei ole mitään siistiä päällepuvattavaa. Hän tietää, että jos hän menisi paikalle huonoissa vaatteissa ja likaisena, hän pysyisi vähempiosaisena autettavana vertaisuusyrityksestä huolimatta.

Andrei: Mulla on vain kolme tai neljä oikeaa ystävää, ihmisiä joista todella pidän. Heidän kanssa oli sama juttu, mä vain menin suoraan heidän luokseen ja puhuin heille, ja tuntui kuin olisimme tunteneet toisemme pitkän aikaa, ja me vain puhuimme ja he auttoivat ja kyselivät, tarvitsenko mitään tai haluanko syödä. He kutsuivat minut luokseen syömään tai... Ja yksi nainen ja mies pyysivät myös polttamaan marijuanaa, enkä mennyt, ja he loukkaantuivat siitä. Ja sama juttu tapahtui, kun yhdet ystävät kutsuivat minut kotiinsa, enkä mennyt, koska en voinut mennä näissä vaatteissa. Mulla ei ole hyviä vaatteita, mulla ei ole paikkaa missä mennä kunnolla kylpyyn, enkä halua mennä tällaisena.

Likaisuus ja epäsovivat vaatteet ovat yksi osa romanikerjäläisen kulttuurista figuuria, jonka avulla ulkopuoliset osaavat sijoittaa heidät oikeaan kategoriaan (ks. Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 16). Edellisessä kertomuksessa kertoja tietää, että huonojen vaatteiden vuoksi hän ei pääsisi eroon identiteettikategoriastaan romanikerjäläisenä, vaikka hän toimisikin kategorian toimintaodotusten vastaisesti menemällä kylään vertaisena. Näinkin konkreettisesta syystä ainoa EU-siirtolaiselle jäävä mahdollisuus voi

olla noudattaa identiteetikategoriansa toimintaodotuksia ja asettua passiiviseen autettavan rooliin, jos ylipäänsä haluaa saada apua. Haastattelutilanteessa he eivät kuitenkaan halunneet omaksua autettavan identiteettiä vaan sen sijaan rakensivat itselleen auttajan identiteettiä:

Victor: *Ehkä tämä auttaa sinua.*

Inka: Tämä auttaa minua tosi paljon.

Victor: *Okei.*

Inka: Kiitos.

Victor: *Ole hyvä.*

Parhaiten autettavan identiteetin vastustaminen tuli yleensä ilmi haastattelun lopussa, jolloin kaikki haastateltavat yleensä kieltäytyivät ainakin osasta minun heitä varten ostamistani ruokapalkkioista. Tämä herätti minussa ristiriitaisia tunteita, koska tiesin, että ruokatarvikkeet olisivat tulleet heillä tarpeeseen. En ymmärtänyt, että kyse oli toimijuuden tilan vahvistamisesta ja vastapuheesta passiivisen autettavan identiteettiä kohtaan.

Inka: Tota, määhän haluaisin kiittää sua niin, myös saat valita täältä nyt, jos haluat jotain, ihan tämmösii mä kävin ruokakaupassa.

Borislav: ((pudistelee päätään))

Inka: Haluutko jotain tääl on leipää ja lihapullaa ja, banaanii ja, ei muuta, sit oli vielä nakkeja.

((Lyhyttä bulgariankielistä vuoropuhelua tulkin ja haastateltavan välillä, haastateltava kieltäytyy moneen kertaan mutta ottaa lopulta lihapullia.))

Inka: Okei.

Borislav: Aa, kiitos.

Inka: Oli myös suklaata.

Borislav: *No no no no.*

Inka: Ei, okei.

Erääksi tärkeäksi keinoksi vastustaa leimattua identiteettiä osoittautui monen haastateltavan kohdalla leimatun identiteetin säilyttäminen jonkun toisen harteille. Yleensä suojakilpenä käytettiin jotain toista ryhmää, jonka ulkopuolinen saattaisi niputtaa samaan kategoriaan haastateltavan kanssa mutta johon haastateltava itse rakentaa selvää eroa. Tämä ryhmä saattoi olla toisen kansalaisuuden edustajat (romanialaiset – bulgarialaiset), toisen etnisyyden edustajat (romanit – muut romanialaiset tai bulgarialaiset) tai muut maahanmuuttajaryhmät. Kulmalan (2006, 232–240) mukaan ihminen käyttää merkityksellisiä toisia hyväkseen rakentaessaan omaa identiteettiä joko liittymällä heihin tai puhumalla itseään ulos heidän kategoriastaan, mistä on kyse myös haastattelemani katutyöläisten toisia leimaavassa puheessa. Tarjoamalla esimerkiksi rikollisen identiteettiä toiselle kategorialle mutta puhumalla itsensä aktiivisesti ulos tästä

kategoriasta haastateltavat puhuivat samalla itseään ulos rikollisesta identiteetistä, jota heille heidän oman puheen mukaisesti usein tarjotaan.

Ivana: Me bulgarialaiset emme varasta tai tee mitään muuta pahaa, [kuten] romanialaiset.

Inka: Mhmm. Onks sun mielestä selkee ero romanialaisten ja bulgarialaisten välillä?

Ivana: Iso ero. Sata prosenttia iso. ((tulkki kysyy, millainen ero on)) Romanialaiset varastavat. ((tauko)) En ole asunut Romaniassa mutta minulla on... Olen kuullut, että he varastavat. En ole nähnyt mitään, enkä voi sanoa mitään. Paljon sanoja, mutta kun en näe, en voi sanoa.

Inka: Mm, mm. Oletko sä kuinka paljon tekemisissä romanialaisten kanssa täällä Suomessa?

Ivana: En missään tekemisissä. ((tauko)) Enkä haluakaan [olla]. Bulgarialaiset [ovat] bulgarialaisten kanssa, romanialaiset romanialaisten kanssa.

Erään haastateltavan puheessa erottuivat etenkin hänen omat kielteiset stereotypiansa romaniväestöstä, mikä toimi muistutuksena siitä kaksoisleimasta, jota romanisiirtolaiset joutuvat kantamaan niin suomalaisyhteiskunnassa kuin itäeurooppalaisten katutyöläisten ryhmän sisällä. Oletettavasti Romanian valtaväestöön kuuluva haastateltava leimasi puheessaan romanit sekä rikollisiksi että apua kerjääviksi; piirteet, jotka katutyöläissiirtolaisten ryhmään yleisesti on tapana Suomessa liittää. (Reunanen & Harju 2012, 209–224) Tulkitsen, että leimatun identiteetin säilyttämisellä romanisiirtolaisille haastateltava pyrki aktiivisesti pääsemään eroon romanikerjäläisen identiteettikategoriasta, jota hänelle todennäköisesti ulkoisen olemuksen perusteella monesti tarjotaan.

Inka: Mm, mm. Onko sulla täällä ystäviä, joiden kanssa vietät aikaa?

Mihai: Joo... Mä en vietä aikaa romanien kanssa.

Inka: Mhm. Joo, joo. Tuntuuko, että teillä on tiukat rajat, että sä et halua viettää aikaa romanien kanssa?

Mihai: Mulla ei ole mitään tiukkoja rajoja, mutta mä kasvoin romaniyhteisössä seitsemäntoista vuotta. Enää mä en halua olla heidän kanssa tekemisissä.

Inka: Ahaa. Miksi et?

Mihai: Mä en enää pidä heistä. ((Inka: mm)) ((tauko)) Mä en pidä heidän käytöksestään.

((Inka: mm)) ((tauko)) Ihan sama mitä he tekevät, he ajattelevat varastamista.

Inka: Mhm. Eli sä koet että romanien ja ei-romanien välillä on iso ero?

Mihai: Joo. ((Inka: mm)) ((tauko)) Varsinkin väri. ((tulkin naurahdus))

Inka: Mhm, mm. ((tauko))

Edellisessä aineisto-otteessa haastateltava rakentaa romaneista kuvaa varastavina ja epärehellisinä ihmisinä, minkä takia haastateltava ei halua olla heidän kanssaan tekemisissä. Sanomalla näin haastateltava ilmaisee, että varastaminen on hänen mielestään moraalisesti väärin, koska hän on kunniallinen ihminen. Tämän voi tulkita selkeänä vastapuheena rikollisen leimaa vastaan. Haastateltava oikeuttaa romaneihin

kohdistuvat stereotypiansa sillä, että hän on asiantuntija elettyään pitkään romaniväestön keskellä. Otteen lopussa hän tekee myös rassistisen ja humoristiseksi tarkoitettun viittauksen romaneiden tummempaan ihonväriin. Haastatteluote kuvaa hyvin sitä, kuinka suuri kuilu Romanian romaniväestöön ja valtaväestöön kuuluvien katutyöläisten välillä saattaa olla. Romaniassa elää vahvana rassistinen stereotypia rikollisesta, kouluttamattomasta ja villistä romanista, ja tämä ”mustalaisen” (*țigan*) leima johtaa konkreettiseen syrjintään ja sosiaaliseen etäisyyteen romaneiden ja muiden romanialaisten välillä (Stewart 2008, VIII–X).

Seuraavassa aineisto-otteessa sama haastateltava liittää romaneihin epärehellisuuden lisäksi aktiivisen avun kerjäämisen, mistä haastateltava itse sanoutuu irti. Kerjääminen näyttäytyy lähes kaikille haastateltaville epämieleisenä ja nöyryyttävänä asiana, jota he pyrkivät välttämään. Djuven ym. (2015, 59–63) mukaan Skandinavian pääkaupungeissa oleskelevista romanialaisista romanit käyttävät kerjäämistä paljon useammin ansaintamuotonaan kuin ei-romanit, mutta silti valtaosa niin romaneista kuin ei-romaneista pitää kerjäämistä huonona ja nöyryyttävänä vaihtoehtona.

Inka: Mm, mm, joo. Mites sitten muut viranomaiset, esimerkiksi oletko saanut yhtään apua keneltäkään suomalaiselta niinkun...

Mihai: En. ((tauko))

Inka: Ei mitään apua?

Mihai: Ei. Miten voi auttaa, ei kukaan auta. Vain se apu, jota saan täällä Hirundossa.

Inka: Mm, mm. ((tauko)) Oletko pyytänyt apua keneltäkään muulta?

Mihai: En tykkää pyytää apua, ei mun tarvitse kerjätä apua. En ole mustalainen.

Inka: Mhm, eli onko se jotain mitä mustalaiset tekevät?

Mihai: Joo, ja suurimmalla osalla ihmisistä, jotka kerjäävät, heillä on tosi kivat ja isot talot Romaniassa. He ja heidän perheensä ovat aika varakkaita, mutta he vain teeskentelevät, että he ovat köyhiä. ((Inka: mm)) ((tauko)) Jotkut heistä myyvät lehtiä ja sanovat, että heillä ei ole rahaa eikä heillä ole ruokaa, mutta se ei ole totta.

Edellisessä haastatteluotteessa haastateltava myös kyseenalaistaa romanien hädänalaisuuden leimaamalla heidät huijareiksi, jotka pyytävät apua vaikka eivät sitä oikeasti tarvitse. Samalla hän rakentaa itselleen päinvastaista roolia rehellisenä ja nöyränä ihmisenä, joka tarvitsisi ja ansaitsisi apua, mutta ei halua olla vaivaksi muille vaan pärjää mieluummin itse. Djuven ym. (2015, 138–139) mukaan muiden stereotyyppien ohella myytti siitä, että romanisiirtolaiset olisivat oikeasti rikkaita ja asuisivat palatseissa Romaniassa, elää sekä muiden romanialaisten että kohdemaiden kansalaisten keskuudessa voimakkaana, vaikka se on monesti osoitettu virheelliseksi. Tarjottujen kategorisointien ja identiteettien vastustaminen luomalla uusia kategorioita ja liittämällä niihin kielteisiä stereotyyppioita ja leimattuja identiteettejä on muistutus siitä, että vastapuhe ei suinkaan aina ole moraalisesti hyväksyttävää vaan se voi olla myös sortavaa,

ulossulkevaa ja rasistista. Ihmisen identiteetti, toimijuus ja positiot vaihtelevat ajassa ja paikassa, kuten edelliset aineisto-otteet osoittavat (esim. Ronkainen 1999, 68–69; Ronkainen 2006, 532). Stereotyyppioiden rakentaminen on yksi vallankäytön muoto ja hegemoniset kulttuuriset käsitykset rakennetaan keskukselta käsin, mutta on muistettava, että keskuksia ja siten myös marginaaleja on monia (Jokinen, Huttunen & Juhila 2004, 11–15; Hall 2000, 192–193). Vaikka romanialainen katutyöläinen olisi Suomessa marginaalissa ja kantaisi leimattua identiteettiä, romanialaisten keskuudessa hän voi kuulua valtaväestöön ja olla siten valtapositiossa esimerkiksi suhteessa romanivähemmistöön.

6.3.4. Vastarinta haastattelutilanteessa

Tärkeä osa vastapuhetta, jota haastatteleman EU-siirtolaiset tuottivat, oli haastattelutilanteessa syntynyt vastarinta. He kaikki osallistuivat haastatteluun vapaaehtoisesti, mutta neuvottelivat aktiivisesti haastattelun ehdoista, esittivät vaatimuksia, kyseenalaistivat esitettyjä kysymyksiä ja valikoivat sitä, mistä kertovat ja mistä pysyvät vai. Konkreettisimmillaan haastattelun ehdoista neuvottelu tarkoitti rahan pyytämistä vastineeksi haastatteluun osallistumisesta, mutta näin teki vain yksi haastateltava. Koska olin päättänyt, että annan kaikille rahan sijaan palkkioksi ruokaa, en halunnut tehdä poikkeusta hänen kohdallaan. Neuvottelu rahasta kesti kauan ja vaikutti uskoakseni haastattelun kulkuun haastateltavan vaitonaisuutena myös sen jälkeen, kun hän oli suostunut tekemään haastattelun ilman rahapalkkaa. Onneksi haastattelun edetessä alun erimielisyys unohtui ja haastateltavan kerronta lisääntyi.

Andrei: [Saanko] jotain vastineeksi haastattelusta? ((Inka: mm...)) Vai [teenkö] sen ilmaiseksi?

Inka: No, mä en voi, öö, maksaa sulle rahaa, koska olen vapaaehtoisena enkä ole maksanut muillekaan, muillekaan haastatelluille. Mmm... Mulla on pieni suklaajuttu mutta, öö, ei rahaa.

Andrei: Aa, mm... [Eli en saa rahaa?] [Enkö saisi] edes neljää tai viittä euroa? ((Inka: mm...)) [Auttaaksesi minua] näin, koska miksi minä muuten antaisin [haastattelun]?

Inka: Joo, mä tiedän, mä tiedän, öö... Se vie noin tunnin, joten se ei ole kovin pitkä, tämä haastattelu. Mm, mm...

Andrei: Ja sinä et anna [minulle] mitään?

Inka: No, mä en antanut toisellekaan, joten se ei ole oikeudenmukaista, jos annan joillekin mutta en kaikille.

Andrei: Aa... ((tauko)) Aa... ((tauko)) ((yskähdys))

Inka: Mitä sä ajattelet siitä?

Andrei: ((pitkä tauko)) *Okei mä...*((tauko))

Toinen aktiivinen vastustuksen muoto haastattelutilanteessa oli ääneen lausuttu määrittely, mistä haastattelussa voidaan puhua ja mistä ei. Vaikka haastateltaville oli kerrottu, että haastattelussa tullaan käsittelemään heidän elämäänsä, eräs haastateltava kieltäytyi aluksi puhumasta siitä. Hän asetti määrätietoisesti kerronnalleen rajat, jotka tosin antoivat hieman periksi haastattelun edetessä.

Inka: Niin kuin, jos joku kysyisi sulta, että millainen elämä sulla on ollut, tähän päivään asti, mistä aloittaisit, mitä kertoisit?

((Romaniankielistä dialogia: tulkki kysyy lopuksi, onko haastateltavan elämä ollut kaunista, helppoa...))

Andrei: [Elämäni on ollut] niin ja näin.

Inka: Mm. Mitä –

Andrei: En halua puhua siitä, millainen elämäni on ollut. En tiedä, kuinka sanoa se.

Inka: Mm. ((tauko))

Andrei: Jos sinulla on jotain muuta.

[- -]

Andrei: Okei, mä olin Saksassa, mutta [en] oikeastaan halua puhua siitä, [luulin] että tämä koskee jotain muuta. En halua puhua siitä, missä olen ollut ja mitä olen tehnyt siellä.

((Inka: mm)) Niin.

Toisaalta kertomisen aktiiviselle vastustamiselle saattoi olla myös käytännöllinen syy, jolloin kertomattomuus toimi enemmänkin selviytymisstrategiana:

Borislav: [En] halua kertoa pesääni, eli sitä missä [nukun]. ((Inka: joo)) Kukaan ei tiedä, sen takia [en] saa...

Inka: Ei tarvi sanoo mitään mitä ei halua sanoo.

Borislav: Koska jos sanon, aina joku tulee valittamaan.

Inka: Joo.

Useimmiten haastattelutilanteeseen kohdistuva vastapuhe oli hienovaraisempaa ja ääneen lausumatonta, ja se ilmeni muun muassa passiivisuutena, vaitonaisuutena ja välttelynä. Etsivän nuorisotyön asiakkaita tutkinut Juvonen (2014, 93, 182) on todennut passiivisuuden olevan joskus tietoinen valinta ja vastapuheen ja toimijuuden muoto. Myös Jokisen, Huttusen ja Kulmalan (2004, 12) mukaan marginaalissa elävän haastatellun vaikeneminen voi olla vastapuhetta, vaikka siihen voi olla syynä myös hänen ahtaasta yhteiskunnallisesta asemastaan johtuva äänettömyytensä tai vaikeus löytää sanoja kokemukselleen. Haastattelemini EU-siirtolaisten paikoin niukan ja epäselvän kerronnan taustalla oli varmasti usein äänettömyys ja sanattomuus, mutta se oli heille monesti myös tapa puhua vastaan.

Inka: Mites ne suomalaiset, jotka antavat sulle pulloja tai rahaa tai jotain sellaista? [- -]
[O]nko heissäkin hyviä ja pahoja ihmisiä?

Andrei: Joo.

Inka: Mm. ((tauko)) Kerro vaan mulle, koska mä olen kiinnostunut niistä pienistä, öö, muistoista, pienistä tarinoista, jos muistat joitain, esimerkiksi jonkun hauskan sattumuksen jonkun suomalaisen kanssa kadulla, voit kertoa mulle, tai jonkun, mm, en tiedä jonkun, jotain pieniä tarinoita joita on tapahtunut elämässäsi. Siksi mä kyselen, niinkun...

Andrei: En [muista].

Inka: Joo, mm. Mutta jos tulee mieleen, jossain kohtaa, voit kertoa mulle. ((tauko))

Välttelevän vastapuheen strategioina haastateltavat käyttivät vähäpuheisuuden ja muistamattomuuden lisäksi aiheen vaihtamista, huumoria ja provokaatiota, kuten käy ilmi seuraavasta aineisto-otteista:

Inka: Oletko elänyt lapsuutesi [kaupungin nimi]? Onko se niinkun sun kaupunkisi?

Andrei: Joo.

Inka: Okei, joo.

Andrei: [kaupungin nimi] ja myös toisessa kaupungissa neljä kilometriä Romaniasta, lähellä Tonavaa. ((Inka: mm)) Kävin kalastamassa Romaniassa ((Inka: joo)), ja illalla tulin takaisin Bulgariaan.

Inka: Okei, joten se oli –

Andrei: Ja naisten kanssa oli iso show. ((naurua))

Inka: Ai jaa? ((naurahdus))

Andrei: Älä järkyty. *Clint Eastwood, ehkä.*

Inka: ((naurahdus))

Etenkin eräs haastateltava myös toistamiseen kyseenalaisti haastattelijan esittämiä kysymyksiä esittämällä vastakysymyksiä, jolloin hän tuli vahvistaneeksi omia asemiaan haastattelussa ja asettaneeksi haastattelijan altavastajaan asemaan. Haastateltava myös esittää kertomuksensa provosoivasti vahvistaakseen kontrastia haastattelijan olettamuksen ja todellisuuden välillä. Tässä kertomuksessa haastateltava rakentaa haastattelijalle naiivia ja tietämätöntä roolia, kun taas hän itse asettuu kaunistelemattoman todellisuuden murjoman paremmin tietäjän positioon.

Inka: Mites se moottoripyöräjuttu? Kerroit mulle, että olet ajellut moottoripyörällä?

Andrei: Kyllä olen. *Ehkä.* Ajellut moottoripyörällä. Noin viisitoista vuotta. *Joo.*

[- -]

Inka: Mm. Tykkäsitkö siitä? ((tauko))

Andrei: Miksipä ei. ((pitkä tauko))

Inka: Koska mun mielestä kuulostaa aika coolilta että sä olet niinkun, matkustellut niin paljon.

Andrei: Miksi se on sun mielestä coolia?

Inka: No mä en ole koskaan ajanut moottoripyörää tai matkustanut noin monessa maassa.

Andrei: [*Siellä oli festivaaleja, rockfestivaaleja.*] ((Inka: mhm)) ((tauko)) [Me käytimme] huumeita ja joimme. ((Inka: mm)) [Me] harrastimme seksiä, [meillä] oli naisia. ((Inka: mm, okei)) [Me asuimme] kaikki samassa paikassa. ((Inka: mm)) Illalla [sytytimme] nuotion, [joimme] kaljaa, ja joitain muita juttuja.

Kaikkien haastateltavien rooli haastattelun kulussa oli aktiivinen, mutta kiinnostavasti aktiivisin rooli oli niillä haastateltavilla, joiden toimijuus heidän omien kertomustensa valossa näytti heikoimmalta. Kertomuksissaan he rakensivat itsestään henkilöä, jolla ei ole juuri vaikutusvaltaa oman elämänsä kulkuun vaan joka ajautuu eri elämäntilanteisiin ja paikkoihin ulkoisten syiden vuoksi. Ehkä siksi heille oli tärkeää säilyttää kontrolli haastattelutilanteessa, hallita sitä mitä he kokivat pystyvänsä hallitsemaan. Moni koki olevansa haastattelutilanteessa vapaaehtoinen auttaja, mikä toi heille lisää toimijuuden mahdollisuuksia ja tilaa neuvotella haastattelun ehdoista. Toisaalta välillä haastateltava selvästi rakensi omaa kertomattomuuttaan itsenäisenä valintana ja merkkinä omasta toimijuudestaan, vaikka todellisuudessa kyvyttömyys jäsentää elämäänsä kertomukseksi olisikin saattanut olla merkki toimijuuden puutteesta (Murray 2003, 115–116):

Andrei: Jos sanon kaiken, mitä elämässäni on tapahtunut ((Inka: mm)), tulet hulluksi. Sun täytyisi kirjoittaa romaani.

Inka: ((naurahdus))

Andrei: *Joo, usko mua.*

Inka: Mulla [on aika monta –

Andrei: *Usko mua.*]

Andrei: *Ehkä ensi kerralla!* [- -] Ensi kerralla ei ongelmaa.

7. PIENET TARINAT JA TOINEN TIETO KODITTOMIEN EU-SIIRTOLAISTEN MARGINAALISSA

7.1. Pienten tarinoiden tutkimus

Ochs ja Capps (2001, 57) ovat määrittäneet piirteet, jotka perinteisessä elämänkerrallisessa tutkimuksessa liitetään onnistuneeseen ja analyysin arvoiseen kertomukseen. Tällainen kertomus on koherentti, etenee progressiivisesti ajassa, sijoittuu menneeseen aikaan ja paikkaan, sen juonessa on alku, keskikohta ja loppu ja se on suunnattu tietylle yleisölle. Michael Bamberg ja Alexandra Georgakopoulou ovat esittäneet paljon kritiikkiä tällaiselle hegemoniselle isojen tarinoiden tutkimiselle, koska se jättää varjoon pienet tarinat ja niiden kantaman informaation ihmisen identiteetistä ja positioinneista. Georgakopoulou (2006) tarkoittaa pienillä tarinoilla sellaista narratiivista toimintaa, joka on aliedustettua ja aliteoretisoitua narratiivisessa tutkimuksessa. Se voi olla kerrontaa, joka keskittyy nykyhetken tapahtumiin tai tulevaisuuden hypoteettisiin

tapahtumiin, se voi olla kerronnasta kieltäytymistä, kerronnan lykkäämistä tai kesken jättämistä. (Georgakopoulou 2006, 123.)

Perinteisessä narratiivisessa tutkimuksessa tällaisia pieniä tarinoita ei ole pidetty analyysin arvoisina tarinoina, vaan ne on nähty merkinä huonosta haastattelijasta tai epäkoherentista kerronnasta (Bamberg & Georgakopoulou 2008, 380). Georgakopouloun (2006) mukaan tarvitaan uusi narratiivinen käänne, joka antaa myös pienille, aliedustetuille tarinoille yhtäläisen tutkimusarvon. Koherentin, autonomisen ja refleктоivan kerrotun identiteetin rinnalla täytyy antaa tilaa myös ohikiitäville, riippuvaisille, fragmentoituneille ja monille identiteeteille, joita pienissä tarinoissa usein rakentuu. Pieniä tarinoita on lakattava pitämästä huonompina kertomuksina, koska usein ne välittävät jopa totuudenmukaisemman kuvan elämästä kaikessa sekavuudessaan ja sirpaleisuudessaan. (Georgakopoulou 2006, 122, 128–129.) Myös Bamberg (2006) on sitä mieltä, että etuoikeutettujen isojen tarinoiden on luovuttava hegemonisesta asemastaan narratiivisessa tutkimuksessa pienten tarinoiden vallankumouksen myötä. Hänen mukaansa pienten tarinoiden tutkimus rikastuttaa narratiivista tutkimusta teoreettisesti ja metodologisesti, mutta ei täydentämällä sitä vaan muuttamalla koko tutkimuksen lähtöoletuksia radikaalisti. (Bamberg 2006, 139, 146.) Bambergin ja Georgakopouloun (2008, 380–382) mukaan pienet tarinat sopivat myös isoja tarinoita paremmin positiointien ja identiteetin strategisen rakentamisen analysoimiseen sekä haastattelutilanteessa että suhteessa makronarratiiveihin, koska pienet tarinat syntyvät aina vuorovaikutuksessa.

Lähtiessäni tekemään haastatteluja olin lukenut lähinnä perinteistä, elämänkerralliseen isojen tarinoiden tutkimiseen keskittyvää narratiivista metodikirjallisuutta, ja odotin myös haastateltavieni rakentavan siihen muottiin sopivia kertomuksia. Aluksi pyrin seuraamaan haastatteluissa McAdamsin (1993) ja Rosenthalin (2005) kehittämiä narratiivisen haastattelun metodeja, joissa molemmissa yritetään houkutella mahdollisimman autonomista, jäsenneilyä ja progressiivisesti ajassa etenevää kerrontaa. Jo kahden ensimmäisen haastattelun jälkeen huomasin, että metodeilla ei ollut kovin paljoa käyttöä, ja loppuihin haastatteluihin lähdin avoimemmin mielin. Narratiivinen toiminta, jota romanialaiset ja bulgarialaiset katutyöläiset haastatteluissa tuottivat, oli hyvin lähellä Georgakopouloun ja Bambergin tutkimia pieniä tarinoita. Kerronta sijoittui useimmiten nykyhetkeen tai lähihistoriaan, se poukkouli ajassa ja vaihteli sirpaleisesti aiheesta toiseen. Kerronta ei ollut kovin autonomista, vaan haastateltavat kaipasivat monesti kerronnalle tukea ja lisäkysymyksiä. Haastatteluissa tapahtui kerronnan kesken

jäämistä, kerronnan lykkäämistä ja kerronnasta kieltäytymistä joko ääneen artikuloiden tai hienovaraisesti aihetta vaihtamalla. Kaikki nämä pienten tarinoiden piirteet kantavat mukanaan paljon analyysin arvoisia viestejä kertojien strategisesti rakentamasta identiteetistä, tilanteisesta toimijuudesta ja vastapuheesta, joita olen analysoinut aikaisemmassa luvussa. Jos olisin tutkinut aineistoani vain perinteisen narratiivisen tutkimuksen viitekehyksen kautta, olisin saattanut pitää sitä heikosti kerronnallisena, puutteellisesti analysoitavissa olevana ja jopa epäonnistuneena. Pienten tarinoiden tutkimuksen viitekehyksen löytäminen antoi keinoja nähdä aineisto sen sijaan rikkaana, autenttisena ja niin paljon materiaalia tarjoavana, että tämän pro gradu -tutkielman puitteissa ei ole edes mahdollista analysoida sitä kaikkea. Pienten tarinoiden analyysi, johon koko tekemäni analyysi perustuu, on myös keino yhdistää narratiivien muodon ja sisällön analyysi. Sen analysoiminen, minkä muotoisia ja kokoisia tarinoita kerronta pitää sisällään, on olennaisessa roolissa tulkittaessa viestejä, joita kertomus välittää. (Georgakopoulou 2006, 122.)

7.2. Pienet tarinat toisena tietona

Isojen tarinoiden hegemoninen asema kertoo myös siitä, millaisia tarinoita pidetään kertomisen ja kuulemisen arvoisena paitsi narratiivisessa tutkimuksessa myös laajemmin yhteiskunnassa (Bamberg & Georgakopoulou 2008, 377–378). Niinpä pieniä tarinoita voi perustellusti pitää narratiivisen tutkimuksen sisällä jo itsessään toisena tietona, joka jää usein huomiotta keskityttäessä isoihin, koherentteihin narratiiveihin. Uskon, että pienet tarinat pitävät sisällään myös paljon sellaista kertojan toista tietoa, jonka kuuleminen on erittäin tärkeää etenkin marginalisoituja ryhmiä koskevassa tutkimuksessa. Törrösen (2006, 20–23) mukaan tutkijan paras tapa paikantaa toista tietoa on keskittyä mahdollisimman yksityiskohtaiseen, tilanneherkkään ja vuorovaikutteiseen analyysiin, johon pienten tarinoiden tutkimus antaa paljon työkaluja (Bamberg & Georgakopoulou 2008, 380). Jos sirpaleinen, kesken jäänyt ja epärationaalinen kerronta sivuutetaan analyysistä sillä perusteella, että se ei ole analyysin arvoista, tutkimus tulee nojanneeksi viralliseen tietoon ja paljon toista tietoa jää piiloon. Yhteiskunnallisessa keskustelussa hiljennetyille marginalisoiduille ryhmille on usein erityisen vaikeaa puhua omasta puolestaan ja sanottaa elämäänsä ja kokemuksiaan narratiiviksi, saati sitten koherentiksi ja reflektoiduksi sellaiseksi (ks. Granfelt 1998, 18). Jos heitä koskevassa narratiivisessa tutkimuksessa ei keskityttäisi vuorovaikutuksessa rakentuviin pieniin tarinoihin, heidän toinen tietonsa jäisi luultavasti piiloon tai ainakin hyvin puutteelliseksi.

Haastattelemieni siirtolaisten kertomusten analysoiminen myös pienet tarinat huomioiden avaa heidän toiselle tiedolleen mahdollisuuden päästä esiin. Se tekee näkyväksi heidän monimuotoista toimijuuttaan, vastapuhettaan ja jatkuvaa identiteettityötään ja haastaa samalla viralliseen tietoon pohjautuvan käsityksen itäeurooppalaisista katutyöläisistä passiivisina, asemaansa alistuneina toisina. Toisen tiedon päästessä kuuluviin tulee esiin myös kaikki ne erot, joita romanikerjäläisten kategorian sisällä on. Tällöin se tulee kyseenalaistaneeksi käsityksen kategorioiden ja etenkin toisten kategorian homogeenisyydestä ja tekee näkyväksi kategorioiden keinotekoisuuden. Niinpä romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten toisen tiedon tutkimista voi itsessään pitää vastapuheena heidän ulkoapäin tulevaa kategorisointia ja marginalisointia kohtaan. Siirtolaisten toisen tiedon esiin pääseminen tekee näkyväksi myös niitä sortavia rakenteita ja esteitä, joita yhteiskunta asettaa heidän toimijuudelleen, kuten syrjintää, ennakkoluuloja, ulossulkemista, kielimuuria ja välttämättömän toimeentulon ja asuinpaikan kaltaisten perusoikeuksien toteutumattomuutta. Se auttaa tunnistamaan niitä kategorisointeja ja identiteettejä, joita itäeurooppalaisille katutyöläisille valtavirtakeskuksesta käsin tarjotaan. Se, että kaikki haastateltavani kokivat toistuvasti kertomuksissaan tarvetta vastustaa rikollisen identiteettiä joko suoraan artikuloiden tai vaihtoehtoisten identiteettien korostamisen kautta, kertoo heidän arjessaan kohtaamista ennakkoluuloista paremmin kuin mikään muu.

7.3. Toisen tiedon kuuleminen sosiaalityössä

Sosiaalityössä, niin sen tekemisessä kuin tutkimisessakin, on tärkeää huomioida ja antaa arvoa kaikkien ihmisten väliselle ja sisäiselle monimuotoisuudelle. Eroihin perustuvassa sosiaalityössä marginaalisuutta ei nähdä välttämättä huonommuutena tai jonakin sellaisena, josta pitäisi välttämättä pykiä valtavirtaan, vaan enemmänkin erilaisuutena vallitsevaan normaaliin nähden. Tässä se eroaa syrjäytyneisyydestä siinä toiseuttavassa mielessä, missä käsitettä yleensä käytetään. Marginaalisuutta ei myöskään nähdä ketään ihmistä essentialistisesti kategorisoivana ominaisuutena, vaan sellaisena marginaalisuuden paikkana, jossa ihminen on yhdessä tilanteessa mutta ei välttämättä toisessa. Erot huomioiva sosiaalityöntekijä tai tutkija ei näe marginaalissa elävää ihmistä vain ongelman tai marginaalisuuden paikan läpi, vaan kokonaisena ihmisenä, jossa on monia puolia, identiteettejä ja toimijuuksia. (Juhila 2006, 104–111.) Tällöin romanikerjäläiseksi kategorisoitu ihminen ei ole vain romanikerjäläinen, itse asiassa hän ei välttämättä ole lainkaan romani tai lainkaan kerjäläinen, vaan hän on myös esimerkiksi

isä, muurari, eurooppalainen, AC Rooman jalkapallofani, maailmanmatkaaja ja käsityöläinen. Erot ja ihmisten välisen ja sisäisen monimuotoisuuden tiedostava sosiaalityö antaa tilaa myös valtautumiselle, kun kategorisoinnin tuomat rajoitteet ja leimatut identiteetit eivät enää kahlitse ihmisen toimijuutta. Erot huomioivalle sosiaalityölle on välttämätöntä ihmisen toisen tiedon houkuttelemisen esiin ja sen kuuleminen ja kunnioittaminen. Tärkeää on myös asiakastapaamisissa tai aineistonkeruussa kuulluksi tulleen toisen tiedon välittäminen ympäröivään yhteiskuntaan ja valtaapitäville toimijoille, jolloin sosiaalityön tekeminen ja tutkimus saa poliittisen ulottuvuuden. Tällöin sosiaalityöntekijä tai tutkija on kumppanina ihmisen rinnalla. (Juhila 2006, 106.)

Eroihin ja kumppanuuteen perustuvan sosiaalityön vastakohtana voi pitää liittämiseen pyrkivää sosiaalityötä, jossa marginaalissa eläviä kutsutaan syrjäytyneiksi ja sosiaalityöntekijälle rakentuu rooli paremmintietäjänä, jonka tehtävä on liittää syrjäytyneet takaisin valtavirtaan. Tämä syrjäytymispuhe perustuu ajatukselle kategorioista ja yhteiskunnan sisä- ja ulkopiireistä, joista sisäpiiri näyttäytyy parempana ja tavoiteltavana. (Juhila 2006, 64–65.) Tilanteesta, jolloin syrjäytyneen liittäminen sisäpiiriin ei onnistukaan, Bauman (1998) puhuu syrjäyttämisenä. Tällöin ei enää edes yritetä rakentaa syrjäytyneelle reittiä keskukseen, vaan päinvastoin suljetaan hänet tarkoituksella ulkopuolelle. Erilaisten ja pelottavien toisten ulossulkeminen ja rajojen vahvistaminen luo turvallisuuden tunnetta valtavirtakeskuksessa eläville, kun taas rajojen epäselvyys synnyttää pelkoja ja aggressioita. (Bauman 1998, 72–73, 83–86.)

Itä-Euroopasta tulleiden, rekisteröimättömien EU-siirtolaisten sulkeminen ulos suomalaisesta yhteiskunnasta ja sosiaaliturvajärjestelmästä on Baumanin (1998, 83–86) tarkoittamaa syrjäyttämistä puhtaimmillaan. Heidän kohdallaan voisi puhua jopa absoluuttisesta syrjäyttämisestä, jolla Ruth Lister (2003, 44) tarkoittaa konkreettista valtioiden rajojen vahvistamista niin, että epäjärjestys ja köyhyys pysyy vauraan maan ulkopuolella. Absoluuttisen köyhyyden, likaisuuden ja kerjäämisen ilmestyminen Suomen katukuvaan särkee illuusiota suomalaisesta hyvinvointivaltiosta, jossa kaikkien perustarpeet on tyydytetty eikä kenenkään tarvitse kerjätä. Ulkopuolelta tuleva kurjuus rikkoo suomalaisuuden kategoriaa, jolloin se nähdään helposti Mary Douglasin (2000, 47–50) mukaan sotkuna ja likana; tavarana väärässä paikassa. Sen vuoksi köyhät EU-siirtolaiset on pyritty syrjäyttämään hyvin monimuotoisilla keinoilla. Heidät on suljettu sosiaaliturvajärjestelmän ulkopuolelle, heille ei ole tarjottu majoitusta, heidän omia leirejään on purettu (esim. Yle uutiset 2011) ja julkisia vessoja on suljettu, jotta he eivät

pääsisi peseytymään siellä (esim. Pihkala 2015). Myös kerjäyskieltoa on ehdotettu, mutta se ei ole mennyt läpi (esim. Riikonen 2013). Kööpenhaminassa puolestaan sekä kerjäyskielto että kielto nukkua ulkona ovat jo voimassa, mutta sen lisäksi pormestari on hiljattain ehdottanut luopumista pullopanntien maksamisesta rahana, koska “pulloja keräilevät köyhät ulkomaalaiset aiheuttavat Kööpenhaminaan levottomuutta, melua ja sotkua” (Wallius 2016). Se, miten paljon viranomaiset ovat valmiita näkemään vaivaa ilmiön kitkemiseksi katukuvasta, kertoo hyvin siitä, kuinka suurena uhkana se nähdään.

Syrjäyttämisen sijaan bulgarialaiset ja romanialaiset katutyöläiset voitaisiin yrittää syrjäytymispuheen mukaisesti liittää suomalaiseen yhteiskuntaan tarjoamalla heille asuinpaikka ja perustoimeentulo, jolloin sotku ja sen myötä ahdistus suomalaisen hyvinvoinnin kyseenalaistumisesta vähenisi, mutta sitä ei nähdä oikeana ratkaisuna. Juhilan (2006) mukaan yhteiskunnasta ulossulkeminen kohdistuu usein sellaiseen syrjäytyneiden B-luokkaan, joiden ei katsota ansaitsevan yhteiskunnallista tukea ja keskukseen liittämistä. Ansaitsemattomien syrjäytyneiden katsotaan olevan itse syyllisiä omaan asemaansa, minkä vuoksi heidän ulossulkemisensa on oikeutettua. He muodostavat hyvinvointivaltion äärimmäisen marginaalin. (Juhila 2006, 81–81.) Rekisteröimättömät ja kodittomat EU-siirtolaiset ovat osuva esimerkki ansaitsemattomiin syrjäytyneisiin luokitelluista ihmisistä. Suomalaisessa yhteiskunnassa elää vahvana stereotyyppinen käsitys, jonka mukaan he ovat rikollisuuden tai itse valitsemansa elämäntavan vuoksi syyllisiä asemaansa. Tästä kertoo myös se, että haastatteleman EU-siirtolaiset toivat kertomuksissaan paljon esiin heidän kunniallisuuttaan, ahkeruuttaan, rehellisyyttään ja syrjivistä rakenteista johtuvaa köyhyyttään. Heillä oli tarve vakuuttaa kuulija siitä, että he ansaitsevat yhteiskunnallista tukea ja kuulumista.

Koska rekisteröimättömät EU-siirtolaiset on rakenteellisesti suljettu suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän ulkopuolelle, he eivät ole kovin usein tai ainakaan pitkäaikaisesti kunnallisen sosiaalityön asiakkaita. Sosiaalityöntekijä tapaa siirtolaisia kuitenkin esimerkiksi heidän hakiessaan tukea kotimatkaansa tai hätämajoitusta tai sosiaalityöntekijän puuttuessa heidän elinolosuhteisiinsa lastensuojelullisin perustein. Näissä kohtaamisissa sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus valita lähtökohdakseen eroja huomioiva ja kunnioittava työote syrjäyttävän ja rakenteellista ulossulkemista vahvistavan työotteen sijaan, ja tällöin asiakkaan toisen tiedon kuuleminen ja arvostaminen nousee ensiarvoisen tärkeäksi. Vaikka lainsäädäntö ja organisaatioiden linjaukset estävät yksittäisiä sosiaalityöntekijöitä tarjoamasta rekisteröimättömille EU-siirtolaisille samoja palveluita kuin muille sosiaalityön asiakkaille, sosiaalityöntekijän ei

ole työssään pakko seistä syrjivien rakenteiden takana. Postmodernin kriittisen sosiaalityön teorian mukaan sosiaalityöntekijällä on jopa velvollisuus toimia yhteiskunnallisesti ihmisryhmien ulossulkemista vastaan. Sosiaalityöntekijällä on vastuu tehdä tilaa ja kuulla asiakkaan toista tietoa ja välittää sitä ympäröivään yhteiskuntaan ja valtaa pitävälle poliitikoille ja muille toimijoille. Välittämällä asiakkaiden eroja ja moninaisuuksia muille kuulijoille sosiaalityöntekijä haastaa yhteiskunnassa eläviä syrjiviä kategorisointeja ja kamppailee rasismia ja muuta diskriminointia vastaan. (Dominelli 2002, 3–6; Juhila 2006, 142–144.) Mielestäni etenkin romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten kohdalla sosiaalityöntekijöillä on tärkeä rooli välittää ammatillisuudestaan kumpuavaa ymmärrystä ja siirtolaisten toista tietoa yhteiskuntaan ja varoa työssään uusiuttamasta syrjiviä ja ulossulkevia rakenteita. Koen, että sosiaalityön vastuu välittää toista tietoa ja moninaisuuksia yhteiskuntaan ja haastaa syrjiviä kategorioita ulottuu myös sosiaalityön tutkimukseen, mikä perustelee myös tämän pro gradu -tutkielman tarpeen.

Vaikka rekisteröimättömät EU-siirtolaiset eivät ole sosiaalityön tavallisimpia asiakkaita, tämän tutkimuksen asetelmaa ja johtopäätöksiä voi soveltaa myös muuhun marginaalien kanssa tehtävään sosiaalityöhön. Paitsi tutkimuksessa myös eroja kunnioittavassa käytännön sosiaalityössä sosiaalityöntekijän on tärkeää herkistää korvansa asiakkaan pienille tarinoille etenkin silloin, kun kyseessä on marginalisoidussa asemassa elävä henkilö, jolle voi olla aluksi vaikeaa rakentaa koherentteja kertomuksia elämästään ja tilanteestaan. Pienten tarinoiden myötä tulee kuulluksi myös ne toimijuuden, vastapuheen ja vaihtoehtoisten identiteettien muodot, jotka muuten jäisivät kuulematta. Siten aukeaa myös uusia mahdollisuuksia asiakkaan valtautumiselle, kun ulkopuolelta tulevien kategorisointien rooli vähenee ja asiakkaan omat arvostukset, pyrkimykset ja identiteetit pääsevät esiin.

8. JOHTOPÄÄTÖKSET

Haastattelemieni romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten kertomuksista tuli ilmi, että he olivat hyvin tietoisia heihin kohdistuvista ennakkoluuloista, makronarratiiveista ja “romanikerjäläisen” mallitarinasta. He kuvasivat kertomuksissaan kielteisten stereotyyppien aiheuttamaa konkreettista syrjintää ja ulossulkemista, kuten heihin kohdistuvaa epäluottamusta ja ajamista pois julkisista tiloista. Tietoisuus makronarratiiveista kävi ilmi myös siinä, millaisia identiteettejä haastateltavat itse

kertomuksissaan rakensivat itselleen. Identiteetit olivat päinvastaisia makronarratiivien tarjoamien rikollisen, passiivisen avun kohteen, työnvieroksuja ja kunniantoman kansalaisen identiteettien kanssa. Haastateltavat kuvasivat itseään aktiivisena, vaikeita olosuhteita vastaan kamppailevana selviytyjänä, vastuuntuntoisena vanhempana, elämän päähän potkimana kurjana, oman elämänsä herrana, ahkerana ja taitavana työntekijänä tai konflikteja välttävänä kunniallisena kansalaisena. Tulkitsen, että rakentamallaan identiteeteillä romanialaiset ja bulgarialaiset katutyöläiset pyrkivät paitsi taistelemaan stereotyyppioita vastaan myös oikeuttamaan olemassaolonsa, oleskelunsa Suomessa sekä avuntarpeensa.

Vaihtoehtoisten identiteettien rakentamisella haastateltavat rakensivat samalla itselleen uusia toimijuuden paikkoja. Romanialaisten ja bulgarialaisten katutyöläisten monet toimijuudet pääsivät parhaiten esiin heidän nykyhetkeä koskevissa kertomuksissaan. Heillä on paljon hiljaista strategista tietoa siitä, milloin ja minne kannattaa mennä keräämään pulloja tai myymään katulehteä, jotta ansiot olisivat suurimmat. He ovat tottuneet luovimaan haastavassa elinympäristössä eteenpäin käyttäen laskelmoituja ja luovia selviytymisstrategioita. Haastattelemini katutyöläisten kertomuksissa laskelmointi ja suunnitelmallisuus eivät yltäneet tulevaisuuteen, vaan tulevaisuus näyttäytyi usein näköalattomana. Monet sanoivat pyrkivänsä elämään päivä kerrallaan. Perinteisesti tulevaisuuden suunnitelmien puutetta on pidetty merkinä heikosta toimijuudesta, mutta laajentuneessa nykyisyydessä eläminen voi toimia myös selviytymisstrategiana tilanteessa, jossa nykyhetken vaikeat olosuhteet tekevät tulevaisuudesta vaikean ennustaa.

Monista toimijuuden ilmaisuistaan huolimatta haastattelemani siirtolaiset toivat kertomuksissaan esiin myös lukuisia esteitä toimijuuden toteuttamiselle. Yksi merkittävimmistä esteistä on arjen selviytymiskamppailu ruuasta, yöpaikasta, lämmöstä ja rahasta, joka vie ajan ja voimavarat. Jatkuvasti läsnä olevia esteitä ovat myös muiden ihmisten ennakkoluulot ja syrjintä sekä suomen tai englannin kielitaidon puute, joka vaikeuttaa itseilmaisua ja altistaa muiden stereotyyppisöivälle kategorisoinnille. Liiallisessa toimijuuden korostamisessa onkin vaarana, että suljetaan silmät niiltä toimijuuden esteiltä, joiden keskellä kodittomat katutyöläiset elävät.

Yksi haastattelemini siirtolaisten toimijuuden muoto on vastapuhe, jota he tuottivat runsaasti kertomuksissaan. Vastapuheella he kommentoivat heille tarjottuja identiteettejä, neuvottelivat niistä ja vastustivat niitä. Osa vastapuheesta kohdistui itse

haastattelutilanteeseen. Pyytämällä rahaa haastattelusta, haastattelun aiheen määrittämisellä, vaitonaisuudella, välttelyllä, huumorilla, aiheen vaihtamisella ja neuvottelulla käytetyistä käsitteistä he osallistuivat aktiivisesti siihen, millaiseksi haastattelu muodostui. Samalla he raivasivat tilaa omalle toimijuudelleen ja määrittelyvallalleen.

Vastapuheen tavallisuusretoriikan mukaisesti he pyrkivät kertomuksissaan vastustamaan toiseuttavaa kategorisointia ja esittämään itsensä mahdollisimman tavallisena, esimerkiksi korostamalla normaalia lapsuuttaan, tavanomaisia tulevaisuuden haaveitaan sekä statustaan mieluummin muihin eurooppalaisiin samastuvana turistina kuin ulkopuolisena maahanmuuttajana. Eron politiikkaa vastapuheen strategiana he käyttivät korostaessaan oman kansalaisuuskategoriansa sisäistä monimuotoisuutta ja ylipäänsä kaikkien ihmisten pohjimmaista samanlaisuutta heitä erottavista kategorisoinneista huolimatta. Monesti he myös pyrkivät esittämään oman kansalaisuutensa positiivisessa valossa ja vastustamaan sen leimaavuutta. Joskus leimatun identiteetin vastustaminen oli niin aktiivista ja oma-aloitteista, että tulkitsen sen merkinä siitä, kuinka riski leimatuksi tulemisesta pakottaa leimatun identiteetin kantajan jatkuvasti puolustuskannalle myös näennäisen vaarattomissa tilanteissa.

Merkittävin ulkopuolelta tarjottu identiteetti, jonka vastustaminen toimi punaisena lankana monien haastattelemieni katutyöläisten kertomuksissa, oli rikollisen identiteetti. Uskon sinnikkyuden vastustaa rikollista identiteettiä ja korostaa itseään kunniallisena ja rauhanomaisena ihmisenä kertovan paljon niistä ennakkoluuloista ja ulossulkemisista, joita haastateltavat kohtaavat liikkeessaan kaupungilla. Rikollisen identiteetin vastustamiseksi käytettiin monia keinoja, joista yksi oli sen sälyttäminen toisen marginalisoidun kansalaisuuden tai etnisyyden harteille. Tämä strategia on tyypillistä tavallisuusretoriikalle, jossa ihminen pyrkii korostamaan omaa tavallisuuttaan ja rakentamaan eroa niihin toisiin, joiden kanssa hänet yleensä niputetaan yhteen. Kääntöpuolena on jopa rasististen stereotyyppien vahvistaminen toisista ihmisryhmistä. Tämä muistuttaa marginaalien ja keskusten monimuotoisuudesta: vaikka romanialainen katutyöläinen kantaisi Suomessa leimattua identiteettiä, hän voi samalla osallistua toisen, vielä marginalisoidumman ihmisryhmän, kuten romanien, leimaamiseen.

Haastattelemieni romanialaisten ja bulgariaalaisten siirtolaisten kertomuksiin Alexandra Georgakopouloun (2006) ja Michael Bambergin (2006) kehrittelemä pienten tarinoiden analyysi sopi hyvin. Haastateltavien kerronta oli usein sirpaleista, ei-reflektoivaa ja

riippuvaista haastattelijan kysymyksistä ja kommenteista. Se sijoittui yleensä nykyhetkeen tai lähihistoriaan ja poukkoili ajassa ja paikassa. Monesti tällainen kerronta on tulkittu merkkinä heikosta toimijuudesta, mutta Georgakopouloun (2006, 122, 128–129) mukaan se kantaa jopa todenmukaisempia viestejä ihmisen identiteeteistä ja toimijuuden paikoista kaikessa niiden moniulotteisuudessaan ja sekavuudessaan kuin perinteiset isot, koherentit tarinat. Kertomusten analyysi pienten tarinoiden viitekehyksen kautta herkisti korvat sille toiselle tiedolle, jota EU-siirtolaiset kertomuksissaan välittyivät. Uskon, että pienten tarinoiden tunnistamisella ja analysoimisella on paljon annettavaa myös muita marginalisoituja ryhmiä koskevalle narratiiviselle tutkimukselle.

Haastattelemieni EU-siirtolaisten kertomukset, niissä avautuvat toimijuudet sekä kerrotut identiteetit ja vastapuhe ovat niin monimuotoisia, että niistä on mahdoton vetää koko ryhmää koskevia johtopäätöksiä. Se ei ole ollut missään vaiheessa tarkoituksenikaan. Päinvastoin, herkistämällä korvani haastateltavien toiselle tiedolle olen pyrkinyt rikkomaan kategorisointeja ja tuomaan esiin itäeurooppalaisten katutyöläisten ryhmän monimuotoisuuden ja häilyvärajaisuuden. Toisen tiedon näkyväksi tekeminen tekee samalla näkyväksi ne yleiset totuudet, joihin ajattelumme perustuu (Hänninen ym. 2005, 4–5). EU-siirtolaisten kertomusten ja etenkin vastapuheen kuuleminen kirkastaa niitä ennakkoluuloja ja stereotypioita, joihin suomalaisten ymmärrys tästä yhtenäiseksi uskotusta ihmisryhmästä yhä pitkälti pohjautuu ja joita media, poliitikot ja muut ihmiset uusintavat puheessaan ja käyttäytymisessään.

Sosiaaliset kategoriat ja stereotypiat ovat merkittävä maailmaa jäsentävä ja rajoja vetävä voima, mutta vielä konkreettisempaa ulossulkemista tapahtuu juridisten kansalaisuuskategorioiden välillä, kansallisvaltioiden rajoilla. Ruth Lister (2003, 43–44) kutsuu absoluuttiseksi ulossulkemiseksi sitä, kun henkilö, jonka ei katsota ansaitsevan kuulua osaksi kansalaisuuskategoriata, karkotetaan maasta eli suljetaan konkreettisesti valtion rajojen ulkopuolelle. Turvapaikanhakijoiden vuonna 2015 huomattavasti kasvaneen määrän myötä Suomessa on herättänyt paljon keskustelua epäilty paperittomien siirtolaisten määrän nousu (esim. Helsingin Sanomat 2017). Listerin (2003, 44) mukaan maassa paperittomana ja karkotusuhan alla elävät ihmiset ovat kansalaisuuskategoriaan kuulumattomien hierarkiassa kaikista pohjimmaisina. Vaikka Suomessa rekisteröimättöminä oleskelevien EU-kansalaisten ei tarvitse pelätä karkotusta, heidän ulossulkemisekseen suomalaisesta yhteiskunnasta käytetään muita keinoja, kuten palveluiden epäämistä, poliisin ja vartijoiden kontrollia ja sosiaalista toiseuttamista. Globalisaatio ja ihmisten lisääntynyt liikkuvuus ovat jo vieneet valtioiden rajoilta ja

kansalaisuudelta voimaa ihmisiä jakavina ja ulossulkevinä tekijöinä ja raivanneet mahdollisuutta globaalille kansalaisuudelle (Lister 2003, 55–57). Vaikka kansalaisuutta juridisena kategoriana on vaikea kokonaan rikkoa, ehkä siihen liittyvien sosiaalisten kategorisointien horjuttaminen toista tietoa kuulemalla ja kategorian sisäistä monimuotoisuutta esiin tuomalla on mahdollista edes vähän horjuttaa myös kansalaisuuskategorioiden ehdottomuutta.

Sosiaalityöllä on merkittävä rooli huono-osaisuuden toisen tiedon kuulemisessa ja välittämisessä ympäröivään yhteiskuntaan niin asiakastyössä, yhteiskunnallisessa vaikuttamistyössä kuin tutkimustyössäkin. Sosiaalityöntekijällä on myös ammatillista ymmärrystä huono-osaisuuden ja siihen kietoutuvien sosiaalisten ongelmien monimutkaisesta kudoksesta ja toisaalta myös yhteiskunnallisen kontekstin ja valtasuhteiden vaikutuksesta siihen. Kuten monen muunkin huono-osaisen ryhmän myös itäeurooppalaisten kodittomien katutyöläisten arjessa risteävät epäilemättä itsenäinen selviytyminen, avun tarvitsevuus, uhrius ja rikollisuus. Suomalaisessa sosiaaliturvajärjestelmässä on jo kauan sitten pyritty eroon ajatuksesta, jonka mukaan vain kunnialliset avuntarvitsijat ansaitsevat apua ja kunniaattomia tulee kurittaa tai heidät pitää sulkea yhteiskunnan ulkopuolelle (Juhila 2006, 20–24). Silti köyhien ja rekisteröimättömien EU-siirtolaisten kohdalla edes Suomen perustuslain (731/1999, 19 §) takaama oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon ei ole kaikkialla toteutunut. Talvella 2016–2017 Helsingin kaupunki on ensimmäistä kertaa tarjonnut hätämajoitusta myös rekisteröimättömille ja paperittomille siirtolaisille (Teittinen 2016), mutta muissa kaupungeissa hätämajoitukseen on edelleen vaikea tai mahdoton päästä. Djuven ym. (2015, 64–66) tutkimus osoittaa, että rajoittamalla romanialaisille ja bulgarialaisille katutyöläisille saatavilla olevia kolmannen sektorin palveluita ja lisäämällä valtion ja poliisin kontrollia heitä kohtaan, kuten Kööpenhaminassa on tehty, tullaan vain lisänneeksi riskiä katurikollisuudelle ja ihmiskaupalle.

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen pyrkinyt tuomaan esiin sitä toista tietoa ja sen myötä voimavaroja, joita romanialaisilla ja bulgarialaisilla kodittomilla katutyöläisillä on. Samalla käsitys yhtenäisestä “romanikerjäläisen” kategoriasta on pirstoutunut palasiksi ja häilyvärajaisen ihmisryhmän monimuotoisuus päässyt esiin. Kokonaisvaltaisemman ymmärryksen saamiseksi myös Suomessa olisi tarvetta sellaiselle laajamittaiselle kvantitutkimukselle katutyöläissiirtolaisten taustoista, ryhmän rakenteesta ja arkielämästä suomalaisissa kaupungeissa, jollainen Oslost, Tukholmasta ja Kööpenhaminasta on tehty (Djuve ym. 2015). Myös kvalitatiiviselle tutkimukselle, jossa

katutyöläisten oma ääni pääsee esiin, on yhä edelleen tarve isommalla aineistolla ja erilaisilla tutkimusmenetelmillä tehtynä. Tärkeintä on pitää itäeurooppalaisten, kadulta elantonsa saavien EU-kansalaisten ryhmää ja sen monimuotoisuutta esillä niin tutkimuksessa, sosiaalityön ammattikäytännöissä, yhteiskunnallisessa keskustelussa, poliittisessa päätöksenteossa kuin arkisessa vuorovaikutuksessakin. Marginalisoidun ryhmän näkeminen ja kuuleminen on itsessään vastapuhetta heidän ulossulkemistaan kohtaan.

9. LÄHTEET

Adams, Robert (1996) *Social work and empowerment*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London: Macmillan Press.

Airaksinen, Tiina (2012) *Romanikerjäläiset mediassa. Sisällönanalyysi Helsingin Sanomien artikkeleista vuosilta 2007–2011*. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden laitos. Itä-Suomen yliopisto.

Bamberg, Michael (2004) Positioning with Davie Hogan. *Stories, tellings, and identities*. Teoksessa C. Daiute ja C. Lightfoot (toim.) *Narrative analysis: studying the development of individuals in society*. Lontoo: Sage, 136–159.

Bamberg, Michael (2006) *Stories: Big or small. Why do we care?* *Narrative Inquiry* 16 (1), 139–147.

Bamberg, Michael & Georgakopoulou, Alexandra (2008) *Small stories as a new perspective in narrative and identity analysis*. *Text & Talk* 28 (3), 377–396.

Benwell, Bethan & Stokoe, Elizabeth (2006) *Discourse and identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Bragă, Andreea & Peltonen, Lari (2015) *Empowerment and participation – grassroots democracy by Roma and non-Roma women. Baseline study of the Roma community in Valea Seacă, Romania*. Helsinki: Helsingin Diakonissalaitos.

Butler, Judith (1990) *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York, London: Routledge.

Butler, Judith (1997) *The psychic life of power. Theories in subjection*. Stanford: Stanford University Press.

Davies, Bronwyn (1992) *Women's subjectivity and feminist stories*. Teoksessa Carolyn Ellis & Michael G. Flaherty (toim.) *Investigating subjectivity. Research on lived experience*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 53–78.

Djuve, Anne Britt & Friberg, Jon Horgen & Tyldum, Guri & Zhang, Huafeng (2015) *When poverty meets affluence. Migrants from Romania on the streets of the Scandinavian capitals*. Oslo: The Rockwool Foundation.

Dominelli, Lena (2002) *Anti-oppressive practice in context*. Teoksessa Robert Adams, Lena Dominelli ja Malcolm Payne (toim.) *Social work: themes, issues and critical debates*. 2. painos. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave.

Douglas, Mary (2000) *Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi*. Suomentaneet Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.

Emirbayer, Mustafa & Mische, Ann (1998) *What is agency?* *American Journal of Sociology*, 103 (4), 962–1023.

Enache, Anca Loredana (2012) *Köyhyyden kiertokulku. Romanian romanien viimeaikainen muutto Helsinkiin eloonjäämisstrategiana*. Teoksessa Airi Markkanen, Heini Puurunen & Aino Saarinen (toim.) *Huomio! Romaneja tiellä*. Helsinki: Like Kustannus Oy, 42–71.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2004/38/EY (2004) 29.4.2004 Euroopan unionin kansalaisten ja heidän perheenjäsentensä oikeudesta liikkua ja oleskella vapaasti jäsenvaltioiden alueella. Euroopan unionin virallinen lehti L 158/77, 30.4.2004.

FRA & UNDP (2012) *The situation of Roma in 11 EU member states. Survey results at a glance*. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Georgakopoulou, Alexandra (2006) *Thinking big with small stories in narrative and identity analysis*. *Narrative Inquiry* 16 (1), 122–130.

Gergen, Kenneth J. (1994) *Realities and relationships. Soundings in social construction*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.

Gilman, Sander L. (1985) *Difference and pathology. Stereotypes of sexuality, race and madness*. New York: Cornell University Press.

Goffman, Erving (1963) *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. London: Penguin.

Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Gubrium & Holstein (2009) *Analyzing narrative reality*. Lontoo: SAGE.

Grünn, Emma (2015) Mikä niissä pakolaisten älypuhelimissa oikein kismittää? ”Ymmärryksen puutetta”. Kioski, Yle 8.9.2015. <<http://kioski.yle.fi/omat/mika-niissa-pakolaisten-alypuhelimissa-kismittaa-ymmarryksen-puutetta>>

Hakkarainen, Pekka & Ruonavaara, Hannu & Wiberg, Matti (1993) Sosiaalisten ongelmien konstruointi ja työstäminen. Asunnottomuus ja huumeet suomalaisina kiistakysymyksinä. *Sosiologia* 30 (4), 285–298.

Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Suom. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Haraway, Donna (1991) *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books.

Helsingin Sanomat (2017) Paperittomat ihmiset ovat vaikea pala Suomelle. Pääkirjoitus 13.1.2017. <<http://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005042791.html>< (Luettu 24.1.2017.)

Hirvonen, Mira (2009) Romanikerjäläisten uhka. Diskurssianalyttinen tutkimus kerjäläisyydestä viranomaispuheissa ja verkkokeskusteluissa. Pro gradu -tutkielma. Poliittikan tutkimuksen laitos. Tampereen yliopisto.

Hoggett, Paul (2001) Agency, rationality and social policy. *Journal of Social Policy* 30 (1), 37–56.

Honkatukia, Päivi (2011) Uhrin rikosprosessissa. Haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252.

Horsti, Karina (2008) Hope and Despair. Representations of Europe and Africa in Finnish news coverage of “migration crisis”. *Estudos em Comunicação* no3, 125–156.

Hurtig, Johanna (2015) Murretuista murtajiksi. Muutoksia vanhoillislestadiolaisten naisten yhteisösuhteessa ja toimijuudessa. Teoksessa Elina Virokannas & Sanna Väyrynen (toim.) *Varjoja naiseudessa*. 2. painos. Kuopio: UNIpress.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvuori ja Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189–223.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (2005) Lukijalle. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 3–9.

Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juvonen, Tarja (2015) Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 165, Tiede.

Jäppinen, Maija (2015) Väkivaltatyön käytännöt, sukupuoli ja toimijuus. Etnografinen tutkimus lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyöstä Venäjällä. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2015:3.

Järjestyslaki (2003) L 27.6.2003/612 muutoksineen.

Karjalainen, Jouko (2005) Sivutietoa. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 319–335.

Kiuru, Hanna (2015) Tragedian tarina. Nuoren itsemurhaan päättynyt elämä vanhemman kertomana. Turku: Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis.

Kojo, Marjaana (2010) Laajentunut nykyisyys. Nuorten tulevaisuuteen suuntautuminen työn marginaalissa. *Nuorisotutkimus* 28 (2), 23–35.

Kulmala, Anna (2004) Toiset identiteettiä rakentamassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (3), 231–241.

Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. *Acta Universitatis Tamperensis* 1148. Tampere: Tampere University Press.

Laakkonen, Sari (2012) Sosiaalityöntekijän rooli sosiaalisten ongelmien esiinnostajana – esimerkkinä kerjäläiskysymys. Teoksessa Minna Strömberg-Jakka & Teija Karttunen (toim.) *Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 54–71.

Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus* 15 (4), 316–332.

Lastensuojelulaki (2007) L 13.4.2007/417 muutoksineen.

Lehtonen, Jenni (2016) Kerjäläiskysymys 2000-luvun Helsingissä. Kerjäläistyöryhmän tulkintoja osa-alueista ja palvelutarpeista. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus. Valtiotieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto.

Leinonen, Tuomo & Vesalainen, Marjatta (2009) Päivästä päivään, maasta maahan – tavoitteena toimeentulo. Rom po drom – Romanit tiellä -projektin väliraportti ajalta 3.6.–31.10.2008. Helsinki: Helsingin Diakonissalaitos. Helsingin Diakonissalaitoksen raportteja 1/2009.

Loseke, Donileen R. (2003) *Thinking about social problems. An introduction to constructionist perspectives*. 2nd edition. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.

McAdams, Dan P. (1993) *The stories we live by. Personal myths and the making of the self*. New York: Morrow.

Mikkola, Anne (2009) Romanit. Auttamisen haasteita köyhyyden ja diskriminaation keskellä. Teoksessa Virpi Mäkinen & Anne Birgitta Pessi (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään*. Tampere: Vastapaino, 267–307.

Murray, Michael (2003) Narrative psychology. Teoksessa Smith, Jonathan A. (toim.) *Qualitative psychology. A practical guide to research methods*. Lontoo: Sage, 111–131.

Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (2009) Kerjäläisyyden kuva meillä ja muualla. Teoksessa Virpi Mäkinen & Anne Birgitta Pessi (toim.) Kerjääminen eilen ja tänään. Tampere: Vastapaino, 9–38.

Ochs, Elinor & Capps, Lisa (2001) Living narrative. Creating lives in everyday storytelling. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Ojala, Hanna & Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (2009) Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa. Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa Hanna Ojala, Tarja Palmu ja Jaana Saarinen (toim.) Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa. Tampere: Vastapaino, 13–38.

Paananen, Soili (2008) Saksalainen elämäkertametodologia oppimisen tutkimuksessa. Teoksessa Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.) Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 19–40.

Paperittomat-hanke (2017) Oikeus terveyteen.
<http://www.paperittomat.fi/?page_id=347> (Luettu 11.1.2017.)

Pekkarinen, Elina (2015) Näkymättömiksi suojellut lapset. Teoksessa Antti Häkkinen ja Mikko Salasuo (toim.) Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä. Tampere: Vastapaino, 264–300.

Pietarinen, Kati (2016) 98 x poliisi & vartijat. Iso Numero, talvi 2016, 16–23.

Pihkala, Esko (2015) Turku sulkee yleisöväessansa kerjäläisten takia. Turun sanomat 26.5.2015.
<<http://www.ts.fi/uutiset/paikalliset/774673/Turku+sulkee+yleisovessansa+kerjalaisten+takia>> (Luettu 4.12.2016.)

Pitkänen, Tuure (2010) Romanikerjäläiset ja solidaarisuuden rajat. Keskustelu auttamisen oikeutuksesta EU-Suomessa. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalitutkimuksen laitos. Tampereen yliopisto.

Pohjola, Anneli (2003) Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Propp, Vladimir (1958) Morphology of the folktale. Bloomington: Indiana University.

Puurunen, Heini & Enache, Anca & Markkanen, Airi (2016) Päiväkeskus Hirundo: apua ja tukea itäisen Euroopan romaneille Helsingissä. Teoksessa Maija Jäppinen, Anna

Metteri, Satu Ranta-Tyrkkö ja Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Tallinna: United Press Global.

Reunanen, Esa & Harju, Auli (2012) Media iholla. Poliitiikan julkisuus kansanedustajien ja aktivistien kokemana. Tampere: Tampere University Press.

Riessman, Catherine Kohler (1993) Narrative analysis. Qualitative Research Methods. Volume 30. Kalifornia, Lontoo, New Delhi: Sage Publications.

Riessman, Catherine Kohler (2003) Performing identities in illness narrative. Masculinity and multiple sclerosis. Qualitative Research 3 (1), 5–33.

Riessman, Catherine Kohler (2008) Narrative methods for the human sciences. Los Angeles, Lontoo, New Delhi, Singapore: Sage Publications.

Riikonen, Jose (2013) Kerjäyskielto nousi taas pinnalle. Helsingin Sanomat 8.7.2013. <<http://www.hs.fi/kaupunki/art-2000002660267.html>> (Luettu 4.12.2016.)

Ronkainen, Suvi (1999) Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Gaudeamus.

Ronkainen, Suvi (2006) Haavoittunut kansakunta ja väkivallan toimijuus. Teoksessa Mirva Loheniva-Kerkelä (toim.) Väkiältä. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Helsinki: Talentum.

Rosenthal, Gabriele (2005) Biographical research. Teoksessa Robert Miller (toim.) Biographical research methods. Vol. 3, Contexts. Lontoo: Sage, 25–57.

Saarela, Inka (2009) Että olisimme mekin kuten muut ihmiset täällä ihmisten joukossa. Kuvaus Helsingissä kerjäävien Romanian romanien ahdingosta ja transnationaalisista selviytymiskeinoista. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsingin yliopisto.

Simonsen, Anne Hege (2011) 'Just like vacuum cleaning...'. Reporting the Roma beggar tourists in Norway. Teoksessa Elisabeth Eide & Kaarina Nikunen (toim.) Media in motion. Cultural complexity and migration in the Nordic region. Research in migration and ethnic relations series. Farnham, Burlington: Ashgate, 89–106.

Sisäasiainministeriö (2008) Katukerjääminen ja viranomaisyhteistoiminta. Kerjäämiseen liittyvien viranomaistoimien yhdenmukaistamistarvetta selvittävä työryhmä. Helsinki: Sisäasiainministeriö. Sisäasiainministeriön julkaisuja 21/2008.

Solis, Jocelyn (2004) Narrating and counternarrating illegality as an identity. Teoksessa Colette Daiute ja Cynthia Lightfoot (toim.) Narrative analysis: studying the development of individuals in society. Lontoo: Sage, 181–200.

Stewart, Michael (2008) Foreword. Teoksessa Fleck, Gápor & Rughiniş, Cosima (toim.) Come closer. Inclusion and exclusion of Roma in present-day Romanian society. Bukarest: Human Dynamics, XIII–X.

Suomen perustuslaki (1999) L 11.6.1999/731 muutoksineen.

Teittinen, Paavo (2016) Romanian heitteillejätöstä syytetty Helsinki muuttamassa linjaansa – kaupunginhallitus hyväksyi hätämajoituksen kaikille. Helsingin Sanomat 7.11.2016. <<http://www.hs.fi/kaupunki/art-2000002929163.html>> (Luettu 6.1.2017.)

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>> (Luettu 8.12.2016.)

Törrönen, Jukka (2005) Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 15–37.

Ulkomaalaislaki (2004) L 30.4.2004/301 muutoksineen.

Veijola, Soile (1997) Modaalisia suhteita pelissä ja keskustelussa. Teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärettävyys. Helsinki: Gaudeamus, 129–152.

Vlase, Ionela & Voicu, Mălina (2014) Romanian Roma migration. The interplay between structures and agency. *Ethnic and Racial Studies* 37 (13), 2418–2437.

Wallius, Anniina (2016) Kööpenhamina tukkisi pullonkerääjien tulot: Pullopanttia ei saisi enää rahana. Yle uutiset 1.12.2016. <<http://yle.fi/uutiset/3-9327379>> (Luettu 4.12.2016.)

Yle uutiset (2011) Poliisi tyhjensi Helsingin Kalasataman romanileirin. Yle uutiset 30.8.2011. <<http://yle.fi/uutiset/3-5415465>> (Luettu 4.12.2016.)

LIITTEET

Liite 1. Lausuntopyyntö Helsingin Diakonissalaitoksen eettiselle toimikunnalle

Haen Helsingin Diakonissalaitoksen eettiseltä toimikunnalta lausuntoa pro gradu -tutkielmaani varten, jota teen Turun yliopiston sosiaalityön oppiaineeseen. Tutkimuskysymyksenä on, millaisia identiteettejä ja vastapuhetta rakentuu EU-siirtolaisten omaelämäkerrallisissa kertomuksissa. Teoreettisen lähestymistavan kannalta keskeisimmät käsitteet ovat kategorisaatio, identiteetti ja vastapuhe (ks. tutkimussuunnitelma). Avainlähteinä käsitteiden määrittelymiseksi olen käyttänyt Arja Jokisen, Laura Huttusen ja Anna Kulmalan toimittamaa teosta ”Puhua vastaan ja vaieta” (Gaudeamus 2004), Stuart Hallin kirjaa ”Identiteetti” (Vastapaino 1999) sekä Donileen L. Loseken kirjaa ”Thinking about social problems” (Transaction Publishers 2003). EU-siirtolaisista on kirjoitettu hyvin ahkerasti mediassa, ja näissä kirjoituksissa rakentuneita kategorioita ja identiteettejä on myös tutkittu paljon mediatutkimuksen piirissä. Tein kandidaatintutkielmani vuonna 2014 siitä, kuinka sosiaalityöntekijät rakentavat kerjäläiskysymystä sosiaalisena ongelmana, jolloin perehdyin hyvin aihetta koskevaan kirjallisuuteen. Tässä tutkielmassa haluan tutkia sitä, millaisia identiteettejä EU-siirtolaisten omassa puheessa rakentuu ja millaisia vastapuheen strategioita he käyttävät. Tätä teoreettista kysymyksenasettelua on käytetty monien muiden marginaaliryhmien kanssa (esim. Anna Kulmala asunnottomien miesten kanssa väitöskirjassaan ”Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta”, Tampere University Press 2006), mutta EU-siirtolaisten omaa puhetta on tutkittu tieteellisin menetelmin hyvin vähän. Merkittävä osa sosiaalityön tutkimusta on marginaaliryhmien toisen tiedon tutkiminen, ja siksi on mielestäni tärkeää nostaa myös EU-siirtolaisten toinen tieto osaksi sosiaalityön tutkimuksen kenttää ja teoreettisia perinteitä. Tutkimuksellani pyrin lisäämään niin sosiaalityöntekijöiden kuin muidenkin aihetta koskevaa ymmärrystä ja purkamaan kategorisointeja sekä viemään osaltani eteenpäin EU-siirtolaisuutta koskevaa tutkimusta.

Aineiston haluaisin kerätä haastattelemalla enintään viittä päiväkeskus Hirundossa käyvää EU-siirtolaista tulkin avustuksella. Suoritan aineistonkeruun ja analyysin narratiivisella menetelmällä, koska rakentaessaan kertomuksia omasta elämästään ihmiset rakentavat samalla omia identiteettejään. En pyri tavoittamaan EU-siirtolaisten autenttista kokemusta, vaan kiinnostuksen kohteenani ovat ne kertomukset ja identiteetit, joita haastateltavat kertovat siinä kyseisessä kerronnan tilanteessa ulkopuolelta saapuvalle haastattelijalle. Ymmärrän, että EU-siirtolaiset ovat hyvin varautuneita kaltaistani tunkeilijaa kohtaan, ja luottamusta herättääkseni haluaisin ennen haastatteluja suorittaa viikon tai kahden vapaaehtoistyön jakson Hirundossa, jos tämä sopii Hirundon henkilökunnalle. Olen käynyt romanian kielen alkeiskurssilla syksyn 2015 ajan, mikä

helpottaa minua luomaan alkeellista kontaktia kävijöihin. Olen tuttavani avustuksella käännäntänyt romaniaksi haastattelukutsun, jossa kerron tutkimuksestani ja jota voin itse jakaa kävijöille Hirundossa. Olen valmis palkkaamaan haastattelussa käytettävän romanian tulkin itse, ja pyrin löytämään tulkin, joka on haastateltaville entuudestaan tuttu. Olen tehnyt paljon työtä pakolaisten parissa, joten tulkin käyttö haastattelussa on minulle luontevaa. Pyrin rahoittamaan tulkin apurahalla tai stipendillä, joita aion hakea Turun yliopistolta. Kaiken kaikkiaan tavoitteeni on, että tutkimuksen suorittamisesta kertyy mahdollisimman vähän ylimääräistä vaivaa Hirundon henkilökunnalle. Aion maksaa haastateltaville kohtuullisen summan korvauksena menetetyistä työajasta, alustavasti olen ajatellut 20 euroa. Olen keskustellut tutkimuksesta Hirundon projektijohtaja Anca Enachen sekä EU-siirtolaisten kanssa paljon työskennelleen Elviira Davidowin kanssa, ja nämä keskustelut ovat auttaneet minua entisestään ymmärtämään aiheen tutkimiseen liittyviä realiteetteja ja haasteita. Silti uskon, että haastatteluaineiston kerääminen EU-siirtolaisilta ei ole mahdotonta ja pystyn suorittamaan sen eettisiä periaatteita noudattaen. Tavoitteenani olisi suorittaa vapaaehtoistyöjakso Hirundossa mahdollisimman aikaisin vuoden 2016 alussa ja tehdä haastattelut pian sen jälkeen kevättalvella 2016. Pyrin saamaan pro gradu -tutkielmani valmiiksi vuoden 2016 loppuun mennessä.

Sitoudun käsittelemään haastateltavia ja aineistoa sosiaali- ja terveydenhuollon ja muiden voimassa olevien salassapitosäännösten mukaisesti. En paljasta haastateltavien henkilöllisyyttä kenellekään ja tutkimusraporttiin kirjoitan heistä anonymisti. Säilytän nauhoitettua ja litteroitua aineistoa tietokoneella turvallisesti salasanan takana ja mahdollista paperista aineistoa lukolisessa kaapissa. Jos saan kerättyä hyvän aineiston ja päätän jatkaa aiheen käsittelyä väitöskirjassa, haluaisin samalla anoa lupaa siihen, että saan käyttää keräämääni aineistoa myös jatkotutkimuksessani. Sitoudun säilyttämään aineistoa koko jatkotutkimusprosessin ajan turvautusti ja hävittämään sen väitöskirjan valmistuttua. Sitoudun myös siihen, että aineistoa tai haastateltavien tietoja ei käytetä mihinkään muuhun tutkimukseen kuin pro graduuni sekä mahdollisesti itse tekemääni väitöskirjatutkimukseen. Jos mahdollisuus käyttää aineistoa myös jatkotutkimuksessa muodostuu esteeksi puoltavan lausunnon saamiseksi pro gradu -tutkielmaan, olen valmis luopumaan siitä mahdollisuudesta. Sitoudun myös toimittamaan valmiin pro gradu -tutkimusraportin sekä mahdollisen väitöskirjan Helsingin Diakonissalaitokselle.

Päiväys

Hakijan allekirjoitus

Inka Söderström, sosiaalityön opiskelija / Turun yliopisto
p. 0400-503602, sähköposti: inmaso@utu.fi

Liite 2. Haastattelukutsu

Haluatko kertoa tarinasi?

Olen suomalainen sosiaalityön opiskelija ja teen lopputyötäni Itä-Euroopasta Suomeen ja muualle EU:hun toimeentulon perässä matkustavista romaneista. Olen kiinnostunut kuulemaan, mitä te romanisiirtolaiset itse ajattelette elämästänne ja paikastanne yhteiskunnassa.

Etsin noin viittä romaniankielistä romanisiirtolaista, jotka haluaisivat kertoa minulle elämäntarinansa. Mistä olet tullut, millaista elämäsi on ollut, millaista on olla sinä? Saat kertoa juuri sen, mitä haluat kertoa, eikä sinun tarvitse kertoa mitään, mitä et halua. Minulla ei ole mitään yhteyttä poliisiin tai muihin viranomaisiin. Lopullisen tutkimuksen kirjoitan niin, ettei lukija voi tunnistaa, ketä olen haastatellut. Käytän haastatteluissa romanian kielen tulkkia, jolla on salassapitovelvollisuus.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Se ei vaikuta sinun Hirundosta saamaasi palveluun. Voit keskeyttää osallistumisen milloin vain. Annan haastattelusta rahallisen palkkion (20€) korvaamaan menetettyä työaikaasi. Haastatteluun kuluu aikaa noin yksi tunti ja se tehdään Hirundon tiloissa. Jos haluat osallistua haastatteluun, voit ilmoittautua suoraan minulle tai Hirundon henkilökunnalle. Vastaan mielelläni myös kysymyksiin. Olen iloinen, jos pystyt auttamaan minua!

Ystävällisesti,

Inka Söderström

sosiaalityön opiskelija, Turun yliopisto

puhelin: 0400-503602, sähköposti: inmaso@utu.fi

*) Haastattelukutsussa on jälkikäteen katsottuna virheellistä tietoa, koska sen mukaan etsisin haastateltaviksi vain romaniankielisiä romaneja ja maksaisin palkkion rahana. Hirundon vapaaehtoistyöjakson aikana käsitykseni kohderyhmästä laajeni ja ulotin tutkimuksen kaikkiin romanialaisiin ja bulgarialaisiin katutyöläisiin, en pelkästään romanitaustaisiin. Haastattelujen alkaessa päätin myös antaa haastateltaville palkkion rahan sijaan ruokana Hirundon henkilökunnan pyynnöstä.

Liite 3. Haastattelukutsu romaniaksi

Vreti sa-mi spuneti povestea dumneavoastra?

Sunt o studenta finlandeza la asistenta sociala si imi fac lucrarea de diploma despre romii care au imigrat din motive financiare din Europa de Est in Finlanda sau in alte parti ale Uniunii Europene. As vrea sa aflu ce credeti dumneavostra, imigranti romi, despre viata si locul dumneavoastra in societate.

Caut aproximativ cinci imigranti romi care vorbesc limba romana si care ar vrea sa-mi povesteasca viata lor. De unde ati venit, cum v-a fost viata si cum este sa fii in locul dumneavoastra. Puteti sa-mi povestiti numai ce vreti si nu trebuie sa mentionati nimic din ceea ce nu ati vrea. Subliniez ca nu am nicio legatura cu politia sau cu alte autoritati, ci, dimpotriva, am obligatia sa pastrez secretul tuturor informatiilor pe care le primesc. Imi voi scrie lucrarea de diploma astfel incat, cititorul nu va putea recunoaste pe cine am interviuat. Voi face interviul cu ajutorul unui translator de limba romana, care are, de asemenea, obligatia sa pastreze secrete informatiile primite.

Subliniez ca participarea la interviu este optionala. Nu va influenta in niciun fel serviciile pe care le primiti la Hirundo. Puteti intrerupe participarea la interviu in orice moment. Voi acorda pentru timpul pierdut cu interviul o suma de 20 de euro. Interviul va dura aproximativ o ora si va fi facut la sediul Hirundo. Daca vreti sa participati la interviu, ma puteti anunta direct pe mine sau personalul de la Hirundo. Va stau la dispozitie pentru orice intrebari. Voi fi bucuroasa daca ma puteti ajuta!

Cu stima,

Inka Söderström

studenta la asistenta sociala, Universitatea Turku

numar de tel. 0400-503602, adresa de email: inmaso@utu.fi

*) Haastattelukutsussa on jälkikäteen katsottuna virheellistä tietoa, koska sen mukaan etsisin haastateltaviksi vain romaniankielisiä romaneja ja maksaisin palkkion rahana. Hirundon vapaaehtoistyöjakson aikana käsitykseni kohderyhmästä laajeni ja ulotin tutkimuksen kaikkiin romanialaisiin ja bulgarialaisiin katutyöläisiin, en pelkästään romanitaustaisiin. Haastattelujen alkaessa päätin myös antaa haastateltaville palkkion rahan sijaan ruokana Hirundon henkilökunnan pyynnöstä.

Liite 4. Tutkimukseen osallistuvilta pyydetty kirjallinen suostumus

Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Inka Söderström: Identiteetti ja vastapuhe EU-siirtolaisten kertomuksissa. Opinnäytetyö (Pro gradu -tutkielma). Turun yliopisto, sosiaalityön oppiaine. Tutkimuksen tulokset tullaan julkaistamaan kirjallisena Pro gradu -tutkielmana sekä sähköisesti Turun yliopiston julkaisuarkistossa.

Minulle on selvitetty yllä mainitun tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuksessa käytettävät tutkimusmenetelmät. Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Olen myös tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen ei aiheuta minulle minkäänlaisia kustannuksia, henkilöllisyyteni jää vain tutkijan tietoon, minua koskevaa aineistoa käytetään vain kyseiseen tutkimukseen ja aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

Suostun siihen, että minua haastatellaan ja haastattelussa antamiani tietoja käytetään kyseisen tutkimuksen tarpeisiin. Voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumisen milloin tahansa ilman, että minun täytyy perustella keskeyttämistäni tai että se vaikuttaa asiakassuhteeseeni.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 5. Alustava haastattelurunko

Aloituis

- olen kiinnostunut kuulemaan sinun elämäntarinasi
- ohjailen vähän kysymyksillä, mutta saat avoimesti kertoa juuri siitä, minkä itse koet tärkeänä
- saat kertoa mistä tahansa, mutta ei tarvitse kertoa mistään, mistä et halua
- salassapitovelvollisuus, ei vaikuta Hirundon palveluihin, tutkimukseen kirjoitan niin ettei pystytä tunnistamaan, aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua
- myös tulkilla salassapitovelvollisuus, tulkkaa neutraalisti ja tulkkaa kaiken
- kysymyksiä? voit missä vaiheessa vain kysyä, jos tuntuu epäselvältä

Elämäntarina

- alkuun voisit miettiä, että jos kirjoittaisit tähänastisesta elämästäsi kirjan, millaisiin lukuihin haluaisit sen jakaa? erottuuko elämästä joitain ajanjaksoja, lukuja? (voit miettiä hetken rauhassa ja kirjoittaa myös paperille jotain ylös, jos haluat)

Tarkentavia kysymyksiä

- tuntuuko vaikealta? miksi?
- mistä tuntuisi luontevalta alkaa kertoa tarinaasi?
- millaista elämä on kotimaassa? millaista arki? mitä teet siellä? keitä ihmisiä on ympärillä?
- voisitko kertoa päätöksestä lähteä ulkomaille ensimmäisen kerran?
- millaisissa paikoissa olet ollut? millaista siellä on ollut olla?
- missä paikassa on ollut hyvä olla? miksi?
- missä paikassa on ollut ikävä olla? miksi?

- mikä sai tulemaan Suomeen?
- millaista arki täällä on? voitko kertoa tavallisen päivän kulusta, esim. eilisestä?
- mikä täällä Suomessa on hyvää?
- mikä täällä Suomessa on ikävää?
- mitä Hirundo sinulle merkitsee? millaisia ihmisiä täällä käy?
- millaisia suomalaiset ovat? mikä teissä on samanlaista? mikä erilaista?
- tuleeko mieleen jotain tarinaa kohtaamisesta ohikulkijan kanssa?
- entä kohtaamisesta viranomaisen kanssa? (poliisi, sosiaalityöntekijä, lääkäri) Suomessa tai muissa maissa?
- entä muita sattumuksia työtä tehdessäsi?
- mitä puuhaillet silloin, kun et tee töitä? kenen kanssa vietät aikaa?

- elämän hyvät vaiheet, ikävät vaiheet?
- mitkä asiat tärkeimpiä elämässä?
- miltä toivot, että elämä näyttäisi 10 vuoden kuluttua? missä asuisit? keitä ihmisiä ympärillä?

- miltä tuntui tehdä tätä haastattelua? onko palautetta haastattelijalle tai tulkille? kysymyksiä?